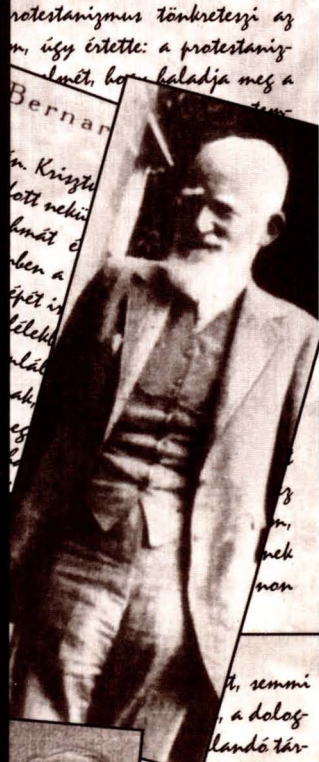

FELICITAS CORRIGAN

Barátok egy életre

Bernard Shaw, Dame Laurentia
és Sydney Cockerell levelezése

From Bernard Shaw.

"Kedves, kedves Laurentia Nővér,

oly pogány irodalmakat olvasva, mint az
enyém, meg kell engednem, hogy a
bevezetett természet
olyan használatát
én egyáltalán nem
közönségnek dolgoz
protestánsokon s m
ak, más keletiek is
ikonográfiaja alk
kereszténység képkép
dolog, hogy Isten
különb-különb jel
csak megengedi, hog
ilyképp, tény az, hog
muszulinánnak Sze
Katalin alakzata m
worcesteri leányzó s
mint Allah

Hírváros híve

G. Bernard Shaw

FELICITAS CORRIGAN
BARÁTOK EGY ÉLETRE

FELICITAS CORRIGAN

Barátok egy életre

Az apáca, a hitetlen
és a felsőbbrendű ember

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest

A mű eredeti címe: Friends of a lifetime
Collins-Fount Paperbacks

Fordította
TANDORI DEZSŐ

Lektorálta
DR. TÖRÖKJÓZSEF

Copyright © 1956 and 1985 by Stanbrook Abbey
Copyright in the Bernard Shaw Letters © 1948 by the Public
Trustee and the Society of Authors

ISBN 963 360 890 2

© Hungarian translation Dezső Tandori

Szent István Társulat
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 1.
Felelős kiadó: Dr. Ákos Géza igazgató
Készült 12,25 A/5 ív terjedelemben

Tartalom

Jegyzet a könyvhöz
9

Előszó
11

Ajóbarát
21

Az apáca és a humanista
58

Az apáca és a drámaíró
106

*Stanbrook Közösségének
– tekintve múltat, jelent és jövőt –
az 1984-es centenáriumi
és jubileumi évben*

Jegyzet a könyvhöz

Ekönyv itt, Mr. John Murray ösztönzésére is íródván, alapjaiban merít az *In a Great Tradition* (Nagy hagyomány jegyében) című munkából (1956; évek óta kaphatatlan), feljegyzéseiből, melyek *Dame* Laurentia McLachlan Bernard Shaw-hoz, Sir Sydney Cockerellhez s másokhoz fűződő kapcsolatait taglalják. A közben eltelt évek során nem csupán az történt, hogy friss anyagok is napvilágra kerültek – ilyenképp *Dame* Laurentia Bernard Shaw-hoz írott leveleinek egyész sora –, de a gondolkodás „éghajlata” is változott. Matériabeli újdonságok kerültek magába a szövegbe, a névtelenség szempontja mellőzhetővé vált. Persze, kétséges, hogy ily egység-szellemű házba, mint a miénk, bárki bentlakó is állíthat-e magáról olyasmit, Coriolanusszal szólva, hogy: „Az én művem ez”. Ilyen itt a szellem működése, a viszonyok kölcsönhatása, az elmék osztozása, a tudás és az ügyesség egyenlőségtörekvése s a többi: minden, ami valamit is ér, közös erőfeszítés gyümölcse lehet csak végül. Ekképp hadd említsem legalább *Dame* Scholastica Hebgint, akinek emléke, a középkori kifejezéssel élve, „kellemséggel és áldással lakozik közöttünk”; csakígy *Dame* Bede Fordot, egykori novíciatársnőmet, aki a *mutató* munkálataival segített nekem; s állhasson itt *Dame* Margaret Truran neve is, a mai üde fiatalok közül, ki is jelentős mértékben járult hozzá e könyv létrejöttéhez. A nyitó fejezetet már nagyjából készen látta, ám utána, remek érzékkel, maga szötte tovább a szálakat, s hogy a textus – „a szövet” – itt-ott csillog-villog s már-már ékes, az ő érdeme.

Végezetül hadd fejezzem ki hálám Michael Redingtonnak, aki személy szerint is bátorított és segített; ugyanígy a British Librarynek, mert betekinthessem ott *Dame* Laurentia Bernard Shaw-hoz írt leveleinek náluk lévő példányaiba; nemkülönben a Szerzői Jogvédő Társaság illetékeseinek, mert engedélyezték emez anyagok idézését könyvemben.

D. F. C. 1984

Előszó

A Benedek-rendi apáca, a worcesteri Stanbrook Abbey apátnője, a *Dame* Laurentia Margaret McLachlan élete, hatása, barátkozása nyilván kész rejtelem azoknak, akik belegondolnak, micsoda szigort rendelt el a Tridenti Zsinat (1545–1563), hogyan ellenőrizte a zártság „kellékeit” – magas falak, lakatok, rácsok – még négy évszázaddal később is a II. Vatikáni Zsinat aztán, mily végtelen magányban élhettek e kongregáció tagjai, mit vállaltak. Igen, ha egy ilyen képességű, valóban nagyformátumú „hölgy” valamely világibb szellemű rend tagja, manapság alighanem körbeutazza a bolygót, nem is egyszer, hol emitt, hol ott teszi emlékezetessé feltűnését, szereplését... ám a bencés rend apácáinak élete, messze minden forgatagos tarkaságtól, sok-sok órányi meditáció és ima „fő programjaival”, olvasással, társak közti társalkodással, bizony, a felületes szemlélő számára, de még az alaposabb vizsgálódóéra sem nyújt s jelez túl sok drámaian izgalmas ígéretet. Oly élet ez megannyiszor, melyet a monostori fegyelem s szabályzat kalapál keménnyé, ám ennek hozadékai is felbecsülhetetlen értékesek s végérvényesek. Idézzük ekképp Patrick Leigh Fermore-t, az ő könyvét – *A csöndesség ideje* –, melyben beszámol a maga „rettenthetetlen” utazói élménytapsztalatairól, lévén hogy volt bátorsága behatolni a Benedek-rendiek fellegrvár-magányába, cellát „kérni” ott az elmélkedéshez, szellemi életet élni e külön-világ rendkívüliségében, s beszámolni végül a látottakról, átéltekről:

„A zsolozsma és az egyéni imádság, íme a Benedek-rend számára a *raison d'être*; itt minden más, még nagy eredményeik is, melyekkel tudósaik és építészeik, egyházi tanítói büszkélkedhetnek, ezek is másodlagosak és alárendeltek mind. Semmi kétség, mindazonáltal, e rend volt évszázadokon át egyetlen őrzője-őre az irodalomnak, az antik műveltségnek, a tudományosságnak, a humanizmusnak egy olyan világban, melyet a zűrzavarok végtelen változatai dúltak, bizony, csak a mi úgynevezett atomkorunk poklához hasonlatosan. Hosszú időn keresztül, Cluny bencés tudományápolásának korszakát követően, Saint Germain-des-Prés maurinus Benedek-rendi apátsága jelentette az európai műveltség és kultúra fellelőjét. Maradt ebből a humanista védbástyából fizikai valójában legfőljebb pár borostyános fal romja mára, s a környéket, melynek központja inkább a Deux Magots kávéház, egzisztencialisták vagy divatos hippifiatalok-öregék népesítik és hangosítják. Ám Európában, sokfelé, más apátságokban ugyanaz a régi szellem él s munkál ma is tovább. A Benedek-rend tagjai mintegy melleleg hozták létre szépséges épületeiket, melyeknek egyikében magam is időzhettem, s hol oly nyugalmat élveztem, melyről kevés azt mondani: párját ritkítja. St. Wandrille-ben végül igazi elefántcsonttorony volt az enyém, s mondhatom, a szerzetesek közt, abban a világban én voltam a megfutamodó, nem az örökbenlakók. Mert az ő számukra e monostori lét az Örökkévalóság felé volt ugródeszka; nekem – könyvíráshoz, s hogy visszavethessem magam ismét a világi forgatagba. Különös, hogy egy fedél alatt mily jól meglehet, szomszédságban, ily merőben más s eltérő, kétféle cél és létezési mód.”

Ha igaz, amit Patrick Leigh Fermor állít, tehát ha zsolozsma, egyéni imádság, tudományos munka az ismérvek akkor Dame Laurentia nagyon de nagyon Benedek-rendi apáca volt:

élete munkája-műve lényegében Isten dicséréséből állt, jelesül a szentmise ünneplése és a zsoltózsa imaóráinak végzése révén. Ugyanakkor, áruljuk el sietve, élete egyáltalán nem volt jellegzetes apáca-lét kerete, mert *Dame* Laurentia bőséges kapcsolatokat ápolt a kolostor szűk körén kívül élő, igencsak világi személyiségekkel. A falakon belüli feladatai a vállalt élet etikai kódexéből adódtak, ám – nem szójáték – hozzáadódtak ehhez, a zenéhez, az egyháztörténelmi tanulmányokhoz s a liturgiához, oly tágabb értelmű foglalatosságok, melyek befolyását, jelentőségét is kiszélesítették, megnövelték. *Dame* Laurentia épp ez utóbbiak révén lett sokkal „több” annál, mintsem máskülönben lehetett volna.

Margaret McLachlan 1866. január 11-én született Coatbridge-ben (Lanarkshire), szüleinek hét gyermeke közül volt a legkisebbik. „Apám, Henry McLachlan”, írta egy barátjának, „tündökletes férfi volt, szellemes, kellemes, jóképű”. Továbbá:

„Gondolom, víg kedélyét, élénk szellemét elsősorban francia származású édesanyjától örökölhette. Anyám, Mary McAleese észak-írországi család leánya volt, természet apró, kedélyét tekintve csöndes-nyugodt, a világ legaranyosabb, békésebb teremtese, ám feladata volt, hogy elragadó férjét s népes családját kormányozza, és a franciás szellem túlságait fékezze, mindannyiunk hő érdekében. Apám imádta minden gyermekét, de – állíthatom – a legkisebbiket a legeslegjobban, ez utóbbi mindig vele volt, otthon elsődleg, de akkor is igen sokszor, ha a papa munkába ment, méghozzá a vidék legpompázatosabb kutyás kordéján, a hintóval tehát, ahogy neveztük. Nagy fájdalomra volt nevezett papának, hogy szeretett gyermekei közül hárman is – nevelőnő hiányában – iskolába kényszerültünk. Nővérem és én Edinburgh-ba kerültünk, legidősebb lánytestvérem Stanbrookba. Szerencsére hamar visszakeveredtem családom körébe megint, hol is apámmal s fivéreimmal boldogan telt az idő. De akkor, 1879-ben egy

zárda-iskolába adtak, nappaliba, utána gimnáziumba, és itt se, ott se sajátítottam el sajátlag semmit. Végre 1881. szeptember 5-én ide kerültem, aztán két csodás iskolaévet követően hat hónapra haza, majd – hála az égnek! – ide megint.”

Koraérett gyermek volt a kis Margaret, írni-olvasni magától tanult meg, iskolás kora előtt. Hatévesen már kiterjedt levelezgetésekbe bonyolódott. Talán maga is megriadhatott ilyen kifejezéseitől: „Nem rendelkezem magam-idejével...”, mert inkább közhelyszerűen folytatta: „...kedves soraidnak azonban nagyon örültem...”, netán: „...leveled igaz jókedvre hangolt...” Hatévesen. Ám mikor tizenöt lett, virgonc, lázadó szellemű, serdült-serdületlen kislány, amolyan haszontalanoka került be Stanbrook padjaiba, nevezett 1881-es év szeptemberének 5-én. S ugyanezen a napon történt, épp csak három évvel később immár, hogy felöltötte a Benedek-rend novícia-ruháját aztán.

„Ha kislány lennék megint, s magam döntenék életem fölől”, írta később, „nagyon valószínű, hogy pontosan ugyanígy alakítanék mindent. Olykor csak ámulok-bámulok döntésem bölcsességének csodáján, igen, mert akkor én eléggé ostobácska, heveskedő, szertelen teremtes voltam, az élet örömeit hajszoaltam.” Hajszoalta? Hm. Anglia partjait egyszer hagyta csak el életében. Tizenhét éves volt, Solesmes-be utazott Dom Laurence Shepherdde, s pár hetet töltött Ste Cécile monostorban, ahol Dom Shepherd meglátogatta jóbarátját, Dom Prosper Guéranger-t, ki is akkor a St. Pierre-monostor apátura volt.* Útjuk során megálltak Chartres-ban – a futó látogatás mély nyomot hagyott a fiatal lányban. Külső események? Nagyjából ennyi mondható így erről az életről. Hogyan alakíthatott ki Dame Laurentia meghitt, igazi barátságot nem csupán hitbéli közel-környezetének

---

* Dom P. Guéranger 1875-ben meghalt, valószínűleg a sírját keresték föl. (A kiadó megjegyzése.)

tagjaival, de oly nevezetes személyiségekkel, mint Sydney C. Cockerell és George Bernard Shaw?

Hogy ezt lássuk, meg kell értenünk s ismernünk emezt-azt környezetéből, melyben felnőtt, az embereket kell látnunk, akik körülvették, a hagyományokat. Igen, az erős és közösség által is erősített hagyományok minden kultúrának, de bármely igazi család életének is elengedhetetlen keretei s belső támaszai. Csak épp a családok esetében olykor elég egy nemzedék is a gyökerek megkapaszkodásához, a vallás nagy „házainál” évszázadok intenzív, makacs és kitaró erőfeszítései szükségeltetnek, hogy a hajtás szárba szökkenjen, lombosan kibontakozzon. S nem elegendő megannyi külsőség: szigorú szertartásosság, jellegzetes öltözet, gondosan elsajátított udvariassági szabályok s más efféle; itt magának az életfolyamatnak valami mélyen és közösen átélt, vállalt és vallott értése, igenlése elengedhetetlen. Mihez is hasonlíthatnánk a jelenséget? Legföljebb egy-egy ódon, nagy hagyományú iskola vagy egyetem szerves fejlődéséhez, alakulásához s létezéséhez. Igaz mindez Angliában egészen rendkívüli módon, ahol is épp a Benedek-rend hagyott mély nyomot a mindennapi élet, a jogrendszer, a szokások, a műveltség alakulásán. Sőt, az emberek jellemét is mélyrehatóan befolyásolta! Árulkodik erről az anglikán egyház szertartásrendjének méltósága, a Parlament s megannyi egyetem rítus- és öltözetvilága, a dolgok „köntöse” tehát; ám ennél mélyebbre hatóan: az emberek rendigénye és törvénytisztelete, a józan, bár derűs szigor és komolyság, mely a szigetországi kedélyt sokszorosán jellemzi. Nem mondhatjuk, hogy *Dame* Laurentia egész egyszerűen és kizárólagosan Szent Benedek szabályzatának neveltje volt, csakígy azt sem, hogy az otthoni hagyományok alakították volna lényét alapvetően. De e kettős hatás nélkül nem válhatott volna azzá, aki lett.

1907-ben, pár héttel első találkozásuk után, Sydney Cockerell írt *Dame* Laurentiának Newbuildingsből, Wilfrid Scawen Blunt otthonából, s utóiratban megjegyezte: az ódon ház ere-

detileg egy jól ismert katolikus család, Caryllék birtoka volt. Mire Dame Laurentia nyomban azt válaszolta: a Caryll családot erős szálak kötik Stanbrookhoz, lévén hogy Dom Alexius Caryll volt 1669-ben a cambray-i közösség káplánja. Következő levelében S. C. C. megérdeklődte, mi is Dame Laurentia „korrekt megszólítása”, s megtoldotta ezt két további tárggyal – érdeklődvén, mily múltra tekint vissza Cambray szerzetesi közössége, valamint Dame Laurentia hogyan s miképp tett szert „tudós ismereteire”? A válasz három évszázadot foglal össze tömören, takarosan:

„Közösségünket Cambray-ben 1625-ben alapították angol szerzetesek, azután hamarosan kongregációvá formálódtak. Mint tudja eredetüket tekintve egyenes ág vezet vissza tőlük a hajdani angol fekete szerzetesekhez, ám ami az apácákat illeti, nem tekinthetnek vissza itt ily jeles múltra. Házunk természetesen szintiszta angol. Alapítónk, Dame Gertrude More, Sir Thomas More ükunokája volt. 1793-ig maradtunk Cambray-ben, akkor erőhatalommal eltelepítettek minket onnét (fél óra leforgása alatt kellett szekérre pakolni mindent), irány Compiègne. Ott az apácákat (21-en voltak) börtönbe vetették, 18 hónapig kellett így szenvedniük, hárman bele is haltak a kiállt szenvedésekbe és nélkülözésbe. A túlélők sem várhattak nyaktilónál egyebet-jobbat: de Robespierre halála a mentésük lett. Nagy szegénységben tértek vissza Angliába, s rövid ideig Lancashire-ben maradtak. Akkor, szívélyes gesztus, rendelkezésükre bocsátották átmenetileg a Hallt Abbots Salfordban, majd emez újabb esztendőket követően, 1838-ban megszerezhették jelen birtokunkat, kápolnát építettek, a Hall toldalékaként. Az új templom 1871-ben épült meg, és a monostor munkálatai pár évre rá kezdődtek; máig sem fejeződtek be még.

Mármos, hogy amit Kegyelmed az én úgynevezett tudományomnak nevez, annak forrásairól mit mondhatnék?

Szent Benedek leányait hagyományosan jellemzi a tudományok szeretete, bár ők maguk rejtkezve, csöndesen élnek, jellemiségben inkább, s bármit, ami szereplésnek titulálható, inkább fivéreikre, a szerzetesekre hagyják. Közösségünk erős liturgikus hagyományt ápol, s ez természetes is, ha belegondol, hogy mindennapi életünkben mily fontos szerepet játszik a kórusének vagyis az énekelt istentisztelet. Az a kevéske tudomány, melyet magaménak vallhatok – rémes szó –, mind az Egyház kebelén töltött éveimnek köszönhető. S miként? A napi ének szövegének múltját természetes érdeklődéssel kutattuk, így bukkantunk a középkor dolgaira, s tovább, tovább, etcetera. Ez: ennyi.

Végezetül: rendünk apácáinak hivatalos-forma megszólítása Dame, de mi egymás közt csak Sister vagyunk, nővér tehát. Felelet ez kérdésére Kigyelmednek: vagyok így Dame Laurentia McLachlan, O.S.B. (Szent Benedek rendje). A szerzetesek nevezése mindig Dom vagy Dan.”

S. C. C. erre, természetesen azt is kérvén, hagyná figyelmen kívül kérdését Dame Laurentia, ha tolakvást érez, belevágott érdeklődésével a dolgok „közepibe”.

„Azért fordított hátat a világnak, Dame Laurentia, mert gonosz helynek érezte, lelkét akarta menteni inkább? vagy mert így a rosszakon kívül némely jók zavaró hatásától is szabadulni remélt, s hogy ekképp behatóbban foglalkozhat Krisztussal, Istennek-tetszőbb életet élhet, e választott úton messzebbre juthat, mint ha figyelmét megosztaná? Mondom, ha ez tolakodó kérdés, mellőzze a választ, Dame Laurentia, egy szót se szóltam. Nem szándékom az arcátlanság! Viszonzásul magam is készséggel felelgetek, ha dolgaim iránt érdeklődne. Ám hadd mondjam ki: amikor azt látom, hogy talpraesett, derekas nők – hölgyek, jó! – fél-

rehúzódna a pillanat küzdőteréről, eszembe jut Dante szava, melyről Ruskin mondotta, hogy örökké fülében visszhangoznak: il gran rifiuto. Jó, ami engem illet, merő kényelemszeretet vezérelgetett a pálya szélire, el s ki a küzdelmekből, a porondról... hanem ugyanez Kigyelmedről aligha mondható el, a hedoizmus – akkor hát?”

Nyilvánvaló: ily szűrő-próbák, efféle „feldobott labdák” megannyiszor eredményezhették volna a közhelyszerűen méltó, „megfelelő” választ, hősies zamattal, fontoskodással. Mi sem állt távolabb *Dame* Laurentia lényétől! Íme:

Ha azt hihetném, hogy Kegyelmed e kérdéseket pusztán kíváncsiságból rakosgatja fel, valóban elmellőzném a választ; mivel azonban tudom, hogy nem erről van szó, ugyanabban a szellemben válaszolok, amelyben a kérdés elhangzott. Nem találtam semmi kivetendőt a világban, miért is találtam volna, mikor otthonom maga volt a mennyország. Igen, a családi fészek. Hogy mégis hátat fordítottam a világnak, ott voltak abban a Kigyelmed által említett motívumok is (hogyan szolgálhatnám valóban alkalmasan, odaadóan Istent s az örömhírt), de hogy aztán a döntő lépést mi váltotta ki, bajos lenne egyszerűen felelnem. Hogy valaki mikor hall hívást – s misfélét –, roppantul személyes, megfoghatatlan ügy, ugyanakkor retentő konkrét, egyedi – s ha bármi esetlegesség volt is benne, a komolyan vett s vállalt következmények aztán véglegesek és kézzelfoghatóak. Persze, egész életünk titka érdemben ez! Szó sincs ellenben arról, hogy holmi rossz világot hagytam volna ott, menekülésszerűen, vagy hogy a világ ettől gonoszabbá s szegényebbé vált volna. Mondanom sem kell talán, hogy nekünk igenis komoly világi kötelességeink vannak, nem élhetünk távol, már csak azért sem, mert fő

dolgunk az imádkozás azokért, akik a világban maradtak, s ez igen sokakra vonatkozik, igen sok mindenre; kérdezem máris, mi az Ön véleménye az imádságról?

Hogy az ember – vagy az emberlánya – milyen egyházi néven él azután, sok mindentől függ, meghatározó lehet valami személyes vonzódás-választás, netán az apátnő elhatározása, sorolhatnám. Vannak, akik a hely szelleme szerint kapnak új nevet, akadnak, akik az eredetit tartják-tarthatják meg. Laurentia mármost... St. Laurence, Szent Lőrinc, a Mártír... ő az én védszentem, egyben ő az ihletőm, készítőm. Stanbrook szentje iránti hódolatból, az odaadás jegyében választottam – vagy választották nekem – ezt a nevet, helyesen tették, ily egyszerűen lettem Laurentia.”

Ily egyszerűen. A levelezőtárs nem is tagadta válaszában, hogy nevezett szentet ő maga is tiszteli, nagyra tartja. „Persze, örülök, hogy Kigyelmed eredetileg Margaret; egy sárkány”, folytatta S.C.C., „vonzóbb társ, mint egy rostély: s csak úgy megkérdem, nem voltak-e rossz érzései, mikor így elhagyta Szent Margitot? Levetvén nevét, mégis... Mellesleg, itt egy csokorra való szép asszociáció gyöngyökkel és kis virágokkal” – és sorolta máris. Mellékelte, továbbá, ajándékul *Dame* Laurentiának G. G. Coulton *Pearl*-jét, a 14. századi apa megkapó-megható imádságát, melyet gyermek leányának sírja felett mondott, igen, a kis Margaret egyszerre valamiféle Beatrice-szerű látomás központi alakja lett így:

*Ó, Tiszta Gyöngy, gyöngyöző levegőben,
Mind e Világban, Szűz Alak, tűnőben...*

Ám a Szentek Naptára tizenhét Margitot ismer, s S. C. C. összekeverte *Dame* Laurentia skót védszentjét a 3. évszázadbeli antióchiai Margarettal, kit is kard ölt meg, s aki roppant népszerű maradt a középkorban, gyakran ábrázolták sárkányölő-

ként, nem is szólva akkor – épp ennek folytán adódó – nagy Szent Johanna-hasonlóságáról. *Dame* Laurentia csak úgy mellesleg említi levelében legközelebb: „Örülök, hogy nevem nincs kedve ellenére” – mosoly lebeg a megjegyzés mögött; jóleső, hogy egyik szent sem húzta a rövidebbet.

Ezekben a napokban, mikor oly sokat hallunk emígy-úgy az „elhivatottságról”, az „üzenetekről” – fontos felfigyelnünk rá, miként használja a hivatás, a hívás fogalmát *Dame* Laurentia: Istentől jön az, igazi valójában, s csak annak számára ölt megfogalmazható alakot, aki „a fogadója”. S nyilván akadnak, akik – évdésesen túl, komolyan is – úgy gondolják, egy ilyen illető, mint *Dame* Laurentia, erős személyisége s képességei révén a „kintibb” világban többre, áldásosabb köz-haszonra vitte volna, munkálkodván. Aki így érvel, elfelejti: épp e hívás, ez a hivatás tette őt azzá, aki-ami lett; ez a felvállalt fegyelem képesítette eredményeinek elérésére. A régi paradoxon: Krisztus kedvéért – *cui servire regnare est* – lemondani az *egyetlen* életről, hogy ezt aztán, minden számítgatáson túl, *százszorosán* kapjuk vissza végül. Szívélyes barátságuk során, melyet napfény ragyogott be, s amely a viharokat is kiállta, Bernard Shaw nagy nyíltsággal nevezi *Dame* Laurentiát „határok nélküli” – tehát korlátok boldog híján élő – hölgynek, s leszögezi, hogy egyike lenne ő azoknak, akik neki valóban számítottak életében, élő személyek.

„Bár Ön falak közt élő apáca, semmi sem zárja el a való világtól és a szellemvilágtól – ahogy igen sok nőt az úgynevezett kinti életben...”

És hogy a „falak közt élő apáca” valóban diadalmaskodott a rácsokon, ha csak erről van szó, ékes bizonyossága S. C. C. megállapítása végül: „Bizony, nem mondanám, hogy hibásan döntött. Mert a Kigyelmed léte olyan, mint a jelzőfény, odavillog a sötétben bolyongóknak. Állagát tekintve pedig: akár a rádium, sugárzás forrása, ám e fény kvantuma sosem jelenti, hogy az alapanyag önmaga fogyatkozna...”

1. A jóbarát

„Ami életünk alakulását, a hatásokat illeti, el nem képzelheti senki kívülálló, hogyan gyarapszik az emberi szolidaritás, a társi összetartozás állaga – ha közben messzi-közel a világ. Tudja, ugye, Szent Benedeknek volt egy látomása, az egész világot látta egyetlen napsugárban. Ez, persze, leírási kísérlete csupán a leírhatatlannak, de talán közvetít Kigyelmednek valamit abból, amit gondolok én itt. Ha Isten közelére törekszünk, a dolgokat Benne kezdjük látni valahogy, s úgy némiképp, ahogy talán Ő láthatja őket. Ez teszi, hogy érdeklődésünk támad mindenféle emberi lény s mű iránt, és ami szerintem bizonyos: nem jutottam volna idáig, ha bennemaradok a világban.”

Ezek a szavak 1922-ben íródtak levélpapírra, mikor is Dame Laurentia már harmincnyolc éve volt apáca, tizenkét éve alpriorissza; három év még, s priorissza lesz, hat év múltán apátnő. Csaknem ötven éven át volt ekképp, nagy adottságainak hála, közössége éltető kovása, egyebekben minden mód a végsőig lojális az apátnőjéhez – mi több, sok éven át fő-fő támasza is. Isten, a jelek szerint, megáldotta őt, akár Salamont, „bölcsességgel és sok dolgok értésével, s oly nagyszívűséggel, amilyen a tengerpart fővénye”. Szó sem volt arról, hogy az isteni kegyelem bármit elrontott volna lényében: kiölte vagy megfakította volna természetadta tulajdonságait. Dame Laurentia rokonszen-

vel és együttérzéssel közelített az emberi szívekhez, bámulatos empátiával élte át mások létkérdéseit, elképesztően széles baráti kör övezte. A legkülönbélebb emberek sokasága! Egyikük így írt erről: „A maga utánozhatatlan módján mindenki előtt nyitva állt, aki segítségre szorult bármiképp; valóban határok nélküli lény volt. Gyakran gondolom, hogy Isten egyik ajándéka azoknak, akik képesek mindent Neki áldozni, ez: megáldja őket az átérzés adományával, s ekképpen mélyebb mód élhetnek másoknak, elemibb erővel segíthetnek, szívükben a részvét alaposabb, gondosabb, átfogóbb. Hihetetlen, mennyire így volt ez *Dame Laurentiánál*. Szent Benedek szelleme sugárzott belőle, neki és az apátságnak köszönhetően emberek se szeri, se száma került közelebb Istenhez. S nem túlzok!”

Ez a „határtalan” hölgy a barátai közé sorolhatta nemsak saját katolikus egyházának számos kiváló elméjét, de az anglikánok jeles képviselői közül is nagyon sokat. Tudósokat, akik hitvalló katolikusok voltak, ám olyanokat is, akik nem titkolták agnoszticizmusukat. Férfiak, nők vonzódtak hozzá tiszta szívvel, köztük a színpad művészei, poéták és más literátorok, de egyszerű iparosok is, közemberek, családapák és -anyák... sorolni, előszámlálni nem lehet e „társaság” megkapó tarkaságát. Ritka jelenség az ilyen! *Dame Laurentia* mintha képes lett volna bárkit lenyűgözni egyszerű és természetes lényével, magas szellemével – mikor hogyan adódott épp.

A titka? Mi volt *Dame Laurentia* ebbéli „titka”, kérdezzük így? Az talán, hogy önzetlenül adott. Adta önmagát, érdek nélkül, fenntartás nélkül, őszintén és a másakra nyíló teljességgel. Gazdag szelleme, tág érdeklődési köre mintha meghaladta volna a kolostor „szűk” körét, holott épp ez az életmód képesítette a végső odaadásra. Természetes reflexe volt, hogy közösségének javát akarja. Leveleiben semmi frázis; többnyire mindig a napi élet apró eseményei, villanásai tűndökölnek. Beszámol hajnaltól estig egyképp élénk tevékenységéről, társnőiéről – az imákról,

a szertartásokról, a szorgos foglalatosságokról. Saját magunk győződhetünk meg róla a következő példán, hogy aki így válaszol egy húsvéti levélre, nem lehet „unalmas” levelezőtárs:

„Nagy öröm volt húsvéti üdvözléte; az ember szíve örül ugyanis, ha ily időkben még közelebb tudhatja magához a közeli jóbarátokat. Számunkra itt minden a földre szállt mennyország volt e nagy napokon: a közösség szelleme élénk, kedvünk vidám, még az ég is kékebb volt, a madarak dala is szebben szállt. Magam a tavasz visszatéréssel – mondhatni – a szokásos mámort élem át. Igen, hogy dalra-fütytyre ébrednek, például! A feketerigó gondoskodik erről az idén. Eleddig mintha az énekesrigók lettek volna kedvenceim, de most nem verseny alakul, látom, főleg pedig hallok – remélem, nem hűtlenség ez részemről, de valóban átpártolok a feketerigóhoz. Oly kifejező az a könnyed, hevenyészettnek ható – és mégis átható – kis danája, a sok megunthatatlan ismétlés és újdonság benne.”

Szerette a madarakat, melyek – vagy inkább akik! – menedéket találtak az ódon kert falai között, távol ők is a zajos világtól. Év-ről évre elszórakoztatta ez a madarélet: ahogy a nagy fekete varjak „őrt állnak” jószerén, szilfákból vagy gesztenyelombból jeleznek, ha kánya, héja, vércse közelít, s mintha képesek volnának akár harcba is szállni e ragadozókkal, úgy viselkednek. Esténként örömmel nézte el az ágról ágra szálló rigókat, meg a kedves barna baglyot; ahogy akár ha üldözték volna egymást, mikor melyik a másikat. Elüldögték a halastavacsánál, élvezte ahogy:

*száll finom mocsári szaga,
mint nappalra az éjszaka,
fanyar-édes lehet.*

Figyelte a fecskék repkedését, „bogarászását”, s ahogy suhanva lecsapnak a víz felszínére; szerette a fűzek bókoló gallyait-ágait; tudta, mikor jön inni a kenderike hím, hogyan áll rá a vízililiom-levéltre, bókol, ahogy kortyolgat gyorsan... légies szertartás! Vagy ott voltak a vízityúk, fészkeiken, netán mikor tojtak – mennyi ismerős látvány, mily családias. Stanbrook címermadarai voltak ők, *Dame* Laurentia azonban nemcsak róluk számolt be részletesen:

„Csoda, mily rendkívüli mód szelídek mind a mi madaraink. Pintyek ugrálnak lábunknál, a feketerigók cseppet se félnek, úgy szaladoznak, érdeklődve néznek föl ránk, de szó szerint! Persze, a vörösbecy a fő-fő jóbarátok, s egyikük, a jelek szerint, még olvasni is tud. De szó szerint, s ez igaz történet. Egy vörösbecy ugyanis bejárt a nyomdaházba, ott kapott eleséget. Ez így ment egész télen át. Sajnálattal figyelhettem meg azonban, hogy látogatásai túlságosan lekötik a fiatalabb nyomdász-apácák figyelmét, így hát megkeményíttem a szívem, s a jobb munkavégzés érdekében közöltem a kis műhelyfőnöknővel, hogy dologidőben nincs madáretezés. Ezt ő fel is firkantotta egy cédulára, melyet a párkányra tett odabent. Jött a vörösbecy, kosztot nem talált, szökdelve bejött a nyomdászobába, meglelte a cellit, nézegette, akkor a kenyérmorzsa dobozhoz ment, kiszolgálta magát. Munkaidő alatt ez ismétlődött attól fogva napra nap. Még mondja valaki, hogy a madár nem szuperintelligens!”

Dame Laurentia sosem mutatkozik szigorú aszkétának – sőt, épp ellenkezőleg. Ám talán épp ebből, hogy tudniillik annyira tudott örülni az élet szépségeinek, következtethetünk olyasmire, hogy a maga részéről igen gyakran járhatta a nehezebb, próbálóból utat. A maga tömör, szabatosan kifejező modorában – egy levelezőtársának, aki alkalmasint „menekvősdivel” vádolta meg,

világtól való elhúzódással – így mutatja be a szerzetesi élet kemény, mindennapi gyakorlatát:

„Nem gondolja, ugye – remélem! –, hogy a szerzetesi életet élő ember megmenekül a tövisszúrásoktól s más hasonló fájdalomtól. Kezdjük ott, hogy hetven ember nem is élhet együtt örök, teljes harmóniában. Súrlódások adódnak, dolgok szikráznak össze. Aztán menjünk tovább: az igazi, a komoly spirituális élet – komoly megpróbáltatások sora, nagy igénybevétel. Túl ezen, minden közösségnek megvan a maga sajátos bonyodalmai, megpróbáltatásai. Nem akarom arról meggyőzni most, hogy mi volnánk a föld legbonyolultabb lényei itt – egyszerűen csak arra hívom fel a figyelmét, hogy senki azzal még kívül nem kerül a bajok lehetőségein, ha kívülebb kerül, úgymond, a világon. Ami engem illet, erkölcstelennek is vélnék egy ilyen eszményi állapotot, mert ugyan mivel érdemeltük volna ki a gond s baj nélküli létet?”

Miféle tanácsot adhat *Dame* Laurentia „baj s gond” láttán? Tapasztalat szülte meggyőződésből fakadó hitét: „bízatos Istenben és egymásban”. Ez volt vezérelve mindig is, ezt juttatta kifejezésre 1931-ben, mikor apátnővé választották, s beszédében egy püspököt idézett előbb: „Ezennel hát, akkor, most hallottam utoljára az igazat», s jelenti ez azt, hogy a magas méltóság úgy vélte, hogy füllentenek neki hízelgőn, vagy csak félig-meddig tájékoztatják pontosan. Köztünk már ilyen nehogy legyen; hadd hallhasson mindent az apátnő, s hadd nyilatkozthassék is szabadon ugyanígy...” Tehát az első „új” pillanattól fogva tisztázta alapállását: nem változik sok-sok korábbi jóbaráti viszonya, a zárt „családi” közösségben elfoglalt helye. A kezdeti merevségek hamar oldódnak, s nemsokára *Dame* Anne Dowson már így írhatott Sydney Cockerell-nek

„Igen vegyes érzelmekkel vártam a fejleményeket. Persze, hogy tudtam, reméltem: magasabb szempontok értelmében választják meg őt, s ez helyes így. Betegsége idején azonban oly közeli jóbarátom lett, hogy nagyon féltem, elveszítmem, s ez pótolhatatlan hiány lesz majd... Egy darabig, buta mód, valóban csak a nagy arany kereszt hurcolóját láttam benne mostanság. Ám ő maga észrevételezte ezt, s különösebb magyarázkodás nélkül, nagyon természetes mód kíségetett zavaromból. Azóta minden a régi, szó sincs róla, hogy elvesztettem volna egy igaz barátot – nyertem ugyanakkor egy pompás főnöknőt.”

Akik legjobban ismerték őt, saját közösségének tagjai voltak, ám nyilvánvaló, hogy jóbaráti „képességeit” a legalkalmasabban a külvilágiakkal fenntartott s ápolts kapcsolatain mérhetjük. „Micsoda rejtelem a barátság!” írta. „Egyike ama lehetni finom, szépséges erőknél, melyek fénnel árasztják el az életet. És mily különös, hogy az ember barátai egymástól annyira különböznek, ó, mindenféle csudás módokon – s nem csupán önmagukban véve, de abban is, ahogyan mi magunk aztán kezeljük őket rendre. Akadnak, akiket támogatnunk kell, míg mások a mi támaszaink. A tökéletes jóbarát, gondolom én, az, aki azonnal s egyszer és minenkorra hisz bennünk, és nem igényel magyarázatokat, bizonygatásokat. Hanem hát eszemben sincs, hogy értekezést írjak: *De amicitia*!” Önálló szellemű, erős vezető volt Dame Laurentia, nem igényelte, el sem viselte effélékben mások segítségét. Lehet, túlzott leegyszerűsítése a dolognak, de föltehető, hogy szerzetesi élete s fejlődése során az apátnőjén kívül legfőljebb két-három emberre támaszkodott s hallgatott; voltak ezek pedig, alkalmasint: Dom Aidan Gasquet, Downside perjele 1878 és 1884 között, 1914 és 1929 között bíboros; dr. Thomas Williams, Birmingham érseke 1940-től 1966-ig.

Gasquet rossz sajtóban részesült mind G. G. Coulton, mind David Knowles tolla révén. A történész külszíne mögött, a külvilág által nem is sejthetően, ott volt pedig az az érző ember is személyében, aki gondos és szeretetre méltó volt a gondjaira bízottakkal, apácáktól a seminaristákig, s ezzel kizárólag hálát és megbecsülést ébresztett, mint „nemes, örökkön másokkal gondoló valaki”.

Gyakori látogatásai mindig kisebbfajta örömnepet jelentettek: ismerte a ház minden apácáját, sokszor kérték segítségét, tanácsát. Ám ugyanígy neki is segítettek. Volt aki kéziratait gépelte, mások a kész műveket gondozták, nyomtatták – például a merő „lelkesülésből” született apológiát, a *Religio Religiosit.* 1910-ben, mikor hirtelen kitört a tüdővész a kolostor négy apácáját is elragadta az élők sorából, s általános volt a riadalom, Gasquet abbé jelentette a vigaszt, a reménység sugarát. Ha csak tehetette, „megszökött” egyébirányú kötelességeitől, s hétvégeken Stanbrookba sietett, gyakran végezte a liturgikus szolgálatot, s egyáltalán, mindent megtett, hogy a közösség figyelmét derűsebb tárgyakra terelje a betegek iránti jókora aggodalmak közepette. Odáig is merészkedett, hogy lazításokat javasolt – átmenetileg – a zárda túl szigorú életrendjében, több pihenőt, kikapcsolódást. Tette pedig mindezt atyai gonddal, úriemberi tapintattal. „Ez évben, gondolom” írta 1910 elején az új priorisszának, „akkorák voltak a megpróbáltatások máris, hogy elképzelhetőnek tartom a nagybőjt némi rövidítését, enyhítését... Beszéltem már az apátnővel, kérem, támogassa ebbéli elgondolásomat, ha egyetért”.

Vérmérsékletüket, személyiségüket, érdeklődési körüket tekintve, nem csoda, hogy *Dame* Laurentia állt hozzá mégis a legközelebb itt. Persze, az apáca jól látta a tudós gyengéit: pontatlanságait... hogy többnyire csak az alapeszme megfogalmazásáig, a gondolat felvetéséig jutott, a kidolgozást – kényelemszeretetből például? – *Dom* Aidan Gasquet másokra hagyta.

Mikor az apátság 1919-ben kiadta *Szent Teréz Leveleit*, melyek bevezetőjét Gasquet bíboros írta, Sydney Cockerell a következőket jegyezte meg: „A bíboros előszavát mintha fele részben Newman írta volna, ám a másik felét a kötet tudós szerkesztő-nője, jóllehet ez kósza feltételezés csak.” Nem késett a válasz, s igen jellegzetesen – őszinte volt! Íme: „Túl szigoró a bíborossal! *Jóllehet* a feltételezés egyáltalán nem kószál messze a valóságtól.” De bármiben volt is gyengébb Gasquet bíboros az ő lelkesedése minden történeti kutatásért, örök kutató – s kéziratelőbányászó! – szelleme, készsége, hogy másokat buzgón és odaadással tanulmányozzon: mindez alapvető hatással volt *Dame* Laurentiára, méghozzá épp szellemi fejlődésének döntő, formáló, korai kolostori szakaszában. Nyugodt lélekkel mondhatjuk, *Dom* Gasquet nélkül nem vált volna tudóssá. Leveleiben bőséggel utal a bíborosra, mint szüntelen szellemi bátorítójára, említi dicséreteit, kezdeményező támogatásának kifogyhatatlan gazdagságát – eszményi spirituális vezetői mivoltát. A csodálat és a vonzalom kölcsönös volt. „*Dame* Laurentia mélyebben lát az emberi lélekbe”, jelentette ki Gasquet egyszer, „mint bárki, férfi vagy nő, akit csak megismerhettem életemben eddig”.

Dame Laurentia fennmaradt leveleinek tömege tanúsítja, mily élénk kapcsolatban állt ő valamennyi angliai bencés házzal. Számos jóbaráti kapcsolatra is fény derül ilyképp. Stanbrookban töltött hét évtizede során tanúja volt a Kongregáció történelmének, s e fejlődés nevezetes személyiségeivel rendre levelezett – igazi jó ismerősük, ismerőjük volt. „Jószérén *anya* volt számunkra ő a Kongregációban, érdeklődött minden apró fordulat iránt, azon fáradozott, hogy üdvre forduljanak a dolgok, tanácsokat adott, tanított és tanult”, írja erről Downside apátja, Christopher Butler. Zenei elgondolásait, ismereteit csaknem mindegyik házban hasznosították. Tanulni vágyott tőle, szakadatlan kérdezetések formájában, *inter alios*, *Dom* Cuth-

bert Butler, *Dom* Roger Hudleston és *Dom* Aphege Shebbeare Downside-ból, *Dom* Clement Sherlock Douai-ból és *Dom* Dunstan Sibley Belmontból.

Két baráti kapcsolat különösen becses volt *Dame* Laurentiának: az egyik, mely az oxfordi St. Benet's Hall igazgatójához, *Dom* Justin McCann of Ampleforth-hoz fűzte, mint maga nevezte, „legjobb szerzetes-jóbarátomhoz”, mikor apátnői benedikálásakor diakónusként szolgált; másik Downside apátjához, *Dom* Cuthbert Butlerhez. Utóbbi első ízben 1885-ben látogatott Stanbrookba, utána azonban csaknem minden évben járt ott, egész halála évéig, 1933-ig. S vele volt mindig valami kézirat is, amin dolgozott épp, az; részleteket olvasott fel ilyenkor a közösségnek, kommentárokat fűzött a dologhoz. Mert mindenkit ismert a házban, „alaposan érdeklődött az ügyek, a részletek felől mindig”, szögezte le róla *Dame* Laurentia. Ekképp neki, Butlernek volt köszönhető, hogy *Dame* Laurentia dolgozata az úgynevezett „Portiforium Oswaldi”-ról megjelenhetett 1929-ben a *Journal of Theological Studies*-ban. Egy ízben, mikor nagy művének – a Worcester-i Antiphonáléről – újabb részletei jelentek meg, *Dame* Laurentia kifejtette csalódottságát is, hogy munkáját megannyiszor „lenyelik”, nevezetesen, „ráérdeklődés bókja nélkül”. Butler apát, aki jelen volt ekkor, vigasztalta őt mintegy a maga *Lausiac History*-jával; évek munkája után jelent meg végezetül, de *Downside Review* arra kérte, ő maga recenzeálná!

Barátai közé tartoztak bencés házak apátnői a kontinensről csakúgy, mint Angliából; De az ausztráliai Parramatta priorisszája is bizalmas levelezőpartnerei közé tartozott. *Dame* Laurentia rendkívül nagy szeretettel és figyelmességek egész özönével fordult a São Paoló-i Santa Maria-ház felé, hol is az alapítónő olykor Stanbrookban noviciáskodott; s nemcsak brazil kapcsolata volt, de argentin is, nevezetesen a Santa Escolastica Buenos Airesben, mely az elébbi házból alakult tovább. Az ifjú argentiniai apácák gyakran írtak neki, nevezvén őt „drága Nagymamá-

nak”, hálás szívvel fogadták, hogy utolsó éveiben Dame Laurentia oly végtelen odaadással tanítgatta, készítette feladatára fiatal apátnőjüket.

Rokonszenve nem korlátozódott saját rendjének tagjaira. Sokfelől keresték meg tanácsát kérő apácák, írtak neki hálás leveleket, miután javaslatát követvén eredményre, sikerre jutottak. Ha úgy adódott, kíméletlenül forgatta a „sebészi kést”. S a monostoron kívüli világban is számos nőtársának spirituális fejlődését figyelte érdeklődéssel, együttérzéssel. Yseulte Mitfordnak, aki gyakran fordult meg Stanbrookban, hogy elhivatottságát „eddze”, hosszú levelet írt, elmagyarázván neki, hogy a monostori élet napjai szigorú „aprómunkák” jegyében telnek, messze a pusztá lemondáson túl.

1910, GYERTYASZENTELŐ.

„Mind e böjtölések oly élénken idézik önt, kedves Yseulte, s tudom, keserves napokat élhet, de kérem, ne adja fel, és ne adja át magát a bánkódásnak. Értem én, mire gondol, mikor életörömet emleget. Nagy titok az, nem könnyű megtanulni lényegét. El kell érni oda, hogy saját egyéni örömeink valami Nagyobbnak, általánosabbnak közegén horgonyozzék, hadd mondjam így. Ismeri azt a szépséges textust, hogy: »Az Úrnak öröme a mi erőnk«. Kíváncsi vagyok, hogy az Úrban legyünk egyek jóllehet hajlaniunk a szomorúság, az elhagyatottság érzésére. Az öröm valóban szépséges és önzetlen érzés, élmény.”

Élénken, merész vonásokkal rajzolja meg Sydney Cockerehellhez írt némely leveleiben „az én »fiacskám«, Joe” alakját, nevetesen Miriam Filose-ét, akinek rövid e földi létét s ennek megannyi kalandját, fordulatát a legnagyobb együttérzéssel fi-

gyelte. „Született katona, már eleve ily ősökkel” – „Joe” görög családból származott, a familia Nápolyban telepedett le, később Indiában, ahol „Joe” apja, Filose ezredes a gwaliori maharadzsza vezérkarában szolgált. A levelek fényt vetnek *Dame* Laurentia vonzódására a fiúsan bátor leányok iránt, s egyáltalán, hogy milyen megbecsüléssel tekintett ő azokra a nőkre, akik az első világháború éveit alatt „a gyengébb nem” egyenjogúságáért harcoltak.

„Nagy érdeklődéssel figyelem az országban zajló szociális változásokat, s főként a nők világában végbemenőket. Örömemre a lekülönfélébb – »tipikus« – nőkkel állok kapcsolatban, sorsuk roppantul érdekel. Van az én »lelki gyermekeim« között egy fiús lány, amolyan legfrissebb jelenség... Tünetmentes teremtés, ép és makkegészséges, semmi hűja, teljesen személyiség. Pár héttel ezelőtt a ludlow-i templomban járt, egyenruhában, s akkor egy szigorú nővér jelent meg mellette csakhamar, mondván: »Ha ön valódi úriember volna, levonná sípkáját!«”

Valamivel később így fejezi be egyik levelét:

*„Íme, akkor még az én fiús lányomról... aki mentőautó-sofőr Franciaországban. Micsoda pompás jellem! Zsenge éveiben a dzsungel kölyke volt, és máig megőrizte csudás vadságát – egyfajta »Kim« ő. Egy évet olasz földön töltött, ott volt az utolsó itáliai hadműveletben – és most Etaples-ban telnek napjai... Rendkívüli kis emberlánya-keverék... [folytatta *Dame* Laurentia a következő levelében], huszonhat éves, de nem és nem tud akar felnőni... Rettentő okos, elsősorban zenei tehetség, arany szívű, nem a megszokások s illendőségek híve, ezért rá is ijesztget sokakra, megannyiszor, és ki tudja, mit s mit gondolnak róla, míg valóban meg nem*

ismerik. Öt éve küldték hozzám őt, egy kis szelídítésre. Idő- és fáradságigényes feladat volt, de most a (nekem) legengedelmesebb lánya a világnak. Szenvedélyesen szeret segíteni bánnatos kutyákon, meg úgy egyáltalán, a legmókásabb, legfantasztikusabb helyzetek elhivatott kedvelője, értője.”

Korántsem volt mókás helyzet az, amelyből a fiatal nő pár héttel később megmenekült – épp az életét menthetve csak, mindenét elvesztve különben. Tűz ütött ki, ahol lakott; egy szál kabátot kaphatott magára csupán, így menekült. Stanbrookban kötött ki Joe, s *Dame* Laurentia beszámolt a dologról: „Igen, az a bakancs... az a kopott-égett Tommy köpeny... sipka, a Női Légiónak még valami ruhadarabja, a nővérektől elkölcsönzött hacuka... ennyi volt rajta és vele, *praeterea nihil!* Mit is mondjak, most ennyiben tényleg olybá kellett őt venni, mint egy igazi fiút!”

Hogyan szelídített bármit ezen a hihetetlen teremtesen *Dame* Laurentia, az ő titka marad. Mert „Joe” a halála előtt elégette leveleinek nagy halmát – tűz megint! –, azokat is, melyekben a kolostori tanácsokat kapta, az aszkézisre vonatkozókat. Christopher St. John, az író és kalligráfus ugyanakkor részletesen ír „Joe fiú” gyermekkoráról, arról, hogy *Dame* Laurentia végül jószerén anyja helyett anyja lett:

„1909–10 között, mikor Rómában éltem, buzgó, vallását gyakorló katolikus vált belőlem, s így találkoztam Miss Ethel Ruxtonnal is, aki sosem szűnt meg Stanbrook dicséretét zengeni. Ha egészségi állapota engedte, ott időzött, magát próbálni. »Tudja, életemben se ismertem még egy olyan csudás illetőt, amilyen Dame Laurentia!« Miss Ruxton, vagy ahogy Dame Laurentia nevezte őt »Uncsi« 1910. augusztus 2-án vitt el Stanbrookba, ahol is első látásra megkedveltem Dame Laurentiát, mi több, nyomban feltétlen bizalmat

is éreztem iránta... 1910 októberében egy hetet töltöttem Cal-low Enden, s akkor napra nap láttam őt. Sokat tanultam tőle, liturgia dolgában, imádságokat illetően, egyáltalán, ő minden mód fokozta bennem Krisztus szeretetét, s az Ő egy-házának megbecsülését. Másrészt sosem éreztem még, hogy bárki engem ily jól, ennyire mélyen megértene. Pap nekem még nem lett egyszer se »lelki atyám« de ő azonnal »spirituális tanácsadónóm« volt. »

Továbbá:

„Azt hiszem, eleinte úgy vélte, megtalálhatom elhivatottsá-gomat én is a szerzetesi életben. »Van magában egy bizo-nyos jellemvonás, mely nagy segítségére lehet«, mondotta nevetve, »s ez: a fogékonyság«. Meglepett a közlése, lévén hogy eladdig a világban odakint nem valami nagyon így ismertek, vagy ha mégis, velem sosem éreztetek ilyesmit. Nos, feltétlenül úgy gondoltam, hogy az apácáké s a szerze-teseké a helyes döntés, azt éreztem közben – talán tévesen –, hogy én képtelen volnék ezt a helyes utat választani, nem is titkoltam e »hitemet« – ám Dame Laurentia soha egy árnyalatnyi rosszállást sem árult el ezzel kapcsolatban. »

Végezetül:

„Nem térhetek ki barátságunk minden apró eseményére, részletére, de hadd idézzem föl azt az esetet, mikor Caecilia apátnő és Dame Laurentia egy wales-i bencés monostort látogatott meg; a zárda apácaival »problémák« voltak. Nekem jutott az a tisztesség, hogy Cardiffban, átszállásaik első állomásán várjam s onnét tovább kísérjem őket, egé-szen Worcesterig. Olvastam könyveket apácákról akik »visszatértek a világba«, nevezetesen könyv erről például

az Ugrás a Falon Át. Innen tudtam, hogy az ex-apácák »kint« borzasztóan tájékozatlannak, szárnyaszegett madárnak érezték magukat mindig aztán. Nem mondhatnám viszont, hogy a bonyolult vonatozás, számos átszállás során az állítólag védett magányhoz szokott egyházi hölgy ne viselkedett volna derekasabban, mint az átlag »világi« utasok zöme. Magabiztosak, nyugodtak voltak – lenyűgöző volt számomra ez is.”

Dame Laurentia gyakran hangoztatta, hogy Isten képes csodatételekre, netán elküldi egy angyalát, hogy segítsen a bajba jutott lelkeknek. Csodát tenni ő maga sosem tudott, ám örökké azon volt, hogy másokon segítsen. Ez, jószerén, nem volt már „csoda”. Egy alkalommal megkérte őt egy újságíró, vehetne részt szentmisén, részesülhetne alkalmasint a szentáldozás kegyelmében is – de hogyan csinálja, gyakorlatlan lévén? Dame Laurentia megértette a kérdést, a zsurnaliszta nem akarta volna, hogy „kiríjon” a jelenlévők közül; megkapta hát kis jegyzetpapírokra firkantva a legfontosabb „koreográfiát”, a szövegeket, melyeket mondania kell. Sőt, a dolog lényegéről is – hosszú lenne idézni itt – tájékoztatta őt ekképp Dame Laurentia. Ám hadd jellemezze őt egy 1935 szeptemberében éppen Cristopher St. Johnnak írt levele, melyben két kérdésre válaszol – tömören szelíden, mégis határozottan és pontosan.

„Nézzük akkor érdeklődésének két tételét... Hogy visszaélnék gyónással? Mivel nem élnek vissza! Itt azonban a dolog üdvös hatásai ugyanakkor legalábbis ellensúlyozzák a kárt. A másik dolog: hogy tökéletesen megbocsássunk, nem szükséges ahhoz azt éreznünk, hogy nem is történt igazságtalanság, nem esett sértés. Ami igaz, az igaz. S ami történt, megtörtént. Amit azonban okvetlenül tennünk kell: feledni minden ellenérzést, távoztatni a neheztelést, főleg pedig ki-

üzni lelkünkéből és elménkéből a bánatot, mert az különben ártalmasan újjáéledhet, minket rossz irányban befolyásolhat.”

Persze, ha úgy adódott, *Dame* Laurentia vitatkozni, ellenkezni, elutasítani is tudott. Pár évvel az iméntiekre, Christopher St. John elküldte neki meglehetősen szigorú kritikáját Victoria Sackville-West könyvéről – *A Sas és a Galamb*. A válasz nagyon jól jellemzi írójának egészen rendkívüli nemes felfogását, melylyel azok felé fordult, kik – amúgy közfelfogás szerint – nem álltak épp közel a spirituális kérdésekhez.

1943. SZEPTEMBER 12.

„A Sas és a Galamb a Kigyelmed levele után érkezett, s csak mostanra volt időm elolvasni. Java részében briliánsnak tartom – hadd mondjam, ez egészen pontosan Steuart atya szava rá. Abban, hogy az író nő Nagy Szent Terézt látja, nem látok semmi elhibázottat; ellenkezőleg, bámulatos megértést tanúsít és kiegyensúlyozott ítéletet fogalmaz meg. A kis szentet (Tio Lisieux-i Szent Teréz) mármost, úgy látom, kevésbé szerencsésen mutatja be. A szent környezete és neveltetése legtöbbünknek taszító, és stílusának érzelmi töltése sokakat felháborít, akik nem látják be a benne rejtőző erőt is. E második rész mindezek ellenére igen érdekes, és csak ámulok, hogy valaki, akiben nem él a hit, így rokonszenvezhet vele mégis. A spirituális elvigasztalanodásról szóló részek (a Galambra gondolok) jelentenek csak gondot – elűtnek az egybekbeni átlagtól. Gondolom, levelében ezekre utal. Hogy Isten embert miként szeret s ember Istent csakígy hogyan szereti: mérve ennek nem ítéelhető meg átlagos, eleve már bevett szokások jegyében.”

Vita Sackville-West Avilai Szent Teréz portréjának fogadtatása kettősen is érdekes, lévén hogy itt oly valaki reagált, akit nem egyszer hasonlítottak a nagy karmelitához. Akik egyszer látták *Dame* Laurentiát, többnyire azon voltak: látogathatnák meg ismét. Őt ismerni egyszerűen boldogság volt, igen. „Stanbrookban járt barátaim”, írja valaki, aki jól ismerte, „hamarosan örvendezve és ámulva tapasztalhatták magukon, mennyire nem feszélyezik őket »a rácsok«. Ilyeneket mondtak: »Az ember érzése, hogy a világ egyéb rácsai mind sokkal szigorúbbak és kizárólagosabbak.« *Dame* Laurentia lényének bája, kedves humora hamar feloldotta a hangulatot, otthonossá tette a légkört. Nem hinném, hogy lett volna e földön (nos, épp Avilii Szent Teréz kivételével, persze) nála vidámabb apáca.” Bizonyos, hogy élt benne valami Szent Teréz sziporkázó szelleméből, tudott kapcsolatot teremteni s tartani, kifejezni ennek során a maga mély s nagy keresztényi derűjét. Számos anekdota tanúsítja ezt, érjük be ezzel.

Madame de Navarro, aki – mint „Mary Anderson” szépséges amerikai színésznő – egykor „rohammal vette be” Angliát, s ehhez rövid, de tündökletes színpadi pályafutása is elegendő volt, aztán amolyan közel-szomszéd lett Broadwayban. Gyakran járt Stanbrookba, és találkozgatott is *Dame* Laurentiával. Később nemegyszer idézgette barátságuk kezdeti idejének egyik kedves és mulatságos esetét. Mert be akarta tanítani a kis broadway-i templomi kórusnak a *Salve Reginát*, *Dame* Laurentiához fordult tanácsért – értelmezés dolgában. Ki is azt kérte, énekelné el neki akkor a művet maga a színésznő. Hogy ez megtörtént – s az előadás a London Lyceumban dörgő tapsvihart aratott volna –, az egy fős hallgatóság emez egy fejéhez kapott, s gyötörtően így kiáltott: „Ó, Mary, ne! Így nem énekelhet Istennek!” De ezt olyan hangon ismételte el még azután is, hogy a „szegény áldozat”, a művésznő, mint mondja, amíg élt, nem felejtette el. Hogy ő milyen gyalázatot művelt volna!

Az első világháború éveiben, jótékony céllal, Madame de Navarro olykor visszatért a színpadra. 1916-ban, találkozáskor megint Ellen Terryvel, régi barátnőjével, meghívta őt s leányát Edith Craighet, látogassa meg őket; s az volt a terve, hogy elviszi őket Stanbrookba is. Rég vágyott erre, s hogy itt volt az alkalom, nem habozott, írt azonnal *Dame* Laurentiának. Május 8-án kelt az alábbi levél:

„*Drága Dame Laurentia,*

boldogan ebédelnék Önnel vasárnap, meghozzá az elbűvölő Nell Terry és Edy Craig társaságában. Déli egykor Önnél leszünk. Ma van Stratfordban a nagy nap – az előadás 1.30-kor kezdődik. Magam úgy 4 tájban kerülök színpadra. Újabbon többször is voltam Lady Macbeth, és a Téli rege Hermionéja. Ó! bár látta volna Ön is azt a nagy tiszteletadást a fejedelmi Shakespeare-nek az Old Druryben... de vasárnap majd beszámolok róla, csodás volt.”

Két híres-neves Shakespeare-színésznő egy asztalnál, mélyes-mély beszélgetésbe merülve ráadásul, meghozzá egy zárda társalgójában a rács két oldalán – nam akármilyen téma ez, s aligha a jámbor tollforgatóké. De talán ők is okulhatnak, esetleg elméleti-szellemi következtetéseket is levonhatnak. A világ színpada? Isten színpada? Ez a dízlet! A falakon az egy szál hatalmas feszületen kívül semmi, de semmi... és valóban a rács, a maga teljes színpadi-világi valóságával a kettős rács...! S közben az élénk párbeszéd. „Sosem felejttem azt a boldog napot, amikor Edym és Mary Anderson elvitt meglátogatni Önt”, írta később Ellen Terry zöld papíron zöld tintával *Dame* Laurentiának. „Nagy-nagy vágyam is van, az, hogy kisunokám, Nelly lehetne oly szerencsés s láthatná Önt, aztán, hogy esetleg Stanbrookban élhetne. Esküszöm, *tudom*, milyen derűs-boldog

élete lenne ott – és micsoda kedvességgel, jósággal találkozhatna. Áldott nap ígérete, ez is hát – csak a vágyak, a vágyak: mire valóra válnak...!”

Ünnepeléshez, virágözönhöz, megostromolt öltözőkhöz szokott színházi hölgyek és urak, művészek – bizony, ritkán képzelnek olyasmit, hogy az ő kisunokájuk egy szigorú zárda ölén lesz aranyos-boldog derű részese. Hódolat ez annak a mindenekfeletti szentségnek, melyet a két apáca őszintesége, embersége, vidámsága képviselt, s amit egy Ellen Terry kaliberű művész és egy olyan nyitott és spirituális érzékenyséű nő, mint Ellen Terry: azonnal s jól érzékelt, „bemért”. Évek múltán is gyönyörködve emlékezik vissza stanbrooki látogatására. Könyve – *Memoirs* – idéz egy levelet: „Ha már Tommy a K. kerül szóba”, igen, az ő kedvence volt Kempis Tamás, és persze, egy Shakespeare-idézet kapcsán jött elő, „beugrik egy másik dolog, egy másik Tommy, Aquinói Szent Tamás, vajon tőle is tanulhatnánk-e? Azokat a kedves apácákat kéne megkérdezni.” Szeretetre-méltó naivitással folytatja e nagyvilági hölgy: „Azt hiszem, az Aquinói Tommy iszonyú művelt, és azzal együtt borzasztó izgalmas. Ennek, mondom, *Dame* Laurentia lehet a tudója.”

De oly sok mást is idézhetnénk, más szereplőket, más jeleketeket e „színpadról”. A híres harpsichord-művésznő, Mrs. Gordon Woodhouse of Armscote magával vitte megannyiszor a zárdai társalgóba eleinte a kis octavináját, aztán egy speciálisan szerkesztett clavichordot, hogy Bachot, Scarlattit játszhasson. Elmodta, véleménye szerint *Dame* Laurentia volt a legmuzikálisabb ember, akivel életében találkozott – pedig ő aztán ismerhetett így „úgy némelyeket”. Vagy ott volt Monsignor John O'Connor, a maga örök álmodozó, elvont szellemével, ahogy végtelen monológjai, mintha a zsörtölődés sziszüphoszi köveit görgették volna egyre – közben végtelenül mulattatóan. Azt a benyomást keltette, hogy íme, G. K. Chesterton híres figurája, Brown atya kel életre ekképp! Kísértethistóriákat me-

sélt, vagy éppen az Újszövetség „anyaga” alapján kanyarított bámulatos életrajzot Szent Mihály arkangyalnak. Stanbrook könyvtárában ott egy verseskötete, az alábbi jellemző dedikálással: „Laurentia Anyának, John O’Connortól. Abban a szent hitben, hogy ha ő a Berny Shaw-t kibírja, hát talán ezt is.”

Képtelenség volna felszámolni *Dame* Laurentia megannyi jóbarátját, ám hamis képet ad a dologról, ha csak nagy embereket említünk – hogy ő mintha csak ilyeneknek társaságát kedvelte volna. Ellenkezőleg! Egyszerű munkásemberek, „kis” szerzetesek és apácák is körébe, köreibe tartoztak. Társnőinek öcsikével és húgocskáival is élénk kapcsolatokat ápolt. Akadtak mulatságos dolgok. Egyszer egy kétéves fiúcska, az egyik apáca unoka-öcsikéje állt a rács túlfelén, s komor tekintettel méregette a barna fagolyót, melyet *Dame* Laurentia nyújtott volna neki, hogy azzal játsszon.

„Apátnő Asszony”, mondta a kicsike, „van nekem is itt”, s mutatta dobozát, legalább oly komolyan és zordul, amilyenek ő a zárdabeli játékszert látta. Megdöbbsent arccal, riadtan és némán várták a szegény szülők, mi lesz. De akkor *Dame* Laurentia már meg is oldotta a helyzetet. „Drága kicsikém”, mondta, „ez a beszéd, s így lesz belőled egy nap jó szerzetes is. Minek abból kettő, amiből már egy is van, nem?” S akkor már ment is, és hamar visszatért egy olyan játékszerrel, mely inkább a fiúcska érettebb éveéhez illhetett – ám tessék!

Vagy haszonra is fordította az ilyen játékos pillanatokat. Egy ízben például két kislányt egy játék-varrógépen kezdett varrni tanítgatni, végül nekik is ajándékozta a kis masinát, hadd vigyék hírét, hogy a stanbrooki apátnő a legaranyosabb „Nyári Mikulás” ezen a földön!

Egy nap *Dame* Laurentia levelet kapott, melyben a tudós tollforgató az eveshami Szent Egwim dolgait taglalta jeles hozzáértéssel. John Cain volt a névaláírás. *Dame* Laurentia joggal képzelte a szerzőt szakállas, testes, elkényelmesedett szobatu-

dósnak. Sovány, komoly, már-már gyászos képű fiatalember állított be. Ő volt John Cain. És csupa panasz, valóban: hogy ő archeológiai kérdésekkel foglalkozna, ám a székesegyházi dékánok, a káptalan tagjai s más „egyházi nagyon-nagyok”, bizony, nagyon, de nagyon nem szívesen engedik be őt „a házakba”. Fiatal korának okán!

„Miért, hány éves maga?” Ezt kérdezte *Dame* Laurentia nyomban, s így.

„Tizennyolc”, hangzott a válasz. A fiú alig hagyta maga mögött Downside-i „tojáshéját”. *Dame* Laurentia segítsége nem soká késett. Ajánlotta őt Sir Ivor Atkinsnél, s így Stanbrookban megnyíltak John Caine előtt a Wigornian-témák. „Egyébként”, írta *Dame* Laurentia, „óhaja, hogy őt jószerén csak szólítsuk Johnnak, és itt vannak neki ezek az archeológiai problémái...” Valamint, mikor a herefordi székesegyház dékánjának írt szintén e tárgyban, megemléktette: „John szereti Szent Ecgwinnek mondani a tárgyszemélyt, ez van...” De a cambridge-i Emmanuel College-nek is levelet menesztett, bocsássanak „John” rendelkezésére, ha szükséges, némely becses kéziratokat. Találkozásukkor a stanbrooki apátnő, mellesleg, nyolcvanhárom éves volt...

1984-ben John Caine visszaemlékezett egy alkalomra, mikor „a kapus nővér jött, s mondta: »az Apátnő szeretné megkínálni önt egy kis frissítővel«”. S valóban: „Ott ültünk a társalgóban a rács két oldalán, előttem citruslé és keksz. Szolgálnám ki magam, közölte az Apátnő aztán.” John keservesen nyitotta ki a flakont, s utána is csak kis kortynyi adagokat töltögetett magának. „Kihallgatásának” végeztével *Dame* Laurentia megkérdezte: „Nem issza ki, ami még az üvegben van? Kislány koromban a férfiak sosem hagytak egy cseppet se az alján, úgy bizony...!”

Pár nappal *Dame* Laurentia halála után a tudós, „John” így írt róla: „Ha fiatalon ismeri meg őt az emberfia, elsőre csak megdöbben, de hát ki szeret holmi nagy érzéseket fogalmaz-

gatni úgy; magam is csak később, érettebb fejjel jöttem rá, hogy *Dame* Laurentia ama ritka illetők egyike volt e világon, akik valóban számítanak.”

De egy másik fiatalember életében is fontos szerepet játszott ő – s ez az olasz férfi merőben más körülmények közül érkezett, ráadásul hadifogolyként, és egy közeli fogolytábor lakója volt, így került a közösség szolgálatába. Crescenzo Malatesta, mert róla van szó, a hadak végeztén kérte, ne kelljen délvidékre hazatérnie többé, maradjasson Stanbrook szolgálatában. Éveken át kapott ruhát, élelmet, orvosságot a kolostortól, így élt második választott otthonában, s *Dame* Laurentia mosolyogva emlegette őt, mint „a mi kis Másod-Carusónkat”, mert munkáját végezvén állandóan énekelt; így ballagott ki hozzá a kertbe egy szép nap, a nápolyi mama levelével *Dame* Laurentia, személyesen akarta átadni, osztozni a fiatalember örömeiben. Ám a szülőknek ő maga rendszeres kis beszámolókat is küldözgetett fiuk hogylétéről, a kolostor elégedettségéről, ami a „délvidéki szorgoskodót” illeti. Aztán, 1949-ben, egy Sydney Cockerellhez intézett leveléhez mellékelte egy égszínké-arany, madonnás-bambinós levélpapíron fogalmazott episztolát, s a következő magyarázatokat fűzte hozzá:

„Meg kell ismerkednie mellékelt levél írójával. Hadifogolyként került hozzánk ez az ifjú olasz, itt is ragadt, s most először tért haza, látogatóba, a nápolyi vidékre, ahonnan nekem gazdag ajándékokat küldött, rangomat megilletőket, mint írja. Nos, való igaz, meg vagyok illetődve, s illet-e engem mind-ilyesmi? Sajtot, olasz gyümölcsöket tartalmazott a csomag, és egy aranygyűrűt – s a kísérőlevél sok aggályt, elfogadom-e, tehetem-e, jaj. Ugyan, a gyűrűt mintha az új-jamra öntötték volna, remek. Gondolom, éjszakára se húzom le, és feltétlenül rajtam lesz a kezemen, mikor kimegyek majd a kertbe, megtekinteni a fiatal férfit szorgoskodása

közepette. Ami azt illeti, mármost... tökéletes modorú úriember. Levelezgetek az édesanyjával, aki eleinte hinni sem akarta, hogy az ő vadóc fia épp egy „Convento” világában találta meg élete boldogságát. Malatesta levele végén a ma ma utószava olvasható.”

Az aranygyűrű, belevésve a nagy R – „Remembrance”, tehát emlékezés – kis ovális dobozban lapul, halványzöld, fehér szegélyű tokban. Mindig is nagy becsben állt, ünnepi alkalmakkor sem hiányzott az apátnő kezéről.

A gregorián éneklésnek jószerén fél évszázadon át volt elismert, kiemelkedő tekintélye s tanítómesternője *Dame* Laurentia, s ily minőségben a világ minden tájáról megkeresték őt tanácsot kérő, érdeklődő levelekkel – híborosoktól szeminaristákig, német és francia székesegyházak illetékeseitől az afrikai dzsungelokban tevékenykedő fiatal misszionáriusokig. Talán a legmeghatóbbak azok az irományok, melyekben „áldását kérték” egy-egy zenei elképzelésre. Levelezése nyomot hagyott a dublini kolostoroktól kezdve egészen az amerikaiakig, s mindenütt, mondhatni, könyvtárak szak-anyagában őrzik megjegyzéseit, észrevételeit. Legnevezetesebb műve a *The Grammar of Plainsong* – igazi kézikönyv.

Solemnos karvezetője, *Dom* André Mocquereau volt viszont az, akihez megannyiszor *Dame* Laurentia fordult zenei eligazításért, jóváhagyásért. Iskolás kislány korában, Solemnben járván, akkor került a gregorián éneklés bűvöletébe ő. Korai levelei *Dom* Mocquereau-hoz általában kérései-kérdései, a jobb oldal üres. Válaszai franciául, latinul, angolul fogalmazódtak – egy lapon például effélékkel találkozunk: „Oui. Bon – You are right! Yes! Parfait. Oui, oui! Bone!”

Dame Laurentia egész életében hálás volt mesterének. De sosem vált elvakult rajongójává. 1904-ben Wight szigetéről – ott volt száműzetésben a solemn-si közösség – *Dom* Mocquereau

meglátogatta őt. Mesélt terveiről. Miféle gregorián-éneklési könyvecskét tervez, némi újításokkal. *Dame* Laurentia élénk figyelemmel hallgatta. Hosszú csend következett a „kiselőadás” után, s akkor a hűvös, szürke szempár rezzenetlenül az éneknagymester sötét szemébe fúrta tekintetét, majd a következő kérdés hangzott el: „Vous vous rendez compte, mon père, que cela va créer beaucoup d’ennui?”

A gyors válasz revolvergolyó-erővel jött: „Je le sais. J’ai tout prévu. Je continue.” Ki is tört a vihar, mint a beszélgetőtársnő megjövendölte, már a következő esztendőben.

1902 szeptemberében tűnt fel *Dame* Laurentia életében a másik zenei befolyás „megtestesítője”: a német Henry Bewerunge atya személyében. A maynoth-i St. Patrick szeminárium professzora volt ő, az egyházzene tanára. Húsz évet töltött Christmastide-ban, a kolostor lakójaként, leckéket adott az „orgonatosóknak” ott, egyáltalán, irányította a ház zenei életét. Hatása *Dame* Laurentiára alkalmasint a francia atyáénál is jelentősebb volt. Levelezésükből hamarosan kiviláglik, mennyire egyetértnek a ritmizálás egy-egy vitatható kérdésében. Később, persze, *Dame* Laurentia így írt erről: „Eleinte csaknem hajba kaptunk efféléken! A gregorián ének lenne a világ legmegnyugtatóbb zenei megnyilvánulása – s lenne is akkor az, igen. Hanem az elmélete: nincs, ami ennyire előásatná a jó lelkekkel megannyiszor a csatabárdot!” A professzor vonakodva bevallotta lassan, hogy van valami „becses kis különbség” – duzzogó kifejezés! – az ő elmélete és *Dom* Mocquereau gyakorlata között, s ennek bizonyosságául németre fordította és a kölni Schwann kiadónál publikáltatta is *Dame* Laurentia munkáját, a *Grammar of Plain-song*-ot, mely annyira kiáll „a francia” ritmizálási elvei mellett.

Hadd említsünk két további fejleményt; az első – tanúsítja *Dame* Laurentia baráti kapcsolatát a kor egyik honi gregoriánszakértőjével, a második önmagáért beszél. 1897-et írtak, még hozzá február 12-ét, amikor a kiváló szakértő, dr. G. H. Palmer

– „a tárgy legkiválóbb angliai tudora” – első ízben Stanbrookba látogatott.

„Mr. Worth és barátja, Mr. Palmer (anglikán egyházi) ma, látogatásuk egyértelmű örömevel, távozott körünk-ből«, ez áll a »krónikában«. Utóbbi: nagy muzsik, a gregoriánus őszinte csodálója. Kimásolt épp s zsebében hozott két becses responsoriumot a Sarum-i Missal-ból, meg is mutatta anyagukat Dame Laurentiának, aki már csak azért is rendkívül megörült, mivel a következő két vasárnapra »nem volt épp semmink«. (Könyveink költsézetben jártak.) Másolás, sebtén; betanulás. Az Igitur perfecti sunt – Hetvened vasárnap – és a Volens Noe – Hatvanadvasárnap –, mindkettő oly-oly kedves!”

Nem csoda, hogy a krónikás feljegyezte a látogatást. Felvil-lanyozhatta az a közösséget.

Harminc évvel később Dame Laurentia Sydney Cockerell-nek így írt a „kinti” ének-munkájáról:

„Van pár új növendékem – tessék, a Besford Court-i kórusról van szó, csodálatos college, szellemi-fogyatékos bentlakó fiúknak. Megkértek volna, foglalkozzam tizenhatukkal rendszeresen, ám ez képtelenül sok lett volna, mindenhog, úgy döntöttem hát, hogy legyen hetente két mesterük, remek szakértők, magam havonta egyszer foglalkozom a fiúkkal. Jó húsz kilométert kocsikáznak minden alkalommal, s igen élvezik már az utazást is. Szegény gyerekek, oly meghatóak... na, de tökéletesen fegyelmезettek. A szellemi-fogyatékosok oly muzikálisak, úgy ám! Tegnap járt nálam egy harmincegy tagú férfikórus Banburyból, a jövő hétvégén meg Lancashire-ből jönnek a Tizenkilencek. Molnárlegények! Megtakarított garasaikból fedezik az utat, és a többi... hónapok keresményeiből.”

S. C. C. nem volt rest, javaslattal állt elő: bővítené ebbéli tevékenységét *Dame* Laurentia! „Ha szellemi-fogyatékosokkal ily remekül bánt, küldök én Kigyelmednek Cambridge-ből” – khm! khm! – „egy egész rakattal efféle szortét. Köztük lesznek az egyetem állítólag legbölcsebb koponyái. Háttha javíthatna valamit azon a daltalan állagukon!”

Ez volt S. C. C. S ami egyebekben *Dame* Laurentiát illeti, félre a tréfát, komolyan örült ő minden igazi kapcsolatnak, még ha nem volt személyes, akkor is. Régi barátja, Edmund Bishop a biográfiáját tervezte – lelkesedett e hír hallatán. Valamint: egy évvel halála előtt Nigel Abercrombie, igazi életrajzírója, azt kérte még, nem szolgálhatna-e további anyagokkal; s *Dame* Laurentia nyomban munkához látott. Akik ezekben az utolsó időkben látták – vagy csak leveleit olvasták –, alig sejtették, már ha egyáltalán, milyen keserves napokat él magas kora s betegsége következményeképpen; derűje, élénk szelleme legyőzte a szenvedést, már kis időre legalább. Nigel Abercrombie nem sejtette, hogy arthritis bénítja az író kezét, s hogy maga *Dame* Laurentia lépést sem tud már tenni mások segítség nélkül. De a tárgy fontos volt – mi több, *Dame* Laurentia legkedvesebb témája, a *Worcester-i Antiphonale*, a tizenharmadik századi kézirat, melynek ez lehetett az egyetlen teljes angol „kiadása”, a Bencés Antiphoner, az egyházi éneklés hagyományainak szép tárháza. Dom Aidan Casouet tanácsolta *Dame* Laurentiának, bocsássa Bishop rendelkezésére a matériát.

Volt Edmund Bishopban valami „Lewis Carrol-minőség”, s ez szépen kiviláglik a *Dame* Laurentiával e Worcester-i kódex kapcsán keletkezett levelezéséből. A világi ember humora találkozik az egyházi szellem szépséges végérvényességével, s már a másoló kézírás megannyi kis kalligrafikus formajegye is tanúsítja, hogyan érvényesült E. B. olykor „szajkóhukkis” mókakedve az alázattal. Akaratlan – vagy önkényes – apró leírások tarkítják a másolatot, ám mindig becsesen, azonnal korrigálódva is.

Edmund Bishop együtt élt a csudálatos anyaggal, nem szolgai munkát végzett.

Ebbéli kapcsolatukat 1905-ben *Dame* Laurentiának egy egészen mellékes megjegyzése indította el. „Arról volna szó, hogy az angol monasztikus breviráium őseredetéig kutassunk vissza”, írta tudniillik, „s azt a tizedik századi újjáéledésig tehetjük hitellel.” A rövid levélre nyolcoldalas válasz érkezett. Tartalma, lényege: hogy a tizedik században ilyesmi eleve nem is létezhetett úgy, ahogy azt *Dame* Laurentia képzelné. Elindította ezzel, ismételjük, *Dame* Laurentia kutató szellemének még aktívabb működését. A Worcester-i kódex csak a kezdeteket jelentette ilyképp. Ám később, még 1914-ben is, amikor *Dame* Laurentia elkészült a Worcester-i Antiphonale bevezetőjével, s elküldte jóbarátjának és mentorának, a következő intelem érkezett „onnét”:

*„Effélékben én végképp kíméletlen vagyok – már ami kéte-
lyeim makacszkodását illeti. Más kérdés, hogy természetem-
nél fogva hajlok érzelmekre. Ezek most is elragadnának,
lelkesedésre. De félre minden ilyesmit. Folytassuk, ha van
mit, valóban, érzéketlenül és a tárgyba kapaszkodva... ha
ilyennyire volna mibe!*

Móka! „Valóban érzéketlen” megjegyzéseire *Dame* Laurentia a következőket válaszolta a tudós-mesteri jóbarátának: „Mármos akkor én a kelta hidegségbe térnék vissza kutatásommal, ebbéli rítusok sejlenek elő itt ugyanis, még messzebről de-rengő ír hatásokkal.”

Természetesen E. B. e korszakolás önellentmondásosságára mutatott rá azonnal, a „kelta rítus” kefejezést eleve kifogásolta, mint katolikus vizsgálatok tárgyához nem illőt. És folytathatnánk az idézetek sorát – melyek aztán Nigel Abercrombie-nak oly nagy gyönyörűségére szolgáltak, megkapván *Dame* Laurentia nagybeteget kezétől a másolatokat. Ám mikor

ezt kifejezésre juttatta, maga az anyag küldője intette „türelemre”. Már ami E. B.-t illeti. Nem fogyott ki – olykor epés – magasztalásából, miközben az *anglo-katolikusok* szellemének „sajátlagait” ő maga is finoman megfricskázta. Elsősorban a „minden idegenségekkel kapcsolatosan”.

„Hol is ők mit se tudnak, ám elsősorban azt nem, hogy mit se!” Ezt a mondatot okvetlenül idézni kellett.

Nemcsak azok számíthattak segítségre, akik így folyamodtak hozzá, de egészen váratlan üdvvel szolgálhatott *Dame* Laurentia oly „lelkeknek” is, akik nem sejtették, hogy rászorulnának bármi effélére. Peter Anson, az író, aki tizennégy évig volt Caldey-ben szerzetes, s utána is hevesen csatázott magában a tenger szerelmével s a cellaélet előnyeinek tudatával-émlékeivel, egyszerűen megmutatni akarta volna neki számos könyvének egyikét, a legújabbat akkor. „E délutánra *Dame* Laurentia, bocsánat, az apátnő a nagy társalgóba invitált teázni”, emlékezik vissza Anson. „A bölcs, szellemes öreg hölgy ott ült hát a rács mögött, és – na, tessék! – fiatalabbakat megszegyenítő élnökséggel társalgott velem, mint aki valóban szórakoztatni akarja – s tudja is! – *vendégét*. Sose feledem. Micsoda *egyéniiség!* Nem hittem volna. Páratlan... s erre most kellett rájönnöm. Percek alatt elsimított pár kétes – számomra kényes – kérdést, s tette ezt az erőfeszítés legcsekélyebb jele nélkül. Akkor jöhettem rá, mennyire megajándékoztam őt bizalmammal, ösztönösen is, holott tolokodásnak véltem volna, ha tudatosan teszek ilyesmit.”

Életének kereteihez képest főleg, valóban úgy tűnik fel, *Dame* Laurentiát Isten valami különös adománnyal áldotta. Ez az „apostolkodásra” és eziránti készsége egyképp megnyilvánult, ha „jeles” jóbarátokkal érintkezett, vagy mikor a látható Egyház tagjaival találkozott „csupán”. Persze, Szent Benedek a vendégfogadásra vonatkozó szabályfejezetben hangsúlyozza, hogy a szegényekkel és a kérelmezőkkel, zarándokokkal mindig kegyes szeretettel kell bánni... „lévén hogy Krisztusnak bennük leledzik

legigazabb hona”. S a kereszténység korai korszakától fogva a kolostorok mindig készséggel fogadták a rászorulókat; akik a „népjóléti igyekezet” mai állása ellenére is gyakorta kopogtatnak szál-lásért, ételért-italért a szentelt kapukon. Persze, a „szegénység” messze többet jelent anyagi megszorultságnál, s erről mostanság épp a kérelmezők feledkeznek meg a leginkább. De a végeredmény: maguk is meglepődnek, miféle éhükre-szomjukra derül fény aztán az állítólag komor falak közt, ezért van aztán, hogy általában többet kapnak, mint amit kértek volna. Szép példája ennek *Dame* Laurentia. Sosem akarta volna, hogy a szó szerinti szegények kívül szoruljanak személyes körén. Ezért írta egy levelében: „Mostanság már annyi nevezetes személyiséget ismerek, hogy számukat nem bővíteném szívesen mások rovására.” Nem titkolta soha azt sem, hogy minden barátsága, tanácsadása, levelezése – elemi módon az „apostoli” ihletésből fakad. Ekképp lehet ő, fejtette ki, bárki számára bármi – hogy bárkit megnyerhesen Krisztusnak, Sydney Cockerellnek, akinek „vallási nézetei” aztán alaposan eltértek az övéitől, egy alkalommal *Dame* Laurentia elküldte fivére, James fényképét:

„Íme, az én pap-fivérem, a legangyalibb lény, akit csak ismerhettem életemben. Neki köszönhetem hivatásomat, vagyis elhivatottságom érzését, illetve hogy lehetőségem volt dolgozni rajta, kifejleszteni – nagy erő volt ő családunkban, apámat is ő vette rá, hagyjon elindulnom pályámon. Gondoljon Kigyelmed erről bármit, a számomra – minden volt ez.

Mármost ha a hivatásról van szó, visszakanyarít ez rögtön a mi levelezésünk kérdéséhez. Gondolom, kettőnk közt az alapvető különbség az értékek rangsorolásában lehet. Számomra az úgynevezett természetfölötti – a reális; vagyis ez érinti lényünk valós, legvalósabb, fontos, legfontosabb részét. Így tekintve, kinek-kinek nagyobb az úgynevezett szerepe, jelentősége – mert nagyobb, jelentősebb szem-

pont szerint tekintheti. Persze, amikor otthagytam a világot, nem gondoltam én se ezekkel az erőimmel, azzal, hogy ily keretek között, ahogyan most létezem, sokkal eredményesebb tevékenységet fejthetek ki alkalmasint, nagyobb lehet a »hatásom«, mint lett volna, mondom, ha »a világban.« maradok meg. Ettől függetlenül: ily dolgoknak semmi köze nem volt, vagy csak nagyon kevésbé függhetnek össze magával az elhivatottság érzetével. Mert az végső soron – hadd nevezzük így – »une affaire de coeur«, mert ha a hívást meghallottuk, szívünk nem nyughat többé a földi dolgok világában. Elszakítjuk magunkat így, semmi kétség, sok mindentől, ami szép, de csupán azért, hogy még közelebb kerüljünk Ahhoz, Aki megalkotta azokat. És a természetes örömekért csodás az ellenérték, pontos és csodás. Nem mindennapi kiváltság, hogy valaki egy lélek anyja lehet. Nem mondhatok többet ezúttal, és senki másnak nem mondanék még ennyit se.”

Tekintve mindazt, amit *Dame* Laurentia széles körű érdeklődéséről és mindent-átölelő empátia-készségéről elmondtunk eddig, aligha meglepő – nem „csoda”! –, hogy leghosszabban tartó s legnagyobb barátságai nem katolikusokhoz fűződtek. Kikről van szó? Soroljuk: Ivor Atkins, *Canon* Wilson, Sydney Cockerell és George Bernard Shaw. Valamennyien 1907-ig, ez év végéig tették első látogatásukat a zárdában. Ami Ivor Atkinst illeti, ki is több, mint ötven éven át volt s maradt meghitt jóbarát, odaadó szív, kevés írásos dokumentum maradt fenn e dologról. Közel-szomszéd volt ő, nagyon is, és éveken át, főleg *Dom* Gregory Ould, a remek muzsikusz káplánsága idején, szinte minden szombaton megfordult Stanbrookban. Ezért nem is volt szükség kiterjedtebb levelezésre, hogy a barátság éljen és hasson.

Atkins zenei kérdéssel fordult *Dame* Laurentiához – ez volt a kezdet kezdete. A latin kiejtés az egyházi éneklésben; pontosab-

ban, mert a Worcesteri Zenei Fesztiválon di Lasso bemutatása készült, mi a liturgikus szöveg eredete? Remekül jött, igazán kapóra, hogy készen álltak már *Dame* Laurentia gregorián átíratái – a worcesteri katedrálisban még a középkorban énekelt dallamok szövegeié. 1916-ban Atkins levélben kérte, írhatná le az egyiket. „Jövő csülörtökön lenne alkalmas nekem, és a gyerekeknek minél hamarabb betaníthatnám azután a dolgot; Múlt csülörtökön megcsináltunk a *Jesu, nostra redemptiónak* Wig formáját... Nagyon különbözik a Sarumtól, és – szokás szerint – sokkal jobb is.” A viszonzás sem maradt el. Ivor Atkins hamarosan küldte Stanbrookba a saját kompozícióit, valamint Bach *Kis Orgonakönyvének* ugyancsak általa szerkesztett kiadását.

Barátságuk még szorosabbá vált, amikor *Canon* Wilson, aki eladdig a székesegyház könyvtárnoka volt, visszavonult. Közös munkáik adódtak. Azonos érdeklődés – mindig erősíti az összetartozást az ilyesmi. Olykor újabb személyek bekapcsolása révén is. 1928-ban egy szép napon Ivor Atkins magával vitte dr. Cartert, ismerkedne meg ő is *Dame* Laurentiával. Pillanatok alatt kialakult az újabb szívélyes, sőt, mély kapcsolat, s két hét múlva dr. Carter már a Bodleian Libraryból küldött Stanbrookba – ott jószerint kincsnek számító – jegyzetanyagokat. Lenyűgöző volt a hatás. *Dame* Laurentia munkájához fantasztikus segítséget jelentett dr. Carter figyelme, ügybuzgalma. Erről – Atkins szerepét nem feledve, sőt, lelkesen hangsúlyozva, *Dame* Laurentia Sydney Cockerellnek írt leveleiben is beszámol.

Atkins hosszú kapcsolata Stanbrookkal *Dame* Laurentia halála után sem szűnt meg. A maga udvarias módján érdeklődött, folytatódhat-e a dolog, s 1953 augusztusát követően – a szokásos mód lelkesen, szinte „kisfiús” lendülettel – nekilátott... ó, nem egyházi zenei szakkérdések illetén feldolgozásának, hanem Szent Ágoston zsoltárértelmezéseinek vizsgálatához kezdett! Persze, ez csöppet sem meglepő egy ilyen mélységesen keresztény szellemtől, amilyen Ivor Atkins volt. Tartott ez az új kapcsó-

lat egészen az ő haláláig, s bizony, nagy veszteség volt Stanbrook számára, mikor Atkins „nem volt többé” úrt hagyott maga után.

Egyébként ő ismertette össze *Dame* Laurentiát és James Wilsont, a worcesteri székesegyház „nagyurát”. A *Canon*nal alakult barátságáról *Dame* Laurentia természetesen beszámolt Sydney Cockerellnek; levelének kelte 1931. április 14. Első találkozásuk emlékét idézi:

„Öreg Canonom van s egyre van. De mióta is? Nézem feljegyzéseimet. Az az áldott emlékű, nagyszerű 1907-es év, ó! A nap pedig, egészen pontosan, április 15. Sir Ivor Atkins jókora kis társaságot cipelt ide, jött a Canon, vele Mrs. Wilson, aztán egy házaspár is volt még, Mr. és Mrs. Kicsoda Esperes Is...? – na, és Mr. Sayle, de ott volt 3 fantasztikus Wilson-csemete csakígy, a mama védő szárnyai alatt, nevük, várjunk csak: Margaret, Hugh és Steuart! Mrs. Wilson is csuda nagy lélek volt, egyáltalán, az egész dolog: hozzájárult, hogy életem tartalmasabb, mit...! hogy valóban tartalmas legyen. Nem is foghatom fel, miért nyílt meg ily sok csodás kapu előttem, ennyi lelkesítő lehetőség. Ki tud efféléket? Magam is egyszerűen csak hálás vagyok érte, alázattal.”

Hetvenkét éves volt már akkor Wilson kanonok, az egyik „legnemesebb, legőszintébb ember, akit valaha is megismerhettem”. E törékeny életkorban lett a worcesteri székesegyház könyvtárnoka. S innentől fogva gyakori látogatóként üdvözölhették őt Stanbrookban is, nemkülönben levelek sokasága őrizi emlékét a jóbaráti kapcsolatnak *Dame* Laurentiával. Kéziratok ezreit rendezte, tucatjait fedezte fel a világ számára – ebből az „előbányászó” munkából oly kincsek származnak, mint Nagy Szent Gergely nyolcadik századi antológia töredéke, a „Paterius-kézirat” s egyebek. Mondani sem kell, hogy *Dame* Laurentia munkája – a Worcester-i Antiphonale feldolgozása – mennyire érdekelte Wilson

kanonokat. Fia, Steuart Wilson számol be róla, mely igen „bámulta és imádva tisztelte *Dame* Laurentiát apám, igen, anyám mellett talán az egyetlen földi halandó volt ő, akit annyira becsült. Persze, hogy hatalmas választóvonal volt köztük hit dolgában – de hát volt-e? Nem arról van-e szó itt, hogy a kereszténység hatalmas szelleme győzedelmeskedett, az egyesítő erő?” *Dame* Laurentia tudósi, emberi lénye – nem utolsósorban derűje révén – központi helyet foglalt el csakhamar Wilson kanonok világában, értékrendjében. „Egy nap, talán 1919-ben történt ez”, emlékezik vissza *Dame* Laurentia, „váratlanul beállított; én már szedtem volna elő a papírholmit, közös érdeklődésünk megannyi tárgyát, de ő azt mondta: »Nem könyvek miatt jövök ma; hanem inkább vigaszért.« S akkor kiderült, arról van szó, hogy Mrs. Wilsont kórházba szállították, műteni kell, a dolog ráadásul súlyos.”

De az emberi lélek más, ha mondhatjuk, mélyebb – elvontabb – kérdéseiben is ugyanez a hallatlan bizalom élt már Wilson kanonokban *Dame* Laurentia iránt! Leveleiből (sajnos, 1916 utáni válasz-írásai eltűntek) kiderül, hogy az idők igen rövid múltával az örökkévalóság problémáit tárgyalták, s végül a zsoltáriró emez igéjéhez is elérkeztek „társalgásuk” során: *Cogitavi dies antiquos et annos aeternos in mente habui* – „Töprengtem múlt napokon, s az örök időkön járt mégis az elmém.” (*Vulgata*) Wilson kanonok gondolatait egy ízig az örökkévalóság kérdései kötötték le, s kései éveiben, ahogy a teológusok mondják, így is „leledzett”: *in termino*; ekképp lelte csupán magát, helyét. Vagy inkább: létét állandó folyamatnak tekintette, mint aki az „előre, előre” hívást hallja mindenkor, ha úgy tetszik, a fejlődésben hitt, és habozva állt a nagy Rejtély, a halál kérdése előtt. Nyolcvanadik születésnapjára *Dame* Laurentia elküldte neki Izajástól – 43.2. – szép kézírással, az alábbi részletet: „Ha tengereken kelsz át, veled leszek, és ha folyókon, nem borítanak el.”

E szavak Wilson kanonok tűnődéseinek, meditációinak állandóan visszatérő témái aztán.

Készséggel hallgatta Dame Laurentia fejtegetéseit hitének nehézségeit, „bonyodalmaikat” illetően – az ismeretlen jövőbe vezető hidakkal kapcsolatosan. 1927. augusztus 27-én, egy öreg barátjának temetéséről hazatérve, így írt levelezőtársnőjének:

„Különös élmény volt: pár napja csak, hogy találkoztunk, elbeszélgetvén kicsit, és most akkor ő, vagyis földi porhüvely, a Steep Churchyard földjében nyugszik most. De hát az enyém is ott fog, hozzá közel, s időben is igen közel már! Micsoda rejtelem az jövő... Biztosnál is biztosabb vagyok benne: lelkemnek élete folytatódik aztán; terméke oly végtelen idejű fejlődésnek s alakulásnak; de hogy ez milyen formában történik, földi embernek arról tudomása nincsen. Krisztus nem adott erre útmutatást, s a tudomány néma. Csak Istenben reménykedhetünk. Ő vezérelt s vezérel engem immár kilencven éve, s megnyugvással bízom magam az Ő kegyelmes kezére csakígy.

Isten Önnel, drága barátom. Remélem, Ön más tapasztalásvilág részese éppen. Hanem hát persze, persze – a halál nem is lehet közös emberi tapasztalásvilágunk soha.”

Nem szólt ez a búcsú újabb hosszú évekre, s időközben Wilson kanonok mindegyre a születésnapjára kapott szövegre tért vissza, forgatván szívében s elméjében szavait, a maga egyszerű, szépséges módján – az örökkévalóság jegyében. A modern idők híres szentje, Lisieux-i Teréz, a kármelita apáca számol be róla, miként borította sötétségbe lelkét a síron túli jövő gondolata, halálgyötrelmes bonyodalmak s emésztődések forrása ekképpen; a megsemmisülés borzalma elviselhetetlen „ígéretnek” tűnt fel számára; válasza erre csak egy száraz, bátor, már-már kétségbeeséses hitvallás lehetett, az a *Credo*, melynek valódi lényege mégis a remény. A maga módja s mérve szerint Wilson kanonok is hasonló „kiáltásban” találta lelke menedékét:

1928. ÁPRILIS 22.

„Drága, drága Jóbarátom,

1916. november 6-án kelt az Ön szépséges kézírású lapja. Cum transieris per aouas tecum ero, et flumina non operient te. Megkaptam, azóta is hálósobám kandallójának peremére támasztva áll, estéről estére ez az utolsó dolog, amire pillantásom esik. Nem fogom feledni Önt. Mindig rendkívüli hálával gondolok irányomban érzett barátságára, értem mondott imáira. Nem vagyok olyan gyöngé, miként azt, leveléből előtűnik Jóbarátom hiszi. Még képes vagyok elfogadható levél írására is, íme, bár igen lassú, nehézkes, ahogy ez megy; de ezen a vasárnap reggelen mindenképp arra támadott vágyam, hogy Önnek írjak.

Húsvét szép áradása számomra csöndes örömek bőségét hozta; és mint Ön is írja, »várakozási időm élelem«: meg nem mondhatom, mikor szólítanak majd – el, el –, de hogy hamar lesz, kétséges nem lehet immár. S amit Ön Szent Cypriántól idéz, nagyon is egyezik a magam gondolataival, mi több gazdagítójuk és igazolójuk. Kétfélén vagyok, ilyesképp. Az egyik mód: a Lélek láthatatlan világát az egyetlen Valóságnak látom olyankor, vagy vélem legalább is látni. S hogy az élet tehát csak átmeneti epizód, tele örökévalóságébéli értelmekkel. Belenyugszom ebbe a gondolatba. Tudom, vagy tudni vélem, hamarosan egy másik, egy szellemi világban leledzem majd, örökvalóban, mely valóban más, mint az örökkön halasztgatott idő, s jelen tudáslehetőségeink számára megglehetősépp felfoghatatlan – Isten országa, mely meg fogja oldani minden problémánkat. S engem ez meglelégít. Jó. Fogalmam sincs; a leghalványabb se, a születésem előtti életről, s az utána valóról sincsen, a halál utániról. Míg meg nem halok. De Krisztus

él, és ami bennem krisztusi, annak valami módon tovább kell élnie. Nekem ez elég, ez megnyugtat.

Ám e főntebbiek – nem egyetlen módomat jelentik. Van másik, mint mondtam. Képtelen vagyok anyagtanal életet elképzelni. Nem tudok a tavaly nyílt virágokra gondolni, a múlt esztendő pillangócskáira, vagy a kedves kutyákra, kiket úgy szerettem fiúcska koromban (s ma is szeretek), nem, hogy ma is élnének, úgy nem és nem. S az ember mind e lényekkel maradéktalanul egy sorban áll. Hogyan képzelhetném bármelyiküket, bármelyőnket – szellemként? Ha már ilyet gondolok, valamiféle anyagszerűség jár azzal, és vége. Vagyis végünk, a végén, mert elvesztjük önmagunkat. Itt az igazi gond.”

De még ezzel sem mondta ki az utolsó szót e tárgyban. 1930 karácsonyára Dame Laurentia egy kis levendulás tasakot küldött neki, maga-keze készítményét, s maga-kezevel szedett levendulát tömködött belé. Stanbrookit. Newman egyszer, játékosan, illatot tulajdonított az angyaloknak, mely – nem úgy, mint a zene – egy adott, kivételes pillanatban érzékelhető. Nem is lehetett vitás, hogy öreg barátját megérinti, megszólítja e küldemény – a készítés nem marad el, tanúsítja, hogy kilencvenöt évesen is tollat fogott még, válaszolt – az alábbi levéllel, mintegy összefoglalójául annyi mindennek:

STEEP, PETERSFIELD
1930. DECEMBER 28.

„Drága Dame Laurentia,

hogy Louisa, a házvezetőnőm pénteken a hálósomámba toppant, így kiáltott: »Levendula! Valaki levendulát küldött Önnek!« Azóta is itt leng az illat a szobámban. S az

a szép levele valami hasonló módon sugározza, árasztja a boldogságot rám. Virág és levél... Karácsonyra kapott üdvözlő kártyáimat, ha már elegendő örömem telt bennük, mindig továbbküldöm Margaret nővérnek, betegeinek és gyermekeinek, a Salamon-szigetekre, okozzanak kedves percek ott is, ráadásnak. Azt hiszem, ez a kis pakli levendula is ott fog kikötni. Majd.

Egyedül töltöttem ezt a karácsonyt – gyermekeim és unokáim (egy kivételével), messze járnak, Grace Cannesban, Stuart az Egyesült Államokban, s így tovább. De nem érzem magam egyedül, ugyan: annyi távoli barátira gondolhatok, leveleik jönnek etc. Az Ön kártyája mármost, még mindig, jó húsz éve akkor, ugye, ott áll kandalóm párkányán, örökké emlékeztet Önre.

Ismeri Whittiertől e sorokat? Tessék:

*A halál a rejtek út,
Mely tárt fényünkbe vezet.*

*Gondolom, ez üdvösebb kép, mint a „folyóátkelés”.
Rejtek út, igen, sötét és ismeretlen, magunk kell megjárunk, szál magányosan: ám a végén ott a Fény.*

*Igaz hűséggel és szeretettel
James M. Wilson”*

1931. április 15-én aztán megtért – *ex umbris et imaginibus in veritatem* – abba a világba, melyet oly „kettős mód” képzelt, illetve tartott képzelhetetlennek. Huszonnégy éve volt épp, hogy a stanbrooki társalgóban először találkoztak, Dame Laurentia és ő. Wilson kanonok késő délelőtt távozott az árnyékvilágból. S valami „véletlen folytán – de furcsa! – aznap Stanbrookban a felolvasó a következőket idézte a Szentírásból éppen:

Izajás könyve, 43.1–2.

„Most hát ezt mondja az Úr, a te teremtőd, Jákob, az alkotód Izrael:

Ne félj, mert megváltanak; neveden szólítanak: az enyém vagy.

Ha tengereken kelsz át, veled leszek; és ha folyókon nem borítanak el.”

2. Az apáca és a humanista

Ivor Atkins, James Wilson kanonok, Sydney Cockerell és George Bernard Shaw – íme, ötven év, huszonnégyszázezer év, huszonnégyszázezer év barátság *Dame* Laurentiával, s rendre mindnek csak a halál vetett „véget”. Az első kettővel, a zene nagymesterével és a worcesteri székesegyház könyvtárnokával: zavartalan kapcsolat, csupa harmónia; a másik sziget fiával, mondhatni, drámai pengevillogások. Most erről csak ennyit: Shaw levelei villámlást és vakító napsütést jelentettek az apáca számára, szellemi felüdülést – és felháborodást. A kódos miszticizmus megdöbbsentette gyakran *Dame* Laurentiát, a „kreatív evolucionista” vitára készítette. Mármint S. C. C.-vel, a nagyszakállú, tudós hitetlennel – saját magát ő így nevezte: „rögzült hit nélküli lélek”! – a barátságot „kölcsonös üdv és áldás” jellemezte. Valamint a látogatások hosszú sora; egészen a megismerkedés napjától, 1907. január 5-étől 1953. augusztus 9-ig. (Két hétre rá *Dame* Laurentia meghalt.) Bár különbözőseik élesek voltak, se körülményt sem maguk, sem a másik előtt soha nem titkolták, nyílt konfliktusig a kapcsolat sosem jutott mégse. A férfi, kinek is élete maradandó műve a cambridge-i Fitzwilliam Museum gyakorta biztosította az apácát, hogy ő mindössze kényelemszerető, az elvonultságot kedvelő csellengő, afféle „utóvédje” táborának, mire *Dame* Laurentia azt felelte, egyebek között, hogy: „Nem vitatkozunk Kigyelmed mibenléteiről. Jelzett tulajdonságok nekem nagyon megfelelnek így.” S. C. C. ennek ellenére intette

életrajzíróját, nehogy halála után úgynevezett nagy embert faragjon belőle – mert ő semmi efféle nem volt. Megfogadta-e tanácsát-kérését Wilfrid Blunt vagy sem, igaza volt-e S. C. C.-nek, avagy netán tévedett – s ebbem is kényelemszerető volt inkább? –, levelei elsőrangúak, üdvös elegyei a választékosságnak és a trivialitásnak, tökéletesen őszinték, egy ízig mesterkéletlenek, s bár nagy sietve vetette papírra minden ily szavát, nyomtatott betűkkel írt, s az írást a szakértő E. A. Lowe úgy jellemzi, hogy az „nagyon korrekt, tele egy sor fura de már-már kecsesnek nevezhető vonással, oly ember keze nyoma, aki a kalligráfia dolgaiban bizonyítottan jártas lehetett...”

1954-ben S. C. C. a Stanbrooki közösségnek ajándékozta teljes levelezésüket – nyolc kötetben. Ismeretségük első 17 éve során egyikük sem tudhatta, megőrzi-e a leveleket a másik, de már 1924 elején ott tartottak, hogy megegyezés született közöttük: aki „túlélő” lesz, örökli a korrespondencia mindkét felét, s aztán szíve joga, mit tesz vele, megsemmisíti-e vagy sem e tulajdonképpeni krónikát, két élet külső eseményeinek is meglehetősen részletes foglalatát. (A „külső” szót itt valóban megengedhetjük – lévén hogy *Dame* Laurentia leveleinek olvasója jószérén első pillantásra tapasztalhatja a rendkívüli kettősséget – közlékenység s visszafogottság jellemzi ezeket az írásokat, mintha az „én” maradéktalanul fel is oldódna, rácsok mögött is maradna bennük, igen-igen láthatóvá válna, de közben megfoghatatlanul létezne igazából.

Nagyobb ellentét, persze, eleve alig képzelhető, mint az apácáé, akinek nem is lett volna szabad vonzódnia a külvilágnak a zárdaablak rácsai mögül nem látható „feléhez”, illetve a világfíé, aki negyvenéves korára már annyi élményt és vonzódást tudhatott maga mögött, vagy mondhatott magáénak, amihez tíz átlagos élet is kevés volna különben. Kezdeményező szellemű üzletember, gyakorlatias férfiú volt S. C. C. elejitől fogva, előbb a családi vállalkozásban – 1889 és 1892 között –, majd Sir Emery

Walkerral, 1900-tól 1904-ig, annak nyomdai-vésnöki „műhelyben” sikeres társként; de közben a kalandok szerelmese is, valamint az emberi szenvedélyek mély, szívbéli értője; mindez utóbbiakért érdemelte ki Lady Burne-Jones-tól a megtisztelő jelzõt, hogy tudniillik: „az Ember Barátja”. Élet s művészet dolgaiban egyképp Ruskin lelkes tanítványa, William Morris barátja: S. C. C. a kezdeti években, 1894-től 1898-ig Southwark szegényei között munkálkodott, öt évig titkára lévén a Kelmscott Press-nek, majd a következő két esztendő során Wilfrid Scawen Blunt-nak. Nem volt elég annyi, hogy magával Ruskin-nal járta Franciaországot, majd e kiváló vezető neveltjeként továbbra is a gall földet, valamint Itáliát oly jeles társakkal, mint William Morris, Emery Walker, Lady Burne-Jones vagy Bernard Shaw, nem, neki még a Vörös-tengeren is hajótörést kellett szenvednie („Jellemző ez kigyelmedre, hogy épp ott”, írta *Dame* Laurentia aztán, „nyilván Mózes is akart lenni és az ő népe”), s két ízben is hosszasan időzött Egyiptomban. Morriisszal barátkozván szerette meg a középkori kéziratokat, lett hamarosan e tárgy egyik legtekintélyesebb szakértője. Mikor *Dame* Laurentiával megismerkedett, saját szavaival élve Dyson Perrins „bérence” volt, vagyis emez úr könyvtárában, Malvernben vizsgálta s katalogizálta az értékes középkori gyűjtemény darabjait.

S ők ketten értesültek arról, hogy a birminghami Oscott College tizenharmadik századi „Angol Zsoltárkönyve” akkoriban Stanbrook őrizetében volt épp, tíz kilométerre se hát Davenhamtól, Dyson Perrins otthonától; s a Perrins név mindennapos volt, hogy így mondjuk, a közösség köreiben, lévén hogy Dyson úr volt a Lea & Perrins cég feje, s ott készült náluk a nevezetes worcesteri mártás! Vízkereszt ama zimankós napján *Dame* Laurentia épp a cellájában ült s medítált, amikor a zárda csendjét jócskán megtörte valami, ugyanis: „Emlékszem, ahogy Mr. Perrins kocsija elkezdett zuborogni-zajongani ablakom alatt, s mintha most lenne az egész... igen, mintha most tekintenék ki,

hogy mi is e zűrzavar forrása?” Hát így toppant be a két látogató, bejelentkezvén, hogy Mr. Perrins és Mr. Cockerell, s hogy az Oscott-féle zsoldárkönyvet szeretnék látni. Az apátnő, Caecilia Heywood fogadta őket, vele volt *Dame* Laurentia is nyomban, ám a két apáca csakígy mentegetőzni is kényszerül, közölvén, hogy a kéziratot visszajuttatták eredeti őrzet-helyére, s ezért csak fotográfákat mutathatnak. „A találkozó előkészítéséről – bizony, így! – annyit, hogy *ab initio et ante saecula* alakulhatott, nyilván őrangyalaink intézkedtek úgy, hogy az Oscott-féle zsoldároskönyv vándorutakat tegyen, stanbrooki ittlétével emez urakat odacsábítsa.”

Ekképpen írt visszatekintve *Dame* Laurentia aztán; hihetetlenül nevezetesnek minősítve az összejövetelet. Joggal mert – a közösség szempontjából nézvést – S. C. C. egészen gyakorlati kérdésekben is művészeti és „iparosi” segítőjük lett az elkövetkezőkben. Persze, akkor, a kezdet kezdetén *Dame* Laurentia mit sem tudott még „emez úr” élete történetéről, köreiről és a többi... számára a látogató egyszerűen gyűjtő volt, hajdankori könyvek és kéziratok lelkes értője. Később értesülhetett csak arról, hogy Sydney Cockerell jelen volt Browning, Christina Rossetti, Ford Madox Brown és W. M. Rossetti társaságában 1887-ben a Cheyne Walkon, mikor Holman Hunt leleplezte a „Rossetti emlékművet”; s akkor is, amikor Ruskin és Browning kölcsönösen levette a kalapját egymás előtt, s így álltak ott a Pall Mall „Régi vízfestmények Társaságá”-nak kiállításán, hogy elment Jasznaja Polanába, mert Tolsztojjal akart beszélni; valamint hogy világszerte a legkülönfélébb nőkkel s férfiakkal találkozott már, míg aztán az első apácaival találkozhatott, azon a januári napon, a kettős rács külvilági felén ülve.

Mármost a rács, amely elválasztotta őket – igen, a rács, hogyan befolyásolta vajon S. C. C. viselkedését? Hadd jegyezzük meg, bankokban, postahivatalokban, egyáltalán, érdekeiket s belső életüket okkal és joggal védelmező házakban efféle vas „szerkezetek” jelenléte természetes. Felmerülhetett Sydney

Cockerellben: „Mi ez a fölösleges cécó?” De a rács számos esetben inkább fokozza, mint gátolja a bizalom kialakulását, sőt, a közvetlenségét is. S. C. C. „csinos kalitkának” nevezte a stanbrooki társalgó másik felét, s az apácáról megállapította, hogy egyáltalán nem hat bezárt lénynek, sőt, kapcsolattartási készsége tökéletes, ráadásul: „Azonnal kapcsol, mindent pontosan jól ért.” Barátjának S. C. C. így számol be még a különös ismeretségről: „S nem csupán a maga tárgykörében járatos, de általában a világ dolgait is remekül ismeri. Igen tájékozott, méghozzá szinte naprakészen.” A találkozások mind nagyobb gyakorisággal követték egymást. „Ültünk ott a rács két oldalán, tárgyalunk komoly ügyeket, vigadtunk mókás dolgokon, igazán nem akadt egyetlen fáradt, unalmas pillanatunk sem.” A tudós azonnal láthatta, liturgiai képzettségének megfelelő, valóban méltó „ellenfélre” talált; elégedettséggel tölthette el, másfelől, hogy középkori kéziratok tárgyában s a nyomtatás csínját-bínját tekintve ő van fölényben. Ennek eredménye – ha szabad így mondani – egyezség lett:

„Talán Ön is élvezi ezeket az együttléteket”, írta S. C. C. 1907 áprilisában Dame Laurentiának, „ám figyelmeztetem, hogy ha ez így áll, igyekezni fogok kihasználni minden alkalmat, mikor is Ön kész rendelkezésemre bocsátani nagy tudását, ismeretanyagát. Viszonzásul – hadd folytassam még mindig emígy »pontokba foglalva« – én sem fukarkodom majd a magam szerény háza táját illető közlésekkel, vagyis örömmel állok rendelkezésére szakismeretemmel; s mert ez így van, egymásnak a jövőben semmit így formálisan ne köszöngessünk, hagyjuk a hálálkodást, de egyszer s mindenkorra! Meglepett, mellesleg, hogy tegnap sokkal inkább nekem kellett volna adósnak éreznem magam. Ellenben nézzük ezt: könyvtáram, távközlésről, az utolsó kötetig az Ön rendelkezésére áll, ugye, »mihi et amicis«. Biztosra veszem, nem adja tovább a könyveket, avatatlanoknak, akik

nem tudják, hogyan kell forgatni efféle művek lapjait, megfogdossák az aranyozást, és a többi. A nagyvilág hölgyei, sajnos, eléggé gyarló lények ily szempontból (is), de a korábbi idők szerzetesei sem voltak sokkal különbek (apácákról nem nyilatkozhatom) – meggyőződésemm ellenben, hogy Stanbrook szelleme más.”

Dame Laurentia nyomban válaszolt – s azonnal a felajánlott szívélyes kapcsolat elfogadásával.

„Hadd mondjam akkor hát, s én is egyszer s mindenkorra, hogy Kigyelmed szívesen látott vendég nálunk – és bármiben segíthetek, szíves örömet teszem. Rendben van, hagyjuk a hálálkodást, de azt már engedje meg nekem, hogy véleményem legyen igenis, ki e cserekapcsolat nyertese. A felajánlott könyvekölcsönzési lehetőséggel is élni fogok... majdnem azt mondtam, »köszönöm«... s biztos lehet felőle, hogy gondom lesz rá, a köteteket semminémű bántódás ne érje.”

Megannyi nyomtatásos és kézírásos tanújele van, mily nagylelkűek voltak azok a tudósok, akik e csudás januári nap „közvetítésével” jutottak el Stanbrookba aztán: Henry Yates Thompson elvitte könyvét, *Yolande of Flanders* Hóráskönyvét, a kiddermonsteri Michael Tomkinson egy pompás tizenharmadik századi Bibliát ajándékozott, minden idők legkisebb ismert példányát; Dyson Perrins rendszeresen adományozott felbecsülhetetlen értékű kéziratgyűjteményéből a háznak. S ami a rendszeres odalátogató férfiakkal szakmai gyakorlat volt eleinte, a rács mögött ülő apáca számára – a napi élet maga. S több is annál. Dame Laurentia, végigtanulmányozván például egy tizenkettedik századi olasz zsoltármagyarázó könyvet, ellentmondásokat, hiányokat fedezett fel – s mint kiderült, jogosan. A kézirat értékét nemcsak S. C. C. szemében növelte ez az ész-

revételezés, de a kiegészítés lehetősége révén az anyag valóban tökéletesedett. Mondani sem kell, milyen hálás volt – mindazonáltal! – ezért a viszontsegítségért Sydney Cockerell. És hogy ezt nem is titkolta.

Egyébként jócskán foglalkoztatta *Dame* Laurentiát. Sajtó alá rendezések; szakvélemények; szöveggellenőrzések és pótlólagos szövegkritikák voltak napirenden. Egy alkalommal az apáca – micsoda merészség! – a nagy Ruskint, S. C. C. ifjúkori bálványát is megbíráta. A kölcsönkapott könyv „darabokra szedéséért”. És Sydney Cockerell elismerte, *Dame* Laurentiának van igaza, s maga is aláírta: „Szegény öreg Ruskin, micsoda barbárságokra volt képes, merő önzésből és kényelemszeretetből! Remélem, nem okoz pótolhatatlan fogyatékokat ekképp. S Carlyle sem volt különb. Én azonban, épp ezért, csak még jobban szeretem őket!”

Miközben tudományos „vitáikat” folytatták – élethosszat innen –, humoruk sosem hagyta el őket. Sydney Cockerell egy Szent Ossanus-kép kapcsán megkérdezi: „Nem illene ez a *dandy* Pádua vagy Bologna legelegánsabb, legdivatosabb társaságába?” Egy lapszéli rajz, egy fura kis kakas, netán egy groteszk ábrázatú szerzetes „eltűnése” – az új nyomtatásból – Sydney úr gyanúját kelti fel, hátha az apátnő vizsgálta felül a művet, frivolnak találván a képzőművészeti alkotást; *Dame* Laurentia máris kész a válasszal: ellenkezőleg, nagyon is fontosnak vélte ő e figurákat, s méltóbb helyre kanyarította becses „személyüket”, nézze csak meg jobban S. C. C.! Semmi prűdéria nincs itten az ő részükről. A tudós, érdekes módon, inkább a szépművészeti, kézműves oldalról nézte a közös munkákat – jobbítani akart a ház ebbéli ügyességén. Hadd lenne Stanbrook igazi jó szépművészeti cég! Mint a preraffaeliták nem is oly kései követője, sőt, közel-ismerője, S. C. C. nagyon is tudta, mi a kicsinyeskedő, aprólékos cizellálgatás és a valóban tartalmas művészi aprómunka különbsége. Bírálatával mindig az volt a célja, hogy az apácák keze munkáját

könnyítse, színvonalasabbá tegye. Ha másolásról, ha nyomtatásról, ha fotoreprodukciókról, ha „illuminációkról”, színezésekről volt szó; tanácsaival nem fukarkodott, sőt, mindig kíméletlenül maximalista maradt. Meg is kívánta, fogják szaván, „zaklassák” őt minél több kérdéssel – effélékben aztán nem is volt hiány. Kitűnő szakértőkkel ismertette össze a stanbrooki műhely amatőrjeit. Nem csupán a Kelmscott és a Doves Press eredményeit igyekezett meghonosítani a tehetséges kis körben, de olyan kiválóságokat is elvitt Stanbrookba, mint a nyomdász St. John Hornby, a nagymester Emery Walker, Katharine Adams. Utóbbi főleg a könyvkötészetre oktatta az apácákat; s valamennyien ellenszolgáltatás nélkül osztották meg tudásukat, áldozták idejüket. Ismételjük, igényeit tekintve nem ismert megalkuvást. Ezt „rettentes” levelekben fejtette ki; zsörtölődött, ha a legapróbb hibára, hanyagságra bukkant, leszögezván: „Oly elfoglalt, sokfelé cincált mesterek s mesternők, mint Miss Kingsford, Miss Adams etc. felmenthetők olykor, ha gyengébb pillanataik akadnak, tekintsük csak tömérdek teendőjüket. De itt a stanbrooki műhelyben, távol a világtól – tessék a végzendőkre összpontosítani, művészi munkavégzésekkor is!” *Dame* Laurentia készséggel elfogadta a bírálatot, hangsúlyozván, hogy ő maga ugyan semmiféle kezűgyességgel nem büszkélkedhet, de a művészet bizonyos „mindenhatóságát” elismeri, s főleg azt látja, hogy nyomdai dolgokban, zenében, tudósi kutatásban ugyanazok a nemes és magasztos alapelvek érvényesülnek, s ezek „szentek” is mind a maguk módján. S. C. C. bátorításnak vette e szavakat, s hamarosan így tért ki egy merész témára, nevezetesen – a táncra. Érvként hozta fel, hogy Avilai Szent Teréz is „ropta”, vallási gyakorlatként, a táncot, s mit szól ehhez az öröm- és hálaforráshoz *Dame* Laurentia? Persze, Avilai Szent Teréz spanyol volt, *Dame* Laurentia skót. Sydney Cockerell azonban most már nem hátrált. Kölcsönadta Stanbrooknak Ellen Terry könyvét az orosz balettről. Csoda-e, hogy – ami késik, nem múlik! 1981. március 21-ére beérett a kezdemé-

nyezés gyümölcse: a bencés centenárium évében balett-pantomimot mutattak be a stanbrookiak; bizony, S. C. C. buzgón mondta volna produkciójuk láttán az áment. Kár, hogy meg nem érhetette már e napot.

Vagy legyünk azért óvatosak, mert mindenben roppant szigorú és szókimondó kritikus volt ő. Hiszen Thomas Hardynak tanácsolni merészelte, ne viaszolná oly nagyon a bajuszát; ügyvédi fogalmazványokba szólt bele, irtani akarván az aktanyelv vadhatásait; egyszer váratlanul azzal támadt rá egy stanbrooki apácára, hogy: „Mit mondja itten: *hálás* köszönettel? Köszönettel... ennyi elég. Mert ha nincs hála a mélyén, ne is köszöngessünk?” Íme, egy „visszaköszönő” téma. Tudvalévő volt azonban, hogy főleg jóbarátait gyötörte efféle kíméletlenkedéseivel. Egy későbbi fejlemény, talán az ő stanbrooki hatása: mikor *Dame* Laurentiát apátnővé választották, az a híre támadt csakhamar, hogy „jelenlétben lehet csak megmondani, amit a háta mögött nem merne még csak sutyorászni se senki”. Még egy példa, korábról: *Dame* Laurentia megajándékozta őt „Saint Egwin...”-könyvével. S így dedikálta a munkát: „Sydney C. Cockerell úrnak, a szerző tiszteletteljes köszöntésével.” Mire S. C. C.: „A tiszteletteljes köszöntés még csak hagyján. De teljesen elidegeníti tőlem becses személyét azzal, hogy *uraz*. Nem lehetett volna valahogy tesvériesebben?” Pár nap múlva is visszatért még a kis tüskére: „Nem, nem! *A tiszteletteljes* se tetszik. Ki van megtisztelve? A könyvvel én – vagy a könyv azzal, hogy a megajándékozott *úr* könyvtárába kerülhet? Kerüljük a félreértéseket. Mindenben, mindenkor.”

Persze, nála is akadtak hullámvölgyek. Ezekről őszintén vallott. Így közölte például 1907. augusztus 1-jén, hogy művészeti érdeklődése mintha épp hanyatlóban volna. Indoka, oka? „Pillanatnyilag más irányú, hogy ne mondja, más nemű elfoglaltságom van. Az tudniillik, hogy a jelek szerint alighanem feleségül veszem Miss Kingsfordot. Holott feltártam előtte ennek minden ellenérvét, még a Kigyclmednek azt a közlését is idéz-

tem, hogy nejem mily rémes társaságot élvezhet majd egyszer oldalamon, ám Miss Kingsford hajthatatlan, rohan a vesztébe.”

Dame Laurentia mókásan örvendező levéllel válaszolt, „kifejtén”, mily szerencsésnek és pompásnak tartja kettejük választását. A közös érdeklődés... és színvonal... s a többi. Azt sajnálta csak, hogy Miss Kingsfordot személyesen nem ismerheti még. (Hamarosan ő is a stanbrook-i műhely állandó segítője lett, mint említettük.) A találkozásra kisvártatva sor került. Nyomban az eljegyzés után. S ha volt is némi feszültség Kate-ben („...hadd nevezzem őt ezentúl mindig így”, kérte *Dame* Laurentiát S. C. C.), ez jószérén azonnal eloszlott, feloldódott. Ám a maga részéről *Dame* Laurentia is nagyon rokonszenvesnek találta a tudós jövődöbelijét, s ezt írta: „A Kigyelmed Kate-jét én nagyon-nagyon megkedveltem, és az apátnő sincs ezzel másképp. Jöjjön csak Kigyelmeddel megannyiszor, ha ráér, elvárjuk. Már ha a jövőben lesz ideje *az úrnak*, hogy minket látogasson.”

Kitűzték az esküvő napját, s akadt itt is mulatságos apróság: *Dame* Laurentia, meghallván, hogy november 2-a lenne a dátum, a fejét fogta, s levelében kifejtette, miért ily szomorú napot választottak? A halottakét...! S. C. C. hallgatott az okos szóra, változtatott a dátumon, így lett az november 4-e. Szent Amantius és Szent Modesta vígabb ünnepe. *Dame* Laurentia „tudósi mód” örvendezve közölte Sydney Cockerellékkal a szükséges adatokat máris: „Szent Amantius”, olvashatjuk levelében, „Rodez püspöke volt az 5. században; Szent Modesta a 6. században élt, Trèves-ben volt a Szent Symphorian zárda apátnője.”

Jellemző a vőlegény válasza: „Nem nagyon hinném hát, hogy találkoztak, de biztos mindig gondoltak egymásra.” Felvidult azonban, mikor *Dame* Laurentiától azt is megtudhatta, hogy november 4-i még egy modern kori Szent Károly – Charles – ünnepe is: „Jártam Milánóban St. Charles Borromeo urnájánál, de a november 4-i nap fontosságáról ekképp”, írja S. C. C. „nem tudtam”. Hozzáteszi, hogy ott eleve Carlo állt,

ezek megtévesztő dolgok, viszont őt a családban gyakran hívják „Carlie”-nak, igen, így, a Carlyle másod-név okán. Ez már valami, a dolgok ígéretes egybeesése, vélekedett Sydney Cockerell. „Csak én magam el ne rontsam” fűzte hozzá máris.

Az esküvő szent színhelyéül Iffley (Oxfordshire) kis középkori templomát választották. A vőlegény a nagy napot megelőzően két élvezetes hetet töltött ott máris – tudósi társaságban, kéziratok között, persze; de arról sem feledkezett meg, hogy *Dame* Laurentiának az elkövetkező esküvői lakoma várható ingyenc falatairól beszámoljon, s természetesen az olasz nevek angol megfelelőit kereste, a tézstaféleségek ízbeli-állagbéli mi-benlétét latolgatta, találgatta. Hát még most sem hazudtolta meg magát – csak „jövőkutató” volt épp, átmenetileg, nem anyyira a múltak nagyúri szolgálattévője.

Nem csoda, hogy házassálete során a világ „egyéb részeivel” tartott kapcsolata is változott. *Dame* Laurentia 1907 karácsonyára küldött levelében érezhető már a parányi empátia-eltolódás. Kate ekképp a fő személy, s a további évek során még három „jeles személyiség” előzi a rangsorban S. C. C.-t ily mód – a három gyermek. Vagy hát legalább sosem hiányoznak ők sem a lényegi érdeklődés tárgyai-alanyai közül a levelekben. Változások adódtak egyebekben is: Sydney Cockerell világa, horizontja tovább bővült és szélesedett, amikor 1908 júniusában a cambridge-i Fitzwilliam Múzeum igazgatójává választották. S a következő három évtizedet ott is élte le, Cambridge-ben. Géniusznak nevezték múzeumalakító tevékenységéért. S valóban, a kor legkiválóbb őrző-bemutatóintézményeinek sorába emelte a múzeumot: „Disznólat találtam”, vallja ő maga, „alkalmasint palotává tettem”.

De hármennyire elsődleges is S. C. C. jellemvonásai között a szépművészetek ingyenc szeretete, még inkább vonzották őt – az emberi teremtmények maguk. S ne feledkezzünk meg hűségess természetéről sem. Bármily bőséggel gyűjtötte is maga köré az újabb barátokat, régi kapcsolatai ilyképp sosem szenved-

tek csorbát. Levelezéséből kiderül, hogy *Dame* Laurentia még a legbensőbb jóbarátok sorában is az egyik első helyen áll, érintkezésük szellemisége egyre jobban elmélyült az évtizedek során. S. C. C. mindig is szerette megosztani érdeklődését a számára kedves emberekkel, rávenni őket, lelkesedjenek hasonlókért, mint ő. Nos *Dame* Laurentia nagyon másmilyen volt ily tárgyban. Nem gyűjtött sem becses könyveket, sem jóbarátokat. 1907-ben S. C. C. beszámolt *Dame* Laurentiának a maga bokros teendőiről – valóban egész kis „katalógust” küldött magáról ilyképp. Hét és fél óra a képviselőházban, az ausztrál miniszterelnök társaságában hallgatja az írországi vitát; másnap Boni előadását hallgatja a Royal Institutionben, a „Fórum” keretében; egy este St. John Hornbyvel társalog Chartres-ról; másnap már Framptonnal, a szobrászzsal; Wilfrid Blunttal reggelizik, ezt követi egy balettbe-mutató; sétálgat mindazonáltal a Richmond Parkban is, ám itt meg madarak és őzek fél-amatőr megfigyelőjeként – és így tovább, tovább, Sajnálta-e őt *Dame* Laurentia? Irigyelte netán? Válasza e tárgyban igen tömör: „Nem irigylem, de nem is sajnálom. Micsoda forgatagot él! Azt kérdem csak, bizony, hogyan lehet bírni ezt, és meddig? Például mikor van ideje *gondolkodni*?” Jó kérdés, semmi kétség. Ami *Dame* Laurentiát illeti, nagyon liberális tudott lenni, látszatra már-már szabadgondolkodó-rokonszenvező; s Bernard Shaw joggal állapította meg róla, hogy csak földi valóját veszik körül rácsok, szűkre szabott határok, lelkében nem ismer ilyesmit, ott a teljes életet éli; csínján kell bánnunk ezzel a fogalommal mégis, mert valahányszor azt érezte *Dame* Laurentia, hogy az ő legfontosabb dolgában, az Istenhez vezető úton zavar-ná meg akármi külső hatás, takarodót fűjt. A szent élet volt az első – s az egyetlen, ami számított, ami valóban lényeges volt számára. De talán épp azért, mert élete Krisztus jegyében, Isten körében *rejtve* zajlott igazából, igen, alkalmasint ezért hatott oly mágneses vonzással sokakra, jószerén mindenkire. Elhagyta a világot – s aztán „meg is hódította”, akaratlanul immár. Amikor

azonban valódi, érvényes eszméit és eszményeit csorbította volna a külső való – vagy bárki emberfia-lánya –, szinte áthatolhatatlanná vált ő, maga volt máris a teljes elzárkózás. „A” rács; a határ.

S. C. C. sokakért, sok mindenért rajongott gazdag életében, de a „ranglisták” első helyén föltétlenül mindig is Tolsztoj állt nála. 1907. április 12-i keltezésű levelében – épp csak három hónappal első találkozásuk után – azt kérdezte hát *Dame* Laurentiától: „Kíváncsi lennék, megvallom, miként vélekedik Tolsztojról, akinek oly nagy csodálója vagyok, hogy képes voltam beutazni fél Oroszországot, csak hogy egy fél napot társaságában tölthessek! Ha el nem felejttem, küldök majd minden csudát e tárgyban, például az utolsó egyiptomi Főmufti levelét, melyet a szellemóriáshoz intézett.” S avval se szó, se beszéd, *Dame* Laurentia biztatását vagy engedélyét be sem várva, nyomban e leveléhez mellékelte „minden csudát” máris. Cikkeket, méltatásokat, levélmásolatokat – „el nem képzelhetem, hogy Tolsztoj más számára ne lenne ugyanoly lenyűgöző jelenség, mint az enyémre”, tette hozzá, épp csak egy parányit mentegetőzve. És képzelhető, mely igen hőn várta a választ.

S ez, a válasz tehát, nem kis mértékben volt hökkentő azután: „Ha levelét küldi csupán, s úgy kérdi véleményemet, azt kellett volna felelnem, hogy Lev Tolsztoj dolgai az én értékvilágomtól meglehetősen távol állnak. Mivel azonban személyessé tette a közelítést, s láthatom, a dolgoknak mely gazdag tárházából merített ehhez, valamint hogy érdeklődését mily jelentős mértékben köti le ez a jelenség, azt kell mondanom: megbízom Önben, abban, hogy a valamennyiünk számára közös, talán nagy betűvel írható Élet kérdéseiben továbbra is, ezúttal is a lényegyet látja, s ennek ismét örülök... lévén hogy érdemben, Tolsztoj ürügyén, megint ennek adta tanújeleit.”

Hogy nem üres bókólásról van szó itt, mutatja Sydney Cockerell újabb válaszlevele, melyben „hősenek” hevesen a védelmére kél, igazát próbálja erősíteni és hirdetni:

„Tolsztoj az az ember volt, aki a Homo sum humanum nihil a me alienum puto elve szerint élt – és rettentő küzdelmek során, íme, elérkezett a végső komolyság lélekállapotába, mikor már semmi földi bosszúság nem érinti, és ez csak a legnagyobbak, a legszentebbek, a kiválasztottan vallásosak adománya, s még ezeké sem oly gyakran. Nagy egyszerűség szükségeltetik hozzá! S aki csak egyszer is találkozott vele, érzi, másutt él ő, mást él ő már, mint embertársaink amúgy egyébként – a család és a haza iránti szeretet például itt már merőben eggyéolvad az ember és Istene szeretetével... bár hogy Isten kicsoda-micsoda lenne, s hogy egyetlen Isten léteznék-e, netán több isten, azt ő meg nem mondhatja, közölte velem. Mármost ha érdekli, készítettem pár feljegyzést látogatásomat követően – nem túl izgalmasak nyilvánvaló, mégis! –, szíves örömet elküldeném ezeket Önnek.

Természetes, hogy semmi olyasmit nem jutna eszembe Önnek szeme elé tárni, ami az Ön élete-vitelével összeegyeztethetetlen – ami azonban azt az »értékvilág-meghatározást« illeti, melyre Ön utal, egy pillanatra megriaszt: nos, azért, mert ha ez így lenne igaz, mi mindentől élne valójában eleve elzárva s távol Ön, tessék, vegyük csak Homéroszt, Platón, Chaucert, Wordsworth-t, a kedves Sir Thomas Moore-ját s Utópiáját, Ruskinról nem is szólva, akit, mint mondotta, olvasott. Hanem hát remélem, ezek a határok, melyekről szól, nincsenek oly szűkre szabva mégsem, és akkor számíthat mindenkire – a maga oldalán –, akik az angyalok oldalán leledzenek, ha maguk akarata szerint, ha sem.”

Dame Laurentia válasza erre eléggé passzív: „Ne féljen, hogy túl szűkre szabtuk határainkat. Az Ön által említettek mind a körön belül vannak így, s ez, úgy többnyire, még feleme-

lő is. Ráadásul amit Kigyelmed Tolsztojról mond, nagyon érdekes, és egy szép nap örömmel látom majd jegyzeteit is. Számomra, persze, kész csoda, hogyan lehetséges ez: hogy egy ilyen bölcs és jó ember kételkedjék az Egy-Isten létében. De ma túl messzire vezetne, ha csak megpróbálnám is elmondani mindazt, ami ilyenkor eszünkbe juthat.”

Soha nem is titkolta, persze, *Dame* Laurentia, hogy a hitbéli bonyodalmakat nem szívesen taglalja, végképp kerülni akar bármi efféle vitát, győzködést, öngazolást. Külvilági szemmel nézve, mi tagadás, az ő életének egésze – egy kicsit túl egyszerűnek tűnhetik fel. Túlságosan is könnyűnek. Nem ismerte a nélkülözést, nem találkozott komolyabb megpróbáltatásokkal. Népes család legkisebb leánygyermeké – tizennyolc évesen „repült ki” a fészekből. Ő maga élete legkeservesebbjének nevezte azt a napot. Ám az egyik zárt körből azonnal a másikba csöppent, teljes védettségbe megint. Tchetsége, szívbeli képességei révén egyképp hamar kitűnt – tiszteletet, becsülést vívott ki magának. Stanbrookban alapos teológiai képzésben részesült, ám a lényegét itt főleg az „alapelemek” tették, s Isten közelítését is meglehetősen egyszerű meditációk, imák jelentették főként. Nem kellett szembenéznie oly sok keresztény hitben felnőtt ember hamar adódó problémáival – következésképp soha meg sem fogalmazódtak benne az élet némely kérdései, sőt, kérdésségei. A válaszádról nem is szólva, nyilvánvalóan. A zárdaélet majdnem mindent szimplifikált így. Tapasztalatlan maradt *Dame* Laurentia a mindennapi élet küzdelmeinek dolgában, végső soron nem ismerte „az emberi szituációt”, s hogy az Istenhez vezető út ott – mondjuk, „a valóságban” – rögzesebb, kudarcosabb lehet, mint eszményi környezetben, erről sem volt igazán fogalma. Nem az ő hibája volt ez, föltehetőleg, iskolázatásából eredt megannyi ily fejlemény – de ezen nem lehetett már változtatni. S így adódtak további furcsaságok: például, hogy a költészet lényegéhez igazából sosem jutott el... s joggal

kérdézhető is, mit értett vajon Hopkins „rettenetes” szonettjeiből, mondjuk egy ilyen sorhármashból:

*Az önös szellem: tészta, fűlt, savanykás;
Elveszettség. Úgy tudom ezt, ahogy más,
Önlényem veritékén; s rosszabb is van.*

Roszsabb? Őt mindvégig védettség vette körül, létezése kiváltságos volt, nehezen képzelhette hát mások helyzetébe magát, nem követhette azokat a lelkeket, akik – ugyanolyan őszinte odaadás jegyében netán – más, bonyodalmasabb pályát jártak. Természetesen az utóbbi évtizedek jószerén drámai változásai kellettek ahhoz – a társadalmi és vallási hierarchiában egyképp –, hogy lássuk, felismerjük: milyen fontos a magunkéval netán szöges ellentétben álló vélemények értékelése, figyelembevétele. A csoda inkább az, hogy *Dame* Laurentia, merőben viktoriánus neveltetése ellenére, oly sok mindenben – rugalmasan! – megelőzhette korát. 1914-ben, mikor priorissza lett, S. C. C. így írt neki: „Nekem azért egyre csak Laurentia *nővér* marad az én kedves barátom, bíborosnői talár sem hatna meg, ha volna olyan... no, mondok egyet azért, igen, ha Cambridge apátnőjévé választanák, hát nem mondom...” Persze, amikor „mindössze” Stanbrook apátnője lett, Sydney Cockerell már erre is megvallotta, kicsit kezd „tartani tőle”; a méltóság, a szerep... lehetséges-e, hogy igazi énje, lénye ugyanaz marad ezután is, így is? *Dame* Laurentia sietve biztosította, hogy aggályai fölöslegesek; mert ő, szíve mélyén is, tiszteli ezt az új „hivatalt”, ahogy illik, ám holtbizonyosan érzi és tudja, hogy az Ég nem enged neki semmi nagyralátást, tehát régi barátaival szemben sosem fog ő efféle „magaslatokon” állni. És a szerep méltóságát kellően megadva, egyebekben maradéktalanul a szavának állt. Ennek ellenére, mintha hajlott volna rá, hogy az újabb nemzedék tehetségét – irigyelve talán szerencsésebb, árnyaltabb képzésű-

ket titkon, akaratlanul is? – hamar háttérbe szorítsa olykor, igazából ne értékelje; semmiképp se „túl”. S így féltették sokan az óhatatlanul elkövetkező magány napjaitól. Az öregség, a betegség ideje nem is késett. De nem hiába volt Szent Lőrinc a patrónusa, a mártír, aki tűzön perzselve is tréfálkozott a sorssal: *Dame* Laurentia semmiféle önsajnálatot nem engedélyezett magának; fizikai állapotát meghazudtolva, továbbra is sokat vállalt, nem adta fel, bátor volt, erős, a rá bízott közösség minden rezdülését figyelte, vigyázta, komolysága nem volt ünnepélyes, hanem továbbra is derű szőtte át; így esett hát, hogy haláláig szép harmóniában „kormányozta” a házat.

Mivel az emberi szenvedést, a szív sok-sok zűrzavarát eleve nem ismerhette, érthető, hogy a Tolsztoj-történeteket melyeket S. C. C. küldött el neki híven, lényegében elutasította; ám ez a reagálása korántsem a bencések többségét jellemezte, hanem főként és személy szerint őt magát. *Dom Bede* Griffiths például, az *Aranyfonál* című könyv szerzőjeként maga is író, Sydney Cockerell legszebb reményei szerint nyilatkozik Tolsztojról; s a maga köreiben napirenden volt Jane Austen olvasása, a Brontë nővérek s George Eliot műveinek tanulmányozása, megvitatása; szellemi gyönyörűségeire még hozzá! Mi több, a fő szempont az volt, hogy „általános és részletes következtetéseket vonhassunk le, miképpen érvényesülnek és hatnak az örök törvényszerűségek, a szellem áramai más-más időkben”. S *Dom Bede* Griffiths azonnal hozzászól: „Ha pedig azt akarjuk, hogy a regény a maga legjobb, legteljesebb lehetőségeinek jegyében nyilvánulhasson meg, e vívmányokért túl kell lépnünk az angolszász irodalmon, el kell kalandoznunk, teszem azt, az orosz irodalom tájaira... Ezeknek az íróknak a munkái oly mélységes lélektani ismereteket tükröznek, szövedékük annyira gazdagon összetett, hogy jócskán felülmúlják az angol versenytársakat. Ami pedig a legfontosabb: a vallásos motívum mindig nagyon szépen kibontakozik, meggyőzően és tisztán szól.” Külön is dicséri Tolsztojtól a

Háború és béke s Dosztojevszkijtől a *Karamazovok* remekmű mi-voltát. „Tolsztoj és Dosztojevszkij egyképp istenkereső lelkek voltak, s regényeik ezt a fáradhatatlan kutatást tükrözik. Dosztojevszkij az, aki messzebbre jutott; *A Karamazov testvérek* oly világot mutat be, amely Krisztusban lelte meg lényegi középpontját. Tolsztoj nem lelte nyugalmát, békességét; élete utolsó lázas erőfeszítésével is egyre menekült még, abból a világból, amelyikben nem volt képes hinni többé. Ám mindez csak még hitelesebbé, megkapóbbá teszi az említett istenkeresést...”

Vajon mit szolt volna ehhez *Dame* Laurentia? Lehet, hogy felülvizsgálta volna saját álláspontját; lehetséges azonban, hogy így sem. Ismervén „elolvasási szokásait” – hogy milyen aggályos gonddal válogatta meg olvasmányait mindenkor –, elképzelhető, hogy egy-egy „kényes” művet ő maga kézbe vett volna talán, de a közösségnek aligha ajánlott volna efféléket aztán.

Persze, S. C. C. mindenkor igyekezett vele megosztani olvasmányélményeit. Ennél messzebb is ment: ahogy teltek az évek, szerette volna, ha barátainak némelyikén is „osztozhat” vele. Erről így írt: „Vannak némelyek, akiket inkább távol tartanék Kigyelmedtől, de akadnak, akikkel nagyon is szeretném összehozni. Nehézség csupán, hogy ez utóbbiak közül sokan meglehetősen szegény sorsúak – és távol élnek Stanbrooktól.” Egy alkalommal meg volt győződve róla, hogy ha óhaja teljesült volna, nem tragikus egy bizonyos végkifejlet. 1928. április 15-én Cambridge-ből írt *Dame* Laurentiának, méghozzá fájdalmas módon Charlotte Mew halálát követően; s a következő megállapításra jutott: „Meggyőződése, hogy hölgyismerőseim közül Önök ketten álltak egymáshoz a legközelebb – némely alapvető erények dolgában. Jótékonyság, megértés... és még sorolhatnám. Milyen nagy kár, hogy sosem találkozhattak. Szélsébesen összebarátkoztak volna, de mennyire. És Charlotte igenis kereste a hit lehetőségét, csak a dogmák riasztották el.”

John Masfield 1923-ban „a legtehetségesebb ma élő nőírók egyikének” nevezte Charlotte Mew-t, aki két vékony verskötet szerzőjének vallhatta magát. Rettentő szegénységben élt nővérével, Anne-nel; s Sydney Cockerell megállapította, hogy nem csupán a nevek azonossága miatt vonható párhuzam itt a Brontë nővérekkel, Charlotte-tal és Anne-nel. De ha már nem találkozhattak, leveleik révén próbálta – ismeretlenül is – közelebb hozni őket egymáshoz. Néha megmutatta nekik a másik leveleit. S 1919-ben, mikor Charlotte Mew Cambridge-ben járt, S. C. C. kifejtette aggodalmait *Dame* Laurentia egészségi állapotát illetően. Hozzátette: azt tanácsolta neki már, teste-lelke épségének érdekében „menne ki egy kicsit a világba” – ahogyan fordított esetekben az „erkölcsi szenvedőnek” egy időre kolostorban a helye, már legalább a gyógy- és üdvhelye. Hanem, mint mondotta: „Attól tartok, puszta kiáltott szó ez... pontosabban rácsok közé; s aligha tehetek bármit is e rácsok ellen, melyek az én számomra (de nem az ő számára) börtöni kellékek és gyötrők.”

Charlotte Mew válaszleveléből bámulatosan kitűnik ugyanakkor, mily mélyen megértette ő azt a szabadságot, melyet e „börtöni” járulékok biztosítanak éppen:

„Ami Cambridge-t illeti, drága és drágalátos Mr. Cockerell, eszemben sincs, hogy Cambridge-be menjek, vagy más ily fura házba, fura emberek közé, azért, hogy lelkemnek s testemnek üdvé és gyógyulása lenne... és ugyanígy szükségtelen a Maga jó al-priorisszájának a világba visszatérnie! Ellenkezőleg! Mi nagyon is jól megvagyunk, BIZTON, ahogy Stuart Mária mondaná, alkalmasint, az úgynevezett börtönrácsok mögött, ezeknek védelmében! Higgyen nekem. Ami viszont a lényegét illeti, nagyon-nagyon aggódom szegényke állapota miatt... hallván, hogy nincs jól; jaj, most baj, hogy a kis hitetlen, világi ember, aki vagyok, nem imádkozik hathatósan az ő ílyetén üdvéért sem.”

Pár évre rá S. C. C. elküldte Charlotte-nak *Dame* Laurentia két levelét, a következő megjegyzés kíséretében: „Kötvé hiszem, hogy nála értőbb, csodásabb, szentebb hölgyet csak elképzelni is bír; s ezt a tévedését akkor jószérével megtiltanám...!” Charlotte Mew azonban nem állt meg annyinál, hogy az adott személyiség kiváló tulajdonságait nyugtázta volna csak; finom női és költői ösztönösséggel az egyeditől máris az egyetemes felé lépett-érzékelt tovább. A jelenséget látta meg, mondhatni, az „odaadás ösképét”. S így válaszolt Sydney Cockerellnek: „Sietve küldöm vissza, nehogy nélkülözze e csodás leveleket. És ha megparancsolná, akkor sem óhajtanék nála nagyszerűbb embert keresni, elképzelni, feltételezni. Ily szenteknek köszönhető talán, bármennyire »rejtezve« éljenek is, kolostorokban és zárdákban úgynevezett szürkességben – igen, nekik, hogy ez a bűnös vén sárteke, Földünk máig nem hullt pusztító lángok közt hamuvá.”

Egy év se telt el nővére, Anne halála után, és Charlotte, aki nek egészségét, testét-lelkét megviselte a tragédia – és más szerencsétlenségek sora, a nélkülözés, a depresszió –, önkezeléssel vetett véget életének 1928 márciusában. *Dame* Laurentia szívét bánat öntötte el, s ezt mutatják a levelei is: „Szegény drága Charlotte Mew”, írta, a rettentő hír hallatán, „micsoda szomorú pont annyi derekas-szép küzdelem végén. De az élet már engem is megtanított egyre-másra... így óvakodnék szigorúan ítélni, azt ismétlem inkább: fáj, nagyon fáj. Olvastam a Kigyelmed megemlékezését a *Times*-ban; mélységesen megindított. Egyébként a költőnő kötetéből ez a vers a kedvenceim közé tartozott mindig is: az *Exspecto resurrectionem*, íme:

Ó, Király, ki magad nyitod
Az utolsó börtön-szobát,
Mely minket vár, sötétjét jól tudod,
S hogy Téged már nekünk nem ad.
Mondd, ebbe itt, szobámba, mely

*Vár, estémen, napfényedet
Zártad-e...? Egy kicsit...? Felelj,
Vacogva kérdelek.
Tudod, a párna: oly rideg magány,
Az ágy, osztatlan, szűk a szűkülőnek!
Hagyhatod-e, Király, Atyám,
Ily sorsra árva főmet?*

Bizonyos vagyok benne, számos rokonszenvünk tett testvéreké minket. Újra s újra imádkozni fogok érte, így. Elolvastam újra a verseket, megríkáttak – felfakadó leplezetlen szomorúságukkal, bánatukkal. Mi mindent szenvedhetett ő, szegény drágánk.”

Ha Charlotte Mew megvédte is a „börtönbe zárkózó” apácát, S. C. C. számára, az első látogatás első pillanatától, érdemben elviselhetetlen gondolat volt ez a „berendezkedés”. Olykor olykor visszatért a témára, s megannyiszor epésen, támadólag – bár a szívbéli jóbarát hangján. Egy példa: „Micsoda szemfényvesztő is Kigyelmed!” Úgy beszél a moziról, mondjuk, mint ha napi életének része lenne. Vagy ha valaki azt olvassa, ahogy Eveshamet oly élénk színekkel leírja, bizony, nem hinné a szegény földi halandó: ez a kedves jó *Dame* Laurentia véletlenül sem járt ott soha életében. Kezdek gyanakodni! Hogy mikor az apátnő nagyasszony aluszik, Kigyelmed seprűnyélre kap, aztán uzgyi, repül, maga mögött hagyva cellát-rácsot, hadd szemlélje meg kicsit azt a bűnös világot, melyet elhagyni kegyeskedett.” – A válasz: „Soha eszembe se jutott, hogy én állítólag nem láttam még mozifilmet. Nekem olyan, mintha láttam volna, pontosan tudni vélem, milyen. S ami a seprűnyelet illeti, apátnő úgy véli, Kigyelmed zár engem szűk korlátok-határok közé... hogy tudniillik csak akkor venném szemügyre a világot, mikor ő aluszik. Szépen is állnánk! Éjszakáink köztudottan rövidek... kevés lenne az nékem a világhoz! Az apátnő nem kíván nekem ily rosszakat, ily kevés jót csupán!” A világi vitapartner becsülettel

bevallotta, persze, hogy már az első találkozás alkalmával megdöbbsent: milyen boldog is Caecilia apátnő s Dame Laurentia maga. Pár hét múlva már „engedélyt kért”, tehetne fel pár kérdést levelezőtársnője életével kapcsolatosan is. Válaszaiban Dame Laurentia szépséges vallomás-hangon számol be olyan dolgokról, amelyeket máskülönben az állítólag „csak imákba és meditációkba merülő” apácák nem szoktak fejtegetni – s egybeült ő maga sem tett ilyet.

„Kérem, ne riadjon vissza semmiféle kérdéstől”, felelte hát 1907. április 1-jén, „boldogan felelek, ha van rá mód. Abban tökéletesen igaza van, hogy mi itt roppant boldogok vagyunk. A magam részéről úgy vélem, senki e földön oly boldog nem is lehet, mint egy apáca. Sőt, azt hiszem, ami e földön elérhető, bizony, a javakból is a legjobbra jutott nekünk, hiszen a Szentírás annyi csodálatos dolgot ígér nekünk, mintegy gazdag ellenértékül ama kevéskéért, amiről itt lemondunk. Így mondom, igen, megannyi csoda ígéretében élünk, s tele vannak érdekességgel, valósággal ezek az ígéretek. Természetes: ily mód nem mondható rólunk, hogy élettől idegenek volnánk.”

Ha S. C. C. titkos célja az volt, hogy mentegetőzésre és önigazolásra készítse az apácát, ügyesebben nem is járhatott volna el. Szelíd „bánattal” tájékoztatja például, mennyire sajnálja őt. Íme: „Hogy tegnap Stonehenge-t láttam, a nyulacskákat, ahogy (egyszerre kilencen) játszadoztak a fűben, és bárányfelhőbodoros volt az ég, és pacsirtadal szólt, úgy sajnáltam, hogy Kigyelmed mind e szépségektől és örömeiktől elzárva él.” Dame Laurentia valóban ritkán mentegetőzött és magyarázkodott, ám ezekre a „vádakra” már ő is kénytelen volt megvillogtatni – napsugaras humorral persze – teljes fegyverzetét:

„Csak mosolyogni tudok”, írta, „ahogy Stonehenge-nél bennünket elsíratott, elszajnálgatott. Remélem, nem gondolja komolyan, hogy mi úgy élünk, mint kalitkába zárt madarak (vagy oroszlánok). Mert nem lenne igaza. Ha úgy véli, bármi is bezár minket, ha örökké rácsokkal társít minket képzeletében, léved. Csak a társalgóban van efféle rács, és az sem bennünket zár be, hanem a látogatókat zárja ki. Semmi el nem rekeszt minket a természet szépségeinek évezetétől, jóllehet az valóban igaz, hogy oly változatos gyönyörködéseink így, mint a külvilági embernek, aligha lehetnek. Annál mélyebb ez a gazdagság, melyben részünk van: kolostorzárdái falaink egész kis Paradicsomot kerítenek ide nekünk. Állat, madár annyi van, hogy Szent Ferencnek is egész napra adna munkát e sokaság. Mezei nyulaink, s a rigók oly szépségesen dalolnak, hogy még Skóciában sem így, pedig ezzel sokat mondtam – meg is hálálom nekik, ha tehetem, a magam módján. S akkor még nem beszéltem róla, milyen szép ez a mi vidékünk, főleg épp mostanában. Továbbá: az embertársaság és a természet örömein kívül, mint gyanítja is nyilván, akadnak más forrásai is a boldogságnak. Hogy egy szerzetes, egy apáca mily élvezetet talál az éneklésben, a kórusban – ez azért talán mégis meghaladja a Kigyelmed másban hihetetlen empátia-képességét s annak határait; igen, domus Dei et porta coeli. Nos, még mindig úgy sajnál? Kérdem.”

Pár napra rá ment az újabb visszavágás:

„Elhiszem, hogy mindezen örömöket nagyon is élvezik, s ezek tökéletes ellenszolgáltatást jelentenek az elhagyott életért. Ennek ellenére, igenis kalitkába zárt madárnak tekintem Kigyelmedeket. Joggal mondhatja erre Ön, hogy valamennyien foglyok vagyunk: rabságban tart minket a szokás, a divat,

megannyi előítélet, kötelesség, elv, egészségünk fogyatkozása, erőnk gyarlósága, a bennünk lakozó megértés sok-sok hiányossága, értelmi korlátainkról ne is beszéljünk – s külvilági emberekről szóltam. S hogy Kigyelmedet sok minden nem köti akkor hát úgy, ahogy emíten a nőket. Rendben van. Elismerem. S vidáman vettem azt a kis oldalvágást is, hogy engem rekesztenek ki a rácsok. Én vagyok a végtelen világba idebörtönözve. Jó. De amíg nem tudok még többet Kigyelmedről, hát kezemet a szívemre, sajnálni fogom érte, hogy nem láthatja közvetlen közélről a Stonehenge-t, nem járhat el operába, a National Gallerybe, nem utazhat a Chartreuse-i székesegyház csudálására... Kérem, kérem, miért ne sajnálnám, hogy erről mind – lemarad ?!”

S. C. C. kicsit melléfogott itt, s az apáca inkább „a dolgok” helyreigazítására törekedett, tapintattal. Egyébként Chartreuse említése Dame Laurentia emlékezetét is megmozgatta. Ó, Solesmes és Chartreuse, a jószerén kislánykori utazás, mikor Dom Laurence Shepherd volt a kalauzuk! Joggal kérte tehát:

„Listájáról Kigyelmed pedig, csak úgy mondom, Chartreuse-t tüstént vegye le, mert mondhatom oly szerencsésnek magamat: jártam ott, láttam a csodálatos székesegyházat, életem egyik leghívebben őrzött, felülmúlhatatlan élménye. Persze, abban Önnek igaza van, hogy a férfiak s nők egytől egyig kalitkarabok így vagy úgy; a kérdés csupán az, kik a legszabadabbak mégis, kiket zár leginkább rácsa s lakat? A válasz attól függ, hogyan értelmezi a szabadság fogalmát.”

Azokról a kérdésekről, melyeket Sydney Cockerell nem szűnt ismételni – miért és hogyan választotta, s hogyan élte meg Dame Laurentia a zárdavilágot –, e könyv bevezetőjében szótartunk már némiképp. Egy dologra mégis ki kell térnünk most,

valamivel részletesebben. Fel- s felmerült a „hivatás” az „elhivatottság” fogalma, s pedig, hogy a világot „odahagyván” az apáca a világért való imádkozást választotta célul s kötelemül. Ez lenne rendeltetése, ezt ismerte föl, ennek jegyében él. „De”, faggatózott S. C. C. „nézzük csak, mennyire hisz ön magában az imában? Elismerem, arcátlan kérdés egy úgynevezett hitetlen részéről.” A tudós az első pillanattól fogva határozottan kirajzolta saját szellemi arculatát, határait. S egyáltalán, egész levelezésüket, melynek során kölcsönösen próbára tették a másik hitét vagy „hitetlenségét”, alapokig s elvekig, minden váltott szavukat a tisztelet, udvariasság jellemzi, megannyi évődésen át meg át is. Ugyanakkor kíméletlenül őszinték is voltak. Ellenben, ha *Dame* Laurentia útját szinte végestelen végig a siker jellemezte, ez egyszer kudarcot vallott, s ez nyilvánvalóan fájó kudarc volt a számára: nem sikerült „megtérítenie”, a keresztény hit számára megnyernie Sydney Cockerellt a végén sem.

Levelezésük tömérdekéből azért választottuk „hitvitáik” témáját és sorát, mert olyan kérdések vetülnek föl itt, melyek a maguk örök-friss mivoltukban mindmáig lankadatlanul foglalkoztatják az emberi szíveket és elméket, s az érdeklődők számára is vonzó tárgynak bizonyulnak. Sydney Cockerell – a huszadik században – nagyon úgy áll a kereszténység dolgaihoz, mint tehetette azt bármely pogány, amúgy a második évszázad ideje táján. Mert való igaz, s nem tréfa, az ő ellenvetései kifogásai rendre felmerültek, előjöttek már akkor, s csakígy cáfolatukat adta Szent Jusztin vértanú és Alexandriai Szent Kelemen. Érdekes e problémát a magunk „haladottabb” korában így öskép-egyszerűségben látni.

„Rögzült hit nélküli ember vagyok”, írta 1907. április 10-én Dame Laurentiának Sydney Cockerell, „túlságosan is rokonszenvesek nekem a nagy vallások, de egytől egyig, hogyan dönthetnék hát bármelyik mellett is; túlságosan

megérintenek a nagy misztériumok, hogysen egy bizonyos megoldást elfogadhatnék velük kapcsolatosan, úgy egyszer s mindenkorra. Mint írtam Önnek, jártam Assisiben, tettem ezt Szent Ferenc s az ő cselekedetei iránti szeretetemből – és láttam Damaszkuszt, s tiszteletem nőttön-nőtt a város iránt, ahogy Szent Pál jutott az eszembe, s a korintusiakhoz írott első levelének tizenharmadik fejezete. De ugyanily érzések fognak el, ha Buddha vagy Konfucius szentélyeit, helyeit látom, és mert ismerek némelyeket Mohamed hitéből is, így például az egyiptomi Főmustit, aki a világ egyik legműveltebb koponyája, a legnemesebb lelkek egyike, igazi úr és elmélyült gondolkodó, bizony azt mondom, a mohamedánok megtérítése merő badarság, hanem igenis fejlődniük kell – hogy még jobb, hithűbb mohamedánok s emberek legyenek ily mód.

Mondom pedig Kigyelmednek mindezt azért, hogy lássa, hitetlen levelezőtársa közelebről mely jegyben is »hitetlen«...

A fenti kendőzetlen önjellemzés arra mutat, hogy S. C. C. az emberi tökéletesség eszményét mindegyre az antikvitásban vélte s tudta fölfedezni – ahol a tudós, a szent és a *gentleman* ötvözete az ideál –, s nem tagadható, Belloc megfigyelése is jogos, az ilyen felfogás és életvitel elsősorban azokra hat manapság is elemi erővel, akik mintegy „szépséghitűek”. Miért kellene – érvel az ily ember –, a kereszténységet fölébe helyeznünk Konfucius minden átfogó morális tanításának s világiságának, vagy Buddha földöntúltságának és anyagtalan bölcselmének, netán az iszlám spiritualitásának? Miért kellene dogmára törekednünk ilyképp? Miért ne hagynánk, érvényesüljenek s éljenek a világ különféle nagy vallásai a megfelelő égövön, az adott népek temperamentumához igazodva – azt kifejezve –, fajok s országok szerint, vagy épp fajok és országok határvonalai nélkül, azokon túlmutatva?

Erre válaszolta *Dame* Laurentia:

„Nagyon kedves Kigyelmedtől, hogy ekképpen elébem tárja vallási felfogását, nézeteit őszintén kifejti. Nem haragszik, ugye, ha azt felelem mindezekre, hogy a »rögzült« hit nélküli ember igen sajnálatos teremtmény. Mikor elismerjük, mennyi jó van abban, hogy az emberek különféle módokon fejezhetik ki vallásos hitüket, nem feledkezhetünk meg róla, hogy az egyenlősi – kizárt. Miképpen fogadhatnánk el valamennyi változatot igaznak és helyesnek? Csak ha azt tesszük föl, hogy különféle embereknek Isten különböző-féleképpen mutatkozott meg. Továbbá: nem hiszem, hogy Ön egy ízig hitetlen volna, csak azt nem látom, rendszerébe hol jön be a kereszténység? Valamint, nézzük csak: Szent Pál és Szent Ferenc, például, igen határozott vallási felfogás jegyében járt s kelt és nyilvánvalóan ugyanígy vannak ezzel a buddhisták és a mohamedánok is. Ön, hogy ezt mondjam, rosszabbul van eleresztve. Persze, hogy nem hiszek a feltétlen haladásban, de meggyőződése, hogy Szent Ferenc, ha egyszer Kigyelmedet megtérítette, bizony nekilódult volna, hogy a Kigyelmed néhai barátját, a kitérő Főmuftit is keresztényi hitre bírja!”

Finom célzás a levélnek ez utolsó passzusa a történelmi tényre: hogy mikor Assisi Szent Ferenc ott állt Damiettában a szultán s a muftik színe előtt, s rettenthetetlenül szemlélte fegyvereiket s borzalmas kínzó eszközeiket, nem a megbékélést kereste, nem adta alább, hanem – kegyelmet nem kérve, békés „együttélést” nem ajánlva – azt követelte, hogy a mohamedánok igenis hagyják el hitüket, térjenek meg a keresztények Istenehez. *Dame* Laurentia olyasmire utal, hogy az ő levelezőtársának becses barátja, a huszadik századi Főmufti ugyanúgy cselekedett volna, ahogy „amazok” tettek akkor a szenttel. De

S. C. C. itt semmi engedményre nem volt hajlandó – ő se! –, és válasza arról tanúskodik, hogy (G. K. Chesterton szavaival élve) „állig fegyverkezve s páncélozkodva azzal a ortodoxiával, mely az emberiségnek tán máig legvégleteesebb ily vívmánya, az agnosztikus ortodoxiával tudniillik”, makacsul így s így kiáltott: Nem tudom!

„Vitám nem a kereszténységgel van, hanem azzal, ahogyan azt egyházak értelmezni óhajtják – nem alkothatok semminő fogalmat a teljesen szellemi Istenről, s bárhogynem gondolkodom e tárgyban, bizony, csak mind messzebb jutok a héberek Feltéteheny Istenétől. Hinni bármely vallásban: nos, a legrosszabb az ilyesemben az, hogy elköteleződésünk révén csakhamar azt kívánnák tőlünk, tekintsük mind az összes többit – hibásnak, tévelygőnek. Akkor én már inkább abban hiszek, hogy valamennyiünk tartalmaz egy csipetnyi igazságot a nagy isteni inspiráció révén valami Nagyobb Igazból, s legyen pedig a közvetítő akár Krisztus, akár Buddha, vagy sorolhatnám... s ahogy egykoron, ez a hit, ez az üzenet ma is a jó férfiakhoz s nőkhez jut el a világon, ugyanúgy, ahogy ősidőktől fogva. Most akkor, hogy mi lesz »azután«, semmit se tudhatok, amiképpen arról sincs fogalmam, éltem-e »ennek előtte«, s őszintén szólva nem is érdekel. Szent Ferenc megtéríthetett volna-e engem, nem tudom. Ami a Fömuftit illeti, nagyon szelíd emberre lelt volna benne a szent – s meggyőződése, ha van olyan, hogy mennyország, vagy bármilyen efféle hely, itt együtt üldögélnek ők, Szent Ferenc és a Fömufti, bizony, és Szent Johanna, Szaladin, Galilei, meg még jó páran, igazak.”

Semmi kétség, elegáns és lenyűgöző, szép válasz! Némely felszínességei mellett helyesen tartalmazza azt az igazságot, melyet a keresztények soha nem is tagadtak, hogy tudniillik min-

denkor, a világ minden táján létezett – elképzelhető volt – Isten helyes ismerése; másfelől nem tér ki S. C. C. felelete arra a túlságosan is alapvető ténykérdésre, hogy a nem-keresztény vallások nem is annyira tévesek, mint inkább tökéletlenek, fogyatékosak, s elhalásra vannak ítélve, hogy megtalálják – mielőtt megtalálnák – kiteljesedésüket a kereszténység felismerés-jegyében; mert a kereszténység nem csupán vallás vagy filozófia, hanem „egy megélt élet”. S. C. C. a bibliai kinyilatkoztatásoktól eltávolodott ember égető kérdéseit teszi föl rendre *Dame* Lauren-tiának: hogyan értelmezhető az a tény – a mai pluralista társadalomban –, hogy például a kétségbevonhatatlanul magas, legmagasabb fokú misztikus „tapasztalás” a kereszténységen kívül is létezhetik, létezik? Hogyan integrálható a világ valós és teológiai képe, miképp „áll” össze ebből Isten tervének képe, mondhatni, emberképének terve? S *Dame* Laurentia mindig könnyen és hamar rámutat, mennyire nem engedi Sydney Cockerell lázas, forgatagos napi élete, örökös tevékenysége a valóban elmélyült gondolkodást! Sajnálatosan – innét ered minden. A tudós édesapja, Sydney John Cockerell, két hónappal a halála előtt, 1877-ben (harmincöt éves volt ekkor) így írt: „Oly közel érzi magát az ember az életünket körülvevő nagy misztériumokhoz... már-már émellyel fogadom, ha valakik ezeket az én értésem szintjére fokoznák le, ahogyan némely jóbarátaim teszik... Kingsley mondja, ha jól emlékszem, nagyon kifejezően, ha vulgárisan is kicsit, hogy »a Mindenhatót egy ötórás teába foglalnák.«” Mely harmóniát érzek az összes vallás java-veleje között, ezek egységében! És mennyi szűkösséget, ha valaki egyetlen forrásból óhajtana csak igazságot meríteni, amiképpen a Biblia magyarázó és tanítói tennék.” Semmi kétség, S. C. C. vérévé vált az apai vélekedés; ezt a fölfogást élte ő egy ízig, testestül-lelekstül.

Rövidre fogva: tagadása ez a filozófia annak, hogy a kereszténység, mint eszményien-lényegien történelmi vallás, abszolút igazságot tudhat vagy hirdethet Istenről, mint a Legfelsőbb

Lényről. Tagadja, hogy Isten szuverénül, szabadon avatkozhat a mindenség dolgaiba, a fejlődésbe, vagy éppen a világtörténelem drámájába, ennek adott jeleneteibe, törvényt szabhat és törvényt „szeghet”, ha célja az, hogy önmagát mint a Szeretet foglalatát, Jézust megmutassa. Nem ismeri el ez a világnézet – a Sydney Cockerellé –, hogy minden vallás és minden kultúra szüntelenül az Inkarnáció felé halad, és hogy keresztény szemszögből nézve, s jogosan így, az emberiség minden spirituális útja, ösvénye Krisztusban egyesül, teljeseedik ki, ölt alakot s alakul át. És pontosan, ahogy a mózesi törvénynek át kellett alakulnia a Szentírássá, így van a kozmikus „közelítésnek” s a keresztényi hitnek is átmenő szorosa, határa, ahol is halál s újjászületés révén új élet jön létre: ez a gyötrelmes integráció, melyben minden igazság, egymást értően immár, egymáshoz közeledik, egymással azonos lesz, végezetül a teljességhez vezet, a dicső feltámadáshoz. Az „egység”, az a bizonyos Egyetlen, melyre oly sokan vágyakoznak, nem érhető el az intellektus szintjén, a kézzelfoghatóban – mert a keresztény vallás paradoxona pontosan ez: hogy a szeretet azon a ponton jelenik meg, ahol a „mindenségtörvény” s az isteni szabadság találkozik. Az utóbbi fél évszázad során a kereszténység komoly erőfeszítéseket tett, hogy méltóképpen nézhessen szembe minden ilyes „kihívással”. Elegendő csak Thomas Merton munkájára hivatkoznunk – *Asian Journal* –, s ahogy ő kifejti szándékát: el akar látogatni Kalkuttába, Hongkongba, Dharamszalába (hogy magával a Dalai Lámával tárgyalhasson), Burmába, Nepálba és Japánba, hogy ázsiai szerzetesekkel „társalkodhassék”; csak hirtelen be-következett halála (1968, Bangkok) hiúsította meg ezt a tervet. 1947-ben, miután húsz évet töltött a kergonani kolostorban, egy francia bencés Indiába ment, ahol sannyasiként élt a következő huszonhat év során; és hogy 1955-ben Dom Bede Griffiths (Prinknash) megalapította az indiai Keralában a Kurismulala Ashramot. A II. Vatikáni Zsinat szellemét tekintve – semmiféle jogosságma-

gyarázat nem szükségeltetik itt. Jellemző viszont, hogy S. C. C. e kérdéseket igenis felveti egy bencés apácával levelezvén. Hiszen nagyon elképzelhető: az emberi társadalom s kultúra épp a zárdák és kolostorok „szűkösén” át juthat el Krisztus birodalmának teljességébe és tágasságába! Mármost Sydney Cockerell épp ezt a lehetőséget vonta kétségbe. Különös, intellektuális szempontból gyötrelmes – de *ad hominem!* – érveléssel fejtegeti s bizonygatja, hogy a legsajátabb keresztényi erények igenis Krisztus nélkül bukkantak fel e világon. (Így történt felfedezésük, ekképpen fejlődtek volna.) S hogy az ő lénye-lényege (integer vitae, scelerisque purus) nem kér olyan „rémfogalmakból”, mint a bűn, az ördög, a pokol vagy a megváltás, nincs szüksége – legyünk egyszerűek – az üdvözítő Krisztusra.

1907 júliusában látogatott – Sydney Cockerell kérésére – Emery Walker első ízben Stanbrookba. *Dame* Laurentia nem késlekedett a „válaszlevéllel”, illően s lelkesen köszönte meg a támogató igyekezetet, a máris ígérkező eredmények lehetőségét; de S. C. C., nyugtázva emez irományt, azonnal ott folytatta, ahol abba se hagyta soha; kis filozófiai eszmefuttatásának mélyén pedig ismét valamiféle személyes „esdeklés” lapul, és a támadólagos jelleg inkább értetlenkedő szemrehányásba csap át; a tárgy ismét a hitetlenség és a hit, ekképp:

„Mr. Walker aranyember, ahogy Ruskin mondotta volt nekem, történetesen Morrisről. Húsz éve ismerem, s kapcsolatunk mélyülésével az én csodálatom is egyre fokozódik. Eredeti szellem, önzetlen, valóban nemes jellem. Utolsó éveiben Morris egyetlen nap el nem mulasztotta volna, hogy találkozzék vele. Szocialista; és vallás dolgaiban ugyanoly távol horgonyoz-lebeg bármi névvel nevezhető kikötőtől, mint jómagam. De akkor kérdezem Kigyelmedet, hogyan látja e dolgot: miképp lehetséges az, hogy a legjobbak közül oly sokan – Walker, Philip Webb s Morris maga

is – a szó mindennapi értelmében vallástalanok? Nem hitetlenek, hiszen legjobb hitük szerint cselekszenek megannyiszor. Hanem a lényegre: ezek a lelkek most Ön szerint, pontosabban hitének jegyében, mind eleve kárhozottak? Kigyelmednek nem is szabad olyasmit gondolnia, hogy talán csöppet sem átkozottak s elveszettek, mint hogy inkább nagyon is áldandók – tevékenységük mindenesetre áldásos? Udvös! Ahogy a Nagy Míves gondolhatja azt, úgy bizony, kinek is eszközei, szerszámai ők, örömré, mert a világ jobbításán fáradoznak, s még egy ellentmondás: fáradhatatlanul...?!”

A válasz igen természetes hagvétele is döbbenetet árul el. Tessék, itt van egy férfiú, aki a középkori irodalomnak és a miniatúrák művészetének – a katolikus szellemiség és lelkeség ily ékes virágainak – ihletett ismerője, magas intellektus, s akkor ilyennyire tudatlan, mi több, cleve elzárkózó a katolikus hit elemei dogmáit illetően!

„Mr. Walker pontosan úgy áll előttem, ahogy Kigyelmed jellemezte”, írta tehát Dame Laurentia, „s nagyon is értem, e kiválóságért Ön miért rajong. Hanem éppen ez az akkor: mi lehet a magyarázata az ő hitetlenségének, no meg az Önének is? Rejtély előttem! Szomorú talány nekem. Nem ismerem vallási élettörténetüket, egyikőjüket sem, de az a véleményem, hogy ha Önök a katolikus hit jegyében nevelkedtek volna, s nem merő negatív hitek-hiedelmek-felfogások környezetében (fel ne koncoljon gondolatban e föltételezésért!), megmaradtak volna a keresztény vallás útján. Nem így esett; okvetlenül innét is tehát a sok hitetlenség vagy balhit. Hála az égnek, hogy így mondjam, a mi religiónk eléggé tárt szívű ahhoz, hogy minden embert befogadjon. Tudjuk jól, hogy Istennek Fényessége »megvilágítja minden e világ-

ra jöttek szívüket«. Ki-ki felelős azután, miként sáfárkodik az ilyképp neki jutott világossággal. De hogy Isten azután is eszközéül használhatja bármelyiküket. Tovább megyek. Hiszünk abban, hogy sokan, akik látszatra kívülmaradtak, nagyon is az Egyház lelki értelemben vett tagjainak tekintendők, mélyebb akaráss révén feltétlenül Isten szolgálatára töreksenek – már a maguk fényességfoka szerint. Annyi van éppen, hadd ne titkoljam, hogy az ember jobban szeretné őket »forma szerint is bévül« tudni, ekképpen mondja a megszentelt szavakat a miséző pap is, mindenkit áldva s közösségben értve, a szentbeszéd végén.”

Extra Ecclesiam nulla salus: senki nem részesülhet megváltásban, ha az Apostoli Római Katolikus Egyházon kívül leledzik ő. Szent Cyprián fogalmazta meg elsőül e maximát (Kr.u. 200 és 258 közt élván), s idézték őt riadtan, háborogva, értetlenül, tanács-talanul sokan, akik nem tudták s tudják, hogyan is érti saját szavát s igéjét az Egyház. Egyszerű kifejezése a fentebbi tétel annak az igazságnak, hogy Egyházunk az emberiség üdvösségének letéteményese, szentsége s legyenek az illetők megkeresztelkedve vagy sem. Miután taglalja a zsidók és a muzulmánok helyzetét, lévén hogy nekik is vannak bibliai gyökereik, a II. Vatikáni Zsinat dokumentuma, a *Lumen Gentium* így folytatja: „Azok is részesülhetnek az örök üdvösségben, akik önhibájukon kívül nem ismerik Krisztus Evangéliumát, ám őszintén keresik Istent, s a kegyelem folytán módjuk van szolgálni az ő akaratát, a saját lelkiismeretük által ismerhető parancsok jegyében.” S. C. C., Dame Laurentiának válaszolva, azonnal kifejezi kétségeit a józan és reális katolikus tanítás – és emez alkalmi oktatás – igazságtartalmával a reá vonatkoztatható érvényével kapcsolatosan. Mintha „Szent Athanáz Hitvallása” – melynek jegyében, úgy tűnik fel, a katolikus hit – kizárna mindenkit az üdvözülésből, ha nem „az Ő jegyében” hisz, szilárdul és kitartóan, s ekképp emberek százmillióit ítélné

örök kárhozatra. Holott, ha S. C. C. jobban ismeri a korai egyháztörténetet, tudhatta volna: az igen sokat vitatott tétel azokra vonatkozik, akik az Egyháznak tagjai, de nem hisznek „szilárdul és kitartóan”, hanem „heterodox véleményeket” táplálnak s nyilvánítanak. Nemes lélekről, az őszinteség roppant igényéről tanúskodik S. C. C. válaszlevele Dame Laurentia ezzel kapcsolatos „megnyugtatóni igyekvő” felvilágosításaira:

„Nagyon érdekelne, mi a válasza mégis arra a kérdésemre, mely a hitetlenek és a más hitűek üdvösségének lehetőségére vonatkozott – Szent Athanáz Hitvallása utolsó versének fényében.

Mert azok az emberek, akikről szóltam, véleményem szerint nagyon is a Fides Catholica jegyében élnek s járnak, tágas a lelkük s szellemük, hogy minden jót befogadjanak ugyanis a vallások java lényegeiből – épp csak igazságosan akarnak gondolkodni, alázattal járván a misztériumok világában, melyeknek mélyes mélyeit felmérni nem is tudhatják, s bizony nagy szomorúságomra lenne, ha Ön nem üdvözölhetné őket hasonló úton, hasonló célokat követve járó testvéreinek sorában.

S mikor így faggatom Kigyelmedet – és további kérdések is záporozhatnak még! –, azt ne gyanítsa, pillanattig sem, hogy hitét kívánnám támadni, vagy éppenséggel hitében Önt. Épp az, hogy tudom, mily rendíthetetlen s kikezddhetetlen az Ön hite, igen, ez jogosít fel kíméletlenül látszó nyíltságra. Nem kell kerülgetnem kényes kérdéseket, nem kell félnem – s ha kellene, nem is jutna eszembe faggatózni. Másrészt, ugyan miért koncolnám fel én Kigyelmedet gondolatban is akár, csak mert olyasmit mond, hogy az én három drága barátom biztosan megmaradt volna a hitben, ha lett volna miben megmaradnia. Talán igen, talán nem. Inkább nem, gondolom

én; de amit biztosan tudok: hogy Önnek álmomban sem ártanék, halvány gondolattal sem. Tudja-e, egyébként, hogy Oxfordban Morris és társai nagyon közel jártak hozzá, hogy monostort alapítsanak? Végül mégis az üzlet gondolata mellett döntöttek, holott az ilyesmi nem okvetlenül bolt a mai összevissza időkben – állíthatom, több bátorság kellett hozzá! Ám ez a bolt olyan műintézet, hogy hatását az egész keresztény világ megérezte mostanra már.”

Az első évek csatározásai, erőpróbái és egymást kiismerni igyekvő puhatolózásait követően a „felek” három kérdésben jutottak egyetértésre; ezek: Szent Pál első „korintusi levelének” tizenharmadik fejezete, Assisi Szent Ferenc és Morus Szent Tamás. Ám semmi nem hangsúlyozhatta, fokozhatta egyebekbeni ellentéteiket annyira, mint épp ez a három „kivétel-a-szabályt” megegyezés. Newman, a maga finom ironiájával, a korintusiaknak írt levél tizenharmadik fejezetével kapcsolatosan –, hogy Szent Pál „a türelmes és szelíd, az alázatos és egyszerű jó-szívet hirdeti. Jótévők akkor vagyunk, ha mindig a másikat tekintjük elsőül s elsőnek, ha lehetőségeket biztosítunk a másiknak, ha kerüljük a nyereséget, durvaságot, ha nem vagyunk önhittek, ha nyugalom és fontoltság jellemez bennünket, komoly derű, mely a vígság boldog örömeit sem zárja ki, ha békén akarunk élni minden embertársunkkal, tiszteljük a törvényt, de az udvariasság és a kedvesség iratlan szabályait is, ha szerényen járunk, készségesen, erényesen, ha jó hírünk-renevünk-re vigyázunk. Ekképpen látja Szent Pál a jó keresztényt s életviszonyait; s manapság az iskola, bizony, mutatósabban küldi elénkbe e típus remek példányait, mint az Egyház. Most a *gentleman* e csúcs-kreáció, s hogy miért? Mert nem a vallás, hanem a civilizáció hozza létre. Az ok nyilvánvaló. A világ elégedett a dolgok felszíni rendezésével; az Egyház mélyre hatolna, a szív megújulását,

épségét várná.” Más szavakkal, először is, Szent Pál megalkotta a magatartás etikai kódexét, s ez a társadalomban kifinomultán mozgó ember képét adja, a szellemileg *beau idéal*-nak nevezhető; az egyház viszont, a keresztényi tökéletesség a hitben és a szeretetben gyökerezne – nem kell mondanunk, hogy a kettőt egy világ választja el.

Mindketten csodálták Assisi Szent Ferencet. S. C. C. a trubadurt, akit áthatott a teremtés természeti szépsége, s aki dalolva járta a világot kis szerzetesi csapatának élén, aki a Kis Szegényember volt maga, minden ember testvériségének szegény-bűszke megtestesítője. Az apáca Greccio és a Alverna-hegy remetéjét tisztelte, az Isten-vágygal telt szívű szentet, aki látta, érezte a szárnyas szeráfot, mint száll le, hogy a megfeszített Üdvözítő sebeivel jelölje testét.

Csodálatuk közös tárgya volt, végezetül, Morus Szent Tamás, az európai kozmopolita, akit az emberi lét széles terepe érdekelte, derűs, világi humorral kezelte a mély intellektuális kérdéseket – s elsősorban valami páratlan energiával látott mindig dologhoz. Mármost ahogy Erasmus az Ulrich von Huttenhez intézett levelében Morus Tamás jellemzi, e szavak jószerén Sydney Cockerellre is illenek: „Mintha barátságra született s nevelkedett volna, s bizony, a legodaadóbb, a legkitartóbb hű barát ő mindenkor! Akiket szeret s becsül, az élet értelmét jelentik számára: annak révén, hogy társalkodhatnak velük.” Az a férfiú pedig, aki majdan a cambridge-i Fitzwilliam Múzeum igazgatójaként a kor legkiválóbbjait gyűjtötte asztala köré, a közélet, a tudomány s a művészet terepeiről sok tündöklő férfiút s nőt, érthetően s nyilvánvalóan rajonghatott a víg chelsea-i házigazdáért, kinek házában is oly férfiak fordultak elő, mint Fisher, Grocyn, Lyly, Linare avagy Reginald Pole; s mindenekelőtt az atyát kedvelte, aki legjobban Margaretnek, legidősebb leányának társaságában érezte magát. Egyszer, karácsonyi ajándékkul, épp nevezett Margaretjének képmását küldte el *Dame* Laurentiának – atyai dedi-

kálással, s kis beszámolóval, miképp szerezte, szintén *ad hominem* gondolatok odaadó, baráti jegyében.

Ezek voltak az egyezések. De az ilyképp megosztott lelkesedések ellenére sem dajkáltak illúziókat – tudatában voltak az őket elválasztó, áthidalhatatlan szakadéknak. Ám miközben S. C. C. mindegyre a „kitartó” hitetlen maradt – ebben szinte a hűség szobra! –, a pragmatista, aki az igazság mértékének a közhasznót tekintette, az apáca a természetfölötti hit kibeszélhetetlen dolgait akarta volna kommunikálni. Megindító, szép igyekezet! Vezérlő etikai csillaga, bármily meglepő egy ily „aktívan szigorú” lélek részéről, a morális türelem volt mindenkor. Tudta, várni kell. S értette a módját is, hogyan. Előfordult, hogy másfél évtizedig is várt bizonyos kérdés „megválaszolásával”. 1910 márciusában S. C. C.-t a Jesus College tagjává választották, tiszteletbelileg, ám ez feljogosította, hogy ott az egykori Szent Rade-gunda-zárda kórusában énekeljen. „Félek” írta Dame Laurentiának, „féltekeny lesz most aztán, már ha meg nem sértődik, és azt véggépp nem fogja elhinni, hogy mekkora hitetlen vagyok, bizony, soha a kórusban ott nem leszek, kivéve, ha távollétemben üres lenne a kápolna! Ez fogja jobban bosszantani? Hogy még itt is aranykeretes meghívót várok, s ilyképp kötekszem?” Dame Lurentia elnézően ironikus válasza nem leplezi mindazonáltal, hogy rosszallja, miként lehet valaki ennyire makacs a keresztény hit akármiféle dolgában.

„Elképzelni, hogy Kigyelmed ott áll...! Nem az, hogy féltekeny ne lennék, jó, az vagyok, de semmi sértettség. Ugyanis, ha már egyáltalán ilyesmire adja magát, jobb helyet tudnék a becses személye számára; azt azonban szinte kedves megnyilvánulásnak érzem, hogy azt a helyet, a hitetlen fejével-szívével, inkább üresen hagyja, vagyis nem zavarja ott-időztében az egykori méltó birtokló szellemét. Bízom benne, hogy Szent Radegunda, akiről a kápolna a nevét

kapta, sandítgat azért majd Kigyelmedre. És az is lehet, meglepi majd, miként lehetnek fogalmai egyáltalán arról, mi a zárdaélet – ha nem tud stanbrook viselt dolgairól.”

1922 októberében azonban egy levél látszólag mellékes, elkalandozó megjegyzése arra utal, hogy Dame Laurentia igenis újrakezdené vallási vitájukat. Rá ritkán jellemző, finom és már-már mulatságos női harcmódot választott. „Megszakították üdvös levelezői tevékenységemet”, írja rejtélyesen, „s közben láttam valami fura álmot. Ritkán szundítok el így, s még ritkábban álmodom jóbarátaimról. Valahogy olyan volt az egész, mint mikor Szent Mónika álmodott Szent Ágostonnal.” Levelezőtársa érthető módon a kézenfekvő választ adta; kíváncsiskodni kezdett.

„Joggal kérem” írja „mondana még valamit emez álmáról. Olyasmit ígért, hogy megtérek az igaz hitre, s üdvösség lesz a részem ekképpen? S vezérlőm Kigyelmed lesz? Tény és való, ha egyáltalán, csak az Ön gyámkodása alatt haladhatnék hozzám illő módon ily irányban. De hát engem ugyanúgy aligha lehet meggyőzni, hogy ne a magam útját járjam, mint ahogy Kigyelmedet se – nálam azért van ez ezerszeresen is így, mert mindazok, akikre felnézek, akiket szeretek, kevésbé emberek, vagy hát olyan hitűek, hogy az semmiféle egyház kereteibe nem foglalható.”

Dame Laurentia habozás nélkül ismertette álmát:

„Álmom ez volt: Ott mentünk (Kigyelmed és én), vagy inkább rohantunk lefelé egy dombról. Elválasztott minket eközben egy kőfal, vagy inkább amolyan skóciai határmezsgye-jelző törmelékű halomsor. Valahogy azt éreztem egyszerre, hogy Kigyelmed mélységesen hívő keresztény lett, s ezt rettentően élveztem. A domb tővéen kapu nyílt, s

ott találkoztunk, s ott már nem volt köztünk fal, kőrakás. Odaléptem hát Önhöz, s azt mondtam igen élénken, lelkesen: »Hallja-e, nem állhat meg itt. Most lesz kereszténnyé, folytatnia kell a dolgot. Katolikussá kell válnia, barátom.« Erre Kigyelmed (lekötelezően, kedvesen) mosolyogni kezdett rám, s én felrezzentem, s nagyon boldog voltam, Önt illetően. Tudhatja, egy ilyen álom miről szól. Leghőbb, nem is igen titkolt óhajom beteljesedését jelentené, ha valóra válna. De boldogan vezetném Kigyelmedet az igaz ösvényen. Mindig fáj nekem, ha elgondolom, hogy az Ön lényének egyik fele, mit is mondjak, aluszik. Nem úgy értem, hogy ne lenne Kigyelmednek spirituális »fele«, hanem hogy ennek nincs semmi Isten-vonatkozása. Holott annyira kellene! Nem fogadom el érvek ama jeles férfiakat, akikre felnéz, s akik jószerén hitetlenek. Számomra ők azok, akik-amik (tisztelni valók, szeretetreméltóak, akár rajongás tárgyai is lehetnek, 'megengedem!'), hitbéli hiányosságuk ellenére. Most akkor tudja, amit tudnia kell, a többit Istenre bízom, én csak imádkozhatom – azt is tudja Kigyelmed, hogy miért.”

A tudós válaszát *Dame* Laurentia kissé elkedvetlenítőnek találhatta – de hát S. C. C. képtelen lett volna bármiféle színlelésre. „Magamat én, bizony, ugyanolyan hitetlennek és szkeptikusnak látom, mint bármikor eddig”, írta ugyanis a levelezőtárs, „sőt, minden eddigieknél hajthatatlanabbnak, ha van ebben fokozás. S ha változnék, hanyatlásomat jelentené az, értéktelen volna hát igencsak...” Egyikük sem értette másikának nyelvét. Az apáca mindig természetfölötti fogalmakban fejezte ki magát, s ha a hitről beszélt, végképp így – és szó sem volt nála arról (ahogy S.C.C. magyarázhatta szavait), hogy holmi „dogmákat” akarna jóbarátjára erőszakolni. *Dame* Laurentiának sejtelve sem lehetett róla, hogy az általa képviselt, hirdetett, már-már

erőltetgetett értékek Sydney Cockerell számára egyszerűen ismeretlenek. Hiszen egy pillanatil sem volt „birtokukban”, soha életében. Erre S. C. C. hamarabb jött rá, s akkor őszintén be is ismerte ilyenét lehetőségeinek korlátait – melyeket ismét végérvényesnek minősített:

„Azok a spirituális értékek, melyeket Kigyelmed mindenkifölött valónak tart, mindközönségesen meghaladják az én értelmemet – már itt is nagy baj van, az Ön szempontjából, nálam –, s való igaz, semmit sem jelenthetnek a számomra, mert nem a világ jobbítását célozzák, a gyakorlati világot. Készségesen beismerem, hogy ez az én oldalamon komoly fogyatéék, felfogásbeli hátramaradottság vagy egyoldalúság. Hanem hát az ember már csak az, ami, s ennek megvannak ily velejárói is – s így, már legalábbis a jelen pillanatban, engem ezek kizárnak az Ön érzésvilágának s gondolkodásának java kincseitől, szó szerint kizárt dolog, hogy közeledésről lehetne szó; ám itt csak azt sajnálom igazából, de ezt aztán mélységesen, hogy sok férfi és nő, aki Önt színre soha nem is látta s láthatja, mégis jobb ismerőse-ismerője, mint én; hanem hát ez a helyzet...”

Egy dolog kétségkívül nyilvánvaló volt most már mindkettejük számára: a kölcsönös győzködés kölcsönösen reménytelen, sehová nem vezethetnek a „hitviták”.

Dame Laurentia még buzgóbban imádkozott jóbarátjáért, ám a levelezés jószerén kizárólag a közös érdeklődés tárgyait érinti ezután. 1924 januárjában a közösség egyik tagjának halála okán írott levele azonban ismét arról árulkodik, hogy titkon nem adta fel a reményt S. C. C. hite-üdve dolgában. Alpriorissza volt akkor már Dame Laurentia, és soraiból kiderül, hogy ennek ellenére otthagya – észrevétlenül – kórusbéli helyét, mert a haldokló mellett akart lenni, az e „feladattal” megbízott apáca társaságában:

„Hát elvesztettük társnőnket, Dame Barbara Pattinsont. 1881 körül Newnhamben tanult, méghozzá igen eredményesen: a klasszikum jeles tudora lett. Híres volt gondolkodásának tiszta világosságáról, s hogy a napi események minden apró mozzanatát mily híven tudta rögzíteni, rendezni. Saját idejét is mindig nagy gonddal osztotta be – s nem voltak kivételek emez utolsó napjai sem. Megnyugvással mondhatjuk, hogy minden pontosan úgy alakulhatott, ahogy eltervezte. Emlétek egy dolgot ezekből: haldokolva az Alma Redemptoris Mater-t és a Credót akarta énekelni. Féltem, hogy a kórusvezetői szerep akadályozni fog majd, nem lehetek ott a Nagy Pillanatokban, segíteni netán. Szerencsére kisebb szünetek adódnak zengedezésünkben, s így elszökhettem, ott lehettem mellette. Mely öröm volt – félre ne értsen! –, hallanom, hogy ő maga olyan bátran, tisztán énekel. S fél óra múlva már halott volt. – Mármost, ha előbb szólít magához Isten, s Önnek így jön el az órája egyszer, fent fogok énekelni, a Credót, bizony, éneklek Kigyelmednek, s mit tehet, csatlakoznia kell hozzám, és az nagy boldogság lesz.”

Erre az ajánlatra konkrétabb válasz nem érkezett, ám S. C. C. szerét ejtette, hogy – utalásul mintegy – mellékelje következő leveléhez egy ismert etoni tanár, Henry E. Luxmoore („vakmerő szellem, magas eszmények ápolója”) beszámolóját, miképpen látta az öccse, haldokolva, szüleiket ily mód. *Dame* Laurentia elégedett lehetett az apró mozzanattal, s megállapította feleletül, hogy íme, a történet az emberi lélek halhatatlanságának bizonyossága, s hogy igaz akkor: „akik előttünk járnak így, odatúl sem felejtik szeretteiket, törődnek velünk, itthagytakkal”. És akkor hirtelen, szinte éles fordulattal egyenest neki-szegezi levelezőtársának a kérdést:

„Miért, hogy mi ketten sosem térünk ki arra az egyetlen dologra, ami elválaszt minket, álmaim határmezsgye-kőfalára? Ami engem illet, riadozom a vitáknak még a gondolatától is, tehetségem sincs ilyesmihez, ennek ellenére, szívből üdvözlém olykor, ha egymás álláspontját árnyaltabban, pontosabban ismernénk. Neheztelek Ruskinra, hogy Kigylmedet hit kérdéseiben nem nevelte különbül, s az a meglátásom, hogy az ő hite nagyon is szelleme hanyatlásával fogyatkozott. Számomra szinte elviselhetetlenül rossz érzés, hogy Kigylmedben semmiféle természetfölötti hit nem él – mikor a természet hitének dolgaiban oly tüneményesnek ismerhetem! Miért, hogy a hit olyannyira más az Isten kérdéseiben, mikor az emberi viszonyokban nagyon is természetes és egyszerű? Igenis a csodálás, a hit és a szeretet révén élünk, és ha azt mondjuk, hogy a legnagyobb dolog a szeretet, hát azzal is tisztában vagyunk, hogy alapja, mind az emberi, mind az isteni világban: a hit. Köszönheti mindezt Mr. Luxmoore-nak.”

Kihívás volt egy ilyen levél, nem is lehetett átsiklani felette. Akarta, nem akarta, S. C. C. kénytelen volt pontosan meghatározni felfogását, s ezt a következőképpen tette:

„Ez a haláleset mit sem igazol. Már ahogy én látom: zordul és hajthatatlanul. Számomra ez a kurta és átmenőforgalmas élet jószerén semmi ahhoz, hogy alapja lehetne holmi öröklétkutatásnak, ily feltételezgetéseknek. Meg hát nézzük a lepke és a hernyó esetét, ha már az átalakulásoknál tartunk. Ha nem emlékeznénk rá, mi történt, hogy történt – bizony semmi nem emlékeztetne rá, hogy a lepke hajdan hernyó volt. De nézzük máshonnét. Biztos-e, hogy a legtöbb ember újra találkozni akarna hajdani övéivel, egykori környezetével? Vegyük a szerelmeseket csupán. Oda kellene visszapergetődniük az időben, ahol a halál elválasztotta

őket, s egyikek voltak. Mert utána? Mennyi új fordulat, tapasztalat! Hogyan lehetne meg nem történtté tenni, kiegyenlíteni azokat? Hogy ugyanott tartsanak megint e szép szívek, mint annakelőtte. Képzeletem nem szolgáltat semmiféle jó megoldást, egyetlen változat sem ígéretes – akkor hát megmaradok inkább azoknak sorában, akik nem tesznek úgy, mintha tudnának; mintha tudnák. Kigyelmed csalogatott ki e csatamezőre, de hát vívás-e ez igazából, ekkora árokkal kettőnk közt, mondom ismét... Bizony, Ön egyedül az Egyház tekintélyére hivatkozik, ez fő-fő érve, jegyvere. A hit, e hitvallás egy sor buktatót rejt az én számomra. Természetesen elismerem, számos titokzatosság leledzik az ész határain túl, misztériumoktól a közönséges rejtelmekig, ám a testnek feltámadása nekem sehogyan sem sorolódhatik ezek közé. Ám kezdjük ott, hogyan kellene elképzelnem már e személyiségeket is: Isten, az Atya; Isten, a Fiú; Isten a Szent Lélek? A hívők nagy többsége vajon nem úgy látja-e őket, mintha valós személyeket nagyobbítana meg érdemben, természetfölöttivé – ha ez jelent valamit! –, vagyis karjuk van, fejük, szakálluk netán, s általánosságban olyanok, mint akárki férfiember? Nem merő képtelenség-e ez akkor? S ha merő képtelenség, ahogy szerintem az, tessék, az Egyház miért nem nyilatkozik e tárgyban? S hol vagyunk akkor még a sorolásban, íme a trónok, az erősségek, a hatalmasságok (vö. Szent Pál), meg minden más módon is az emberszabásúvá tett látomások? Ha azonban ezt a sok színpadi és szereposztásbeli kelléket s kétséget egyszer s mindenkorra félretoljuk, akkor maradunk ott a valós misztériumokkal, reális »alakjukkal« – mely nem tudható! –, akkor nézhetünk szembe a határos tér, a határtalan tér etc. fogalmával, elképzelhetetlenével, mindenségünk kérdéseivel (mely még akkor csak egy a sok-sok elgondolható univerzum közül!), hogyan keletkeznek ezek a világegyetemek a semmiből, vagy ha

nem abból, miből, és jön a végtelen múlt, a végtelen jövő, vagy ha nem végtelen, akkor milyen, folytassam? Mindezek a problémák (én legalább úgy látom) meghaladják az emberi értelem határait, és nincs vallás (én így látom), amelyik bármi megoldásukhoz közelebb vihetne minket.

Olyanok tehát, amilyen én is vagyok, sajnálatosan szűk képzelő- és elmeerővel, a legjobb, ha őszintén megvallják, »hol áll meg az ész« – élet és halál misztériumainak dolgában, egyebekben. Ez így becsületes. Élünk, tegyük a dolgunk legjobb tehetségünk szerint, s aztán, ha vége a komédiának, merüljünk feledésbe, vagy legyünk lexikonbeli adat, legjobb esetben is.

S azt ne higgye, kérem, hogy én a mások vallásosságát megvetem, de attól még nem kell birkaként követnem Mohamedet, Buddhát, Konfuciust, megbocsásson, Krisztust, vagy akárkit, akármit. S az is igaz, hogy egy mára jelentéktelenné törpült vallás jegyében lett a parányi Athénből metropolisz, halhatatlan dicsőség letéteményes helye – mely még nevét is így nyerte, ám való létét a Parthenonnal hirdeti.”

Tévedett volna az apáca, mikor S. C. C.-t megítélte, „besorolta”? Tessék, itt egy tudós ember, aki – saját bevallása szerint – olyannyira nem ismeri a kereszténység klasszikus irodalmát, például, hogy még Szent Ágoston vallomásaiba is csak belebelekukkantott, és kész! *Dame Laurentia* ily dolgokat sosem hagyhatott annyiban, így küldte el levelezőtársának a *Pennys Katekizmus* című alapvető kismunkát, mely a dogmatikai, erkölcs-tani és lelkeségi teológiai fontolgatások remekmű tárháza, igaz okulás a járatlannak, továbbképzés lehetsége a léleknek. S a megfelelő kísérőlevél sem maradt el, természetesen:

„Nagyon érdekesnek találtam irományát. Valamicskét vigaszomra is szolgált vele, mert most látom végre, hogy bár-

mily nagyok s mélyek is köztünk az árkok, Kigyelmed nem oly pogány eretnek, mint hittem, na. Ami az eljövendő életet illeti, nyilvánvaló, hogy más síkon kell képzelniünk, mint itteni valónké. A dolgoknak merőben új rendje fogad minket ott, s bár ugyanazok maradunk, számos szempontból átalakulunk, testünk lelkivé-szellemivé és halhatatlanná válik („felmagasztaltatik”, ahogyan mi mondjuk, megdicsőül), ahogy Krisztusnak teste a Feltámadás után. Mivel a körülmények olyannyira mások lesznek, azokkal az illetőkkel sem lesznek gondjaink, akiket földi életünkben ismertünk. Ha másképp gondolnám ezt, nem vágnék a mennyországba.

Meglep, amit mond, hogy tudniillik a Szentháromságot – s tagjait – »a legtöbben« antropomorfizálva látnák, férfiembereknek etc. Ha a mellékelt Katekizmust a hatodik s a tizenkettedik oldalnál felüti, látni fogja máris, mit tanít erről az Egyház, s mit lát s tud meg minden katolikus gyermek, mihelyt olvasni bír, már ha nem előbb is. A szép képek – trónok, hatalmasságok, erősségek, más érzéletes leírások – a jobb megértést szolgálják csak, s nagyon úgy gondolom, Kigyelmed nem az az ember, aki szimbólumokkal, netán misztériumokkal kezdene civódni. Hiszünk a természet rendjében is számos olyasmiben, amire magyarázatot nem tudunk. Senki sem tudja például, mi az elektromosság (kivéve Lord Kelvin nevezetes tanítványát, aki tudta, csak elfelejtette!), ennek ellenére ismerjük erejét, élünk vele, ezernyi módon.

Hisszük az Egyház tekintélyét, de nem kötelez minket semmi arra – ez se! –, hogy eszünk ítéleteiről lemondjunk. Ellenkezőleg, köteleességünk is, hogy a hit hihetőségének alapjait tanulmányozzuk, s ne süppedjünk semmiféle tudatlanságba. S ama kérdések közül, melyek az emberek agyát foglalkoztatják – egy olyan elmét is, íme, mint Ön –, nem nagyon akad, melyet a kereszténység nagy szellemi

föl ne vetettek, esetleg meg ne oldottak volna; gondolok itt Szent Ágostonra, Szent Tamásra. Hallottam nemrég egy fiatalemberről, aki Bergsonig átrágtta magát az egész filozófián, s aztán kezébe kaparintotta Szent Tamást, s kijelentette csakhamar, a házagokat itt mind kitöltve látja, a többi rendszer gyenge pontjait valós-erős változatban, úgy, ahogy várta volna már ott. Hanem ha Kigyelmed ilyesfélét nem olvas, bizony mondom, arról van szó, hogy semmi érvényesülési esélyt sem akar adni a hitnek.”

Szelíd, de erőteljes szemrehányás! *Facienti quod in se est, Deus non denegat auxilium* – Isten nem tagadja meg segítségét azoktól, akik mindent megtesznek, ami lehetőségük. De épp ami a lehetőségeket illeti, S. C. C. esetében itt is túl vérmesek voltak *Dame* Laurentia reményei. Gilbert Chesterton, mielőtt a Római Katolikus Egyház fia lett, átszellemült arccal járt-kelt, a szent Könyvet dédelgetve, ujját hol ide, hol amoda dugván be a hártya lapok közé – hanem hogy Sydney Cockerell?!

„Megkönnyebbültem”, írja „hogy Kigyelmedet nem sokkalta jobban az én hitellenségem, mint amennyire az Ön hite engem. Persze, hogy némi kis rémületet mindketten érzünk ilyesképp, szeretnénk, ha másképp állnának a dolgok – de azért ez még messze nem akadályozza annak, hogy jóbarátok legyünk. Nem is kell tovább taglalnom különbségeinket, így igaz. Áthatolhatatlan a válaszfal, örökmény a szakadék köztem s az olyan lélek közt, aki hinni képes a küldött Katekizmus 69., 129., 134. és 100. passzusában. S akkor csak mértékkal utaltam!”

A négy inkriminált hely a következőket taglalja: Urunk mennybemenetele, a testnek feltámadása, a pokol létezése és – mondani sem kell – az Egyház tévedhetetlensége.

Életrajzában G. K. Chesterton beszámol egy kis esetről, még a Robert Blatchforddal folytatott „hitvitája” idejéből, mikor is valami vacsoraasztalnál „egy kifimomult, tudós, igazi cambridge-i, s még igazabbul munkáspárti úriember mellé” vetette a sors, s ez utóbbi, mintegy csak mellesleg megkérdezte tőle: „Mondja, de ugye komolyan nem *hisz* azokban a dolgokban, melyeket Blatchford ellenébem védelmez?” S hogy Chesterton erre azt felelte, hogy de, de... az úr, bár arcizma sem rándult, tömören, velősen és végérvényesen kijelentette: „Aha. Vagy úgy. Nos, csak ennyit szerettem volna tudni.” S attól fogva úgy nézett az istenhívő asztalszomszédra, mintha valami különös múzeumi lelet elevenedett volna meg hirtelen, egy griff, vagy más ilyesmi.

A cambridge-i tudós úriember nem Sydney Cockerell volt. Bár ő lett volna. Chesterton neve egyébként kínos gonddal mellőződik levelezésében, *Dame* Laurentiának egy szóval, egy árva utalás erejével nem említi az író. Ruskin, Tolsztoj, Conrad, Hardy, W. B. Yeats, Francis Thompson, Belloc, Shaw, Arábiai Lawrence, John Masefield, Walter de la Mare, hogy csak pár nevet említsünk, tömérdekszer előjön – de G. K. Chesterton, aki egykor Huxley, Carlyle, Ruskin és Tolsztoj „iskolájába” járt, soha. Chesterton, aki is kora éveiben a hitetlenség, a szkepticizmus hasonló útjait járta, mint S. C. C., mintha nem is létezett volna ez árnyékvilág.

Alig pár hónappal azután, hogy S. C. C. megismerkedett Stanbrook világával, történt, hogy Chesterton az *Orthodoxy* lapjain ízekre szedte az „agnoszticizmus” érveit. Minden ellenkező híreszteléssel szemben, *Dame* Laurentia sosem ismerte személyesen az író – bár nagy csodálója volt. Sőt, a század első éveiben ugyanúgy nem is hallhatott még róla, ahogy George Bernard Shaw-ról sem. Tény, mindenesetre, hogy Chesterton logikája jócskán erősíthette volna őt az S. C. C. „lelkéért” folytatott meddő küzdelemben: így viszont, a *Pennys Katekizmusra* kapott igencsak „kerek” válasz olvastán, az apáca annyiban hagyta a dolgot. „Köszönöm levelét”, ennyiben tért ki a kérdésre, „való

igaz, jobb, ha rettentő ellentéteinket a jövőben békén hagyjuk; bár ne is léteztek volna soha.”

Csaknem harminc éven át leveleztek innentől aztán a legnagyobb harmóniában, írtak egymásnak komoly s vidám dolgokról, fontosokról és jelentéktelenekről, a kisvilág és a „világ-mindenség” kérdéseiről, egyikük sem említette már a kényes pontot, hogy tudniillik hitüket illetően nem s nem tudnak közel kerülni egymáshoz.

Dame Laurentia ennek ellenére sem mondta ki még az utolsó szót. Évek múlva, visszatekintvén akkor már igencsak „öreg” barátságukra, s előre pillantván amaz időkre, melyektől például *Morus* Szent Tamás azt várta, hogy az ő szeretett *Margaretjét* viszontlássa végre, az apáca a következő, epilógusnak is beillő szavakkal fordult a tudós férfiúhoz, kinek barátságát Isten egyik legnagyobb adományának tekintette, igazi áldásnak az életén:

„Micsoda ajándék, micsoda misztérium – egy ilyen szép barátság! Kívánhatok-e egyebet: gyrapodjék a miénk is, e földi időnk végezetéig, s folytatódjék ám a túli világban, ahol – szentül hiszem – az él tovább majd, aki bennünk a legeslegjobb. És maradéktalanul kiteljesül! Azt mondhatom csak, amit Szent Oszvald, mikor elhagyta szerzeteit Ramsey-ben: »Consociet nos Christus in paradiso«. Mondja erre azért legalább, hogy Ámen.”

3. Az apáca és a drámaíró

V ecsernye ideje közeledett már amaz 1884. szeptember 5-én késő délután, mikor egy tizenennyolc éves lány, gazdagon ékes menyasszonyi-féle öltözetben odatértelt Stanbrook templomának oltárlépcsőjére, vele szemközt Clifton püspöke állt, William Clifford, s a következő párbeszéd zajlott:

„Mi az, amit kérsz?”

„Isten irgalmát és a szent élet kegyelmét.”

„Kéred pedig ezt teljes szívedből?”

„Igen, Atyám.”

„Adjon néked kitartást hozzá az Úr, leányom.”

A püspök akkor megoldotta a dús szőke hajéket – és a pántot hamarosan követték, akár ha cellai rejteken máris, a menyegzői dísz más darabjai, hogy azután a lány immár csuhába, daróc övvel, főkötővel, jelképes fátyollal térdeljen vissza az oltár elébe. Felvétellett ő ezennel a tizenhárom évszázados múltra visszatekintő apácarendbe, Szent Benedekébe. S a zárda nagy kapuja, a novícia állhatatos kopogtatására, lassan kinyílt, s mindjárt utána ugyanily méltósággal be is csukódott, kizárván a világot s annak megannyi hívságát – örökre.

Ugyanennek a napnak estéjén, kitűnő szocialista gondolkodású urak jelenlétében, Londonban, az Osnaburgh Street 17. szám alatt, E. R. Pease házában a Pszichológiai Kutató Társaság egy tagja, a huszonnyolc éves „nyersen agresszív küllemű dublini” (H. G. Wells jellemzése), „vékonyka lángszínű szakáll a fehér, sugárzóan

pergamenes arc alvégén”, illő ünnepélyességgel beírta a George Bernard Shaw nevet a mintegy nyolc hónapos múltra visszatekinthető Fábíanus Társaság hivatalos tagnyilvántartó könyvébe.

Nagyobb ellentét alig képzelhető – amott a lány, aki a zárda zárt magányába vonul el a világtól, hogy lemondás és szegénység közepette élje életét, böjtölve és imádkozva, Krisztusnak evangéliuma szerint; emitt a férfiú, aki a világba kilép, hogy az igazság, a testvériség, az egyenlőség doktrínáiért harcoljon, többé-kevésbé Marx Károly „evangéliuma” szerint. A két ember élete-útja mintha e pillanatban végérvényesen más-más irányban indulna, alig látszhat valószínűnek, hogy találkozzanak.

„Kezdődnek újra kilengéseim”, írta Sydney Cockerell húsz évvel később, 1907. május 29-én Dame Laurentiának. „Tegnap a Bodleian Könyvtárban voltam 10-től 4-ig. Aztán irány a város, vacsora Lady D.-val, majd vele s férjével jelen vagyunk Bernard Shaw előadásán, tárgya »A szocializmus és a középosztály« – nagyon jó volt, igazán! Vajon eljutott-e már Stanbrookba is G. B. S. híre? S ha igen, nem tekintik-e ott őt az ördög ügyvédjének? Ami engem illet, évek óta ismerem ez urat, s az a véleményem, nemcsak az egyik legragyogóbb elme ő manapság Angliában, ezzel még keveset mondanék, de a legbecsületesebb szívek egyike is.”

Mármost Dame Laurentia – S. C. C. számára is mindig bámulatos – tájékozottságának itt hézaga mutatkozott, s válasza így értelemben meg is lepte a tudóst: „Sajnos, Mr. Bernard Shaw-ról még nem hallottam, de majd körbeérdeklődöm a házban, hátha mások igen. Különben viszont elképzelhetetlen, hogy bárki, akit Ön így értékel, a mi számunkra az ördöggel lehetne akármi összefüggésben – mi nem így ítélünk.”

Sydney Cockerell igen szerényen fogalmazott az előbbieken: mert nemcsak egyik legrégebb barátja volt ő Bernard Shaw-

nak, de a legnagyobbak egyike is. 1889-ben ismerkedtek össze; 1891 és 1894 között együtt utazgattak Itáliában, a Szépművészek Céh (Art-Workers' Guild) némely tagjainak társaságában; s a huszadik század legelső éveiben a tudós lelkesülten figyelhette, hogyan ível fel, jószerén a csillagokig, G. B. S. drámaírói pályája. Briliáns dialógusai tüntették ki az íróat máris, hihetetlen szellemisége, tájékozottsága ugyanakkor, ahogyan a kor tudományos problémáit, a társadalom égető kérdéseit, a vallás, a gazdaság elevenbe vágó ügyeit-dolgait egyképp nagy plaszticitással tárgyalta, forradalmasítván a tizenhetedik század óta ily értelemben tulajdonképp pangó angol színházat. Darabjainak Vedrenne-Barker-féle produkciói a Court Theatre-ben (1904 és 1907 között) európai hírűvé tették Shaw drámaírói génuszát. Bár Sydney Cockerell valamennyi előadott darabot látta, nem tudta volna megmondani, az apáca, aki csak a minap utasította el Tolsztojt, hajlandó lesz-e véleményt mondani holmi színművekről – akár kedvezőt, akár kedvezőtlen. Ezt a kérdést nem tette fel *Dame* Laurentiának, egyszerűen elküldött neki egy kiemelkedő Court-sikerművet, Gilbert Murray Euripidész-fordítását.

Sydney Cockerell feltétlen hűségét és odaadását nem Shaw szociális reformer mivolta, még csak nem is drámaírói génusza nyerte el, hanem kifogástalan becsületessége és szellemi függetlensége. Ösztönösen érezvén ekképp, hogy bizonyos szellemek vonzzák egymást, remélte, egy szép nap összehozhatja a Mestert *Dame* Laurentiával. Ahogy ezt már kifejtette, egyebütt – némely barátait feltétlenül meg akarta volna ismertetni az apácával, másokat ugyanígy egyáltalán nem. A gond csak az volt itt: az íróat, akit egész London isteníttet, szinte percre sem engedett „szabadon” – Bernard Shaw-t hogyan juttassa el ő a távoli kis faluba, Callow Endbe?

Callow End a széles Severn-völgyben fekszik, úgy hat-hét kilométernyire Worcester-től, jó másfél kilométernyire a Worcester–Malvern főútvonaltól. Kertjeivel, gyümölcszeivel, komló-

ültetvényeivel tűneményes, tarka látvány. Bár jelentéktelen, szerény falucska, máris „bekebelezte” szomszédait, Pixhamet és Stanbrookot. Ám ezzel kész is, vége az említenivalóknak. Nevezetes ódon temploma nincsen, semminő turistai látványosság nem vonzhat oda senkit. Azaz valami mégis volt itt: a Stanbrook Abbey néven ismert viktoriánus-gót épületcsoport. Egy kis templommal. Liget-sűrű fák övezték, a főút kanyarulatából éppen szépen látszott. Pontosabban: nem látszott semmi különösnek, ám, ahogy mondani szokás, „nem is bánta”.

Mi lehet az, ami egy ilyen helyre vonzhat valakit, aki nagyon is dr. Johnsonnal tart, mondván: „Ha Londont unod, az életed unod”? Shaw-t már az halálra untatta volna, hogy Worcesterből az útkanyarig elzötyörésszen... s még onnét is képes lett volna, hatalmas ásítás közepette, visszafordulni. Tudta ezt Sydney Cockerell, s mégsem csüggedett. Nagy öszvér makacssága kellett a gondolkodásnak – és a magabízó reménykedésnek – ahhoz, hogy jószerén így is biztosra vegye: Bernard Shaw-nak és *Dame* Laurentiának egyszer találkoznia kell.

Óhaja nem volt azért teljességgel megalapozatlan. Semmi képp sem a természet szeretete, de egy felvilágosult, élénk szellemű kis társaság vonzotta évről évre Malvernbe – ó, ugye, épp Malvernbe! – Bernard Shaw-t, s jellegzetes hórihorgas alakja gyakran feltűnt a vidéken Edward Elgar, Sir Granville Bantock és Sir Barry Jackson társaságában; mély társalgásba, gesztikulálós vitákba bonyolódva ballagtak, meg-megálldogáltak. S 1924 tavaszának londoni diadala után a pihenés, felfrissülés jogos vágya vitte a drámaíró-t ismét a kies worcesteri vidékre. Március 26-án ugyanis a New Theatre bemutatta a *Szent Johannát*. A *Times Literary Supplement* mindmáig meg szokta említeni, hogy Shaw a darabot „lángoló lelkesedéssel” írta alig három évvel azután, hogy Szent Johannát kanonizálták. Felettébb kétséges, hogy a darab jó húsz évig érlelődött volna G. B. S. fantáziájában, nevezetesen 1902 óta, mikor is a Szent 1431-es perének

és 1456-os rehabilitációjának latin anyaga angol fordításban megjelent. T. Douglas Murray könyve, a *Jeanne d'Arc, Maid of Orleans 1429–1431* „lángra lobbantotta” a szocialista-humanista kört, melynek tagjai közt emberek voltak – „törpék”, mint például S. C. C., ráadásul – és felsőbbrendű emberek, mint Bernard Shaw. Ismeretségük első heteiben már S. C. C. rákérdezett *Dame* Laurentiánál: „Ismeri-e Johanna csodálatos perének históriáját? T. Douglas Murray fordította angolra, Hainemannék adták ki! Elképzelni sem tudnék szépségesebb történelmi materiát, s bár a szerkesztő, ha jól tudom, protestáns, a kiadvány a pápa magas elismerését is kivívta.”

Így Sydney Cockerell úr; igen, ily hódolattal adózott a tizenkilenc éves „boszorkánynak, ki istenkáromló és hitvédő egyképp volt”. S aki már a máglyán, már amikor a lángok nyaldosni kezdték a testét, panasz-szót nem ejtett, kért ellenben vigaszul egy angol katonától egy szál kis keresztet: spárgával összekötözött két botocskát-gallyacskát. S. C. C.-nél azonban bevonult az „Orleans-i Szűz” a legválogatottabb hősök, szentek, kiválóságok társaságába – olyan óriások közé, mint Assisi Szent Ferenc, Morus Tamás, Galilei, hogy akkor Tolsztojt, Ruskint, Morrist és az egyiptomi Főmuftit ne is említsük. Bizony, semmi kétség, hogy Szent Johanna remekül érezte magát, nyomban otthonos lett ebben a „férfitársulatban”. És amikor Kate és Sydney Cockerellnek 1908 s 1911 között két leánygyermeke született, csoda-e, hogy a Margaret s a Katharine nevet kapták – Johanna két „fantomhangjáért”?

Cockerell húsz éve ismerte már Shaw-t, sokat foglalkozott drámai műveivel, látta, mint mondtuk, a legfontosabb előadásokat; ez volt a helyzet, mikor *Dame* Laurentiánál rákérdezett a dologra. Logikus a feltevés, hogy T. D. Murray terjedelmes szép könyve – 396 oldal, 27 illusztráció, térkép – szolgáltatott G. B. Shaw számára alapanyagot. Persze, a „sztori” önmagában is kész dráma volt már, és Shaw azért volt pompás mesterember

is, hogy lássa a lehetőséget, felismerje, hol s mit kell igazítani a „hozott anyagon”. Elvégezte ezt a munkát 1924-ben. Ennyi kétségtelen. A New Theatre-ben Sybil Thorndike címszereplésével bemutatott mű általános feltűnést keltett, sikert aratott, remekműnek minősült. Más kérdés, hogy „Protestáns Johanna”, vagy Johanna, a nacionalista, Johanna, a feminista, a pimasz, vonzó, felzaklató és „kimerítő” Johanna azonos-e azzal a szent szűzzel, akit az Egyház kanonizált 1920-ban. Sydney Cockerell, szokás szerint, a bemutatóra ment el, ám *Dame* Laurentiához írt levelében aztán nem tett említést erről a színházi estéről – várta, lépjen elsőül az apáca. S *Dame* Laurentia gyanútlanul besétált a csapdába. „Hallom, Bernard Shaw írt egy színdarabot Szent Johannáról”, írta március 28-án. „Valaki azt mondja, az író szerint Johanna lett volna az első protestáns. Furra kis protestánsság! Mikor a protestálásával, a tiltakozásával – mindig is a pápához folyamodott ő!”

S. C. C. nyomban készséges ajánlatot tett: „Kölcsonadom’ Önnnek Shaw darabját, olvassa el, érdekelni fogja – s tudom, vigyázni fog a becses példányra! Ez még csak kézirat, nagy kincsem, egyelőre talán nem is a végleges szövegváltozat – de máris fantasztikus... Ha gondolja, hogy ismeretterjesztő mű, fel is olvashatja az apácáknak, hát persze.”

Két hét múlva *Dame* Laurentia visszajuttatta a könyvet, és nagy ártatlanul alkalmat kínált S. C. C. számára – amire emez már jószereén ismeretségük kezdete óta várt. A darab roppantul tetszett az apácának: talán akkor a szerző is tetszene, ugyanígy, vagy még jobban.

„Küldöm vissza, íme a Szent Johannát, s vele sok-sok köszönetet”, így a levél. Keltezése április 15. „Csodás darab, egyszerűségében (ami a legtöbb munkát igényelhetett!) a legmagasabb fokú művészet régióit ostromolja. Maga Johanna: szépséges ábrázolás. Igen, igen, igen, én is úgy

*gondolom, mint Ön, hogy bizonyos változtatások még szükségese-
sek, csak talán én másutt nyúlnék a szövegbe, mint Kigyelmed. Nem tetszik nekem, ahogy Mr. Shaw a törvény-
széki dolgot látja. Persze, gondolom, a »protestáns«-elkép-
zelést épp így lehetett joga behozni: mert a bíróság ítéletét
némiképp jogosnak is találta. Történetileg számomra ez
semmiképp sem hiteles, és – ami azt illeti – Johanna több-
ször is fellebbezett Rómához, a zsinathoz. Ám a darab tele
van ragyogó részletekkel, igazi szellemi kincsesbánya. »Mi
értelme a józan értelemnek?« Ez egy ilyen mondás például.
Vagy ahogy Johanna kifejti: »A mennyországon kívül – min-
denütt veszedelmes.« Az angolokkal nem túl irgalmasan
bánik a szerző. Mi lenne jobb példája ennek, mint hogy:
»Már hogy lehetne az, amit egy angol ember gondol, eret-
nekség?«*

1924. április 24-én Dame Laurentia levelet kapott Mrs.
Shaw-tól, s mellékelve, amúgy rendje és módja szerint, két név-
jegyet is.

MALVERN HOTEL, MALVERN
Dame Laurentia McLachlannek

„Igen Tisztelt Asszonyom,

*barátunk, Sydney Cockerell biztatott minket – igencsak! –,
vennénk fel a kapcsolatot Önnel.*

*Kicsit furcsán érezzük magunkat, mindazonáltal,
mikor noszogatásának engedünk, s csak abban bízhatunk,
nem tekint majd tolaodónak minket.*

*»Minket« – ez természetesen férjemet jelenti s jóma-
gamat!*

*Őszinte híve:
C. F. Shaw”*

A két „tolakodó” választ sem várt, még ugyaneznap délután – szó szerint betolakodott. Jó egy órát töltöttek ott, s bár semmi nyom, „feljegyzés”, ilyesmi, nem maradt a találkozóról, árulkodó jelek tanúsítják, milyen benyomás tehettek egymásra a rács két felén helyet foglaló felek. *Dame* Laurentia igen hamar írt Sydney Cockerellnek, ám ez a levél csalódást kelt valamelyest – rövidsége és visszafogottsága okán:

„Tegnap délután, épp hogy a Kigyelmed levelét olvasgattam, bejelentették Mr. és Mrs. Shaw-t... az egész olyan hírtelen történet, hogy megkímélt a feszengető várakozástól, ráadásul a találkozás csöppet sem volt feszengető, hát így lehetett ez rendjén. Roppant elbűvölőek voltak, Szent Johannát taglaltuk csakhamar, meg más tárgyak is adódtak könnyűszerrel. Roppant érdekes volt a számomra, hogy egy ilyen híres emberrel találkozhatom – megint valami, pontosabban valaki, amiért, azaz akiért Önnek kell hálát adnom; feledjük a hálát, e kifejezést, ám az sem vitás, hogy a találkozó feledhetetlen volt, s az az érzésem, hogy máris jól összejöttünk. Shaw-ék azzal búcsúztak, hogy megint eljönnek, ha Malvernben lesznek. Mr. Shaw kellően megindokolta, miért alakította így a Szent Johannát; kifogásaimra értem ezt.”

És kész. Húsz év múlva röviden megint, de tömören és találoán jellemezte a neves vendéget: „Most olvastam épp Titterton munkáját, a *So this is Shaw*-t (*Ilyen hát Shaw*); igazolja benyomásaim helyességét. Első találkozásunkra értem ezt. Hogy abszolút őszinte és egyszerű.”

Mert elégedetlen volt ennyivel, s tudni szeretne volna, „működött-e” stratégiája a találkozót illetően, S. C. C. Mrs. Shawhoz intézett levelében érdeklődött a nevezetes esemény részletei felől. Csaknem azonnal ment a válasz, s az 1924. június 5-i keltezésű levélben egyebek között ez áll:

„Egyetértek, teljességgel lehetetlen dolog volt a részünkről, hogy nem írtunk, és nagyon szépen köszönjük is akkor hát ezennel, hogy Dame Laurentiával összesegített minket. Roppantul élveztük otllétünket! Némáságunkra ezek után mentségünk legfölből talán az lehet, hogy másnap tovább is álltunk Malvernből, siettünk Stralfordba árkon-bokron át, ott éjjel-nappal előadásokat látogattunk, azután Norwich következett, ahol G. B. S. 4000 jelenlévőhöz szólt etc., etc. Ám a részemről így is rémség volt, hogy nem írtam. Annyira érdekelt minket ez a kedves és nagyszerű hölgy, nemkülönben a környezete – hadd említsek csupán annyit, hogy sokszor jártam bár zárdában, de rácson át még sosem társalogtam. A lényeg: vendéglátónkat nagyon megszereltük.”

Minden másnál pontosabb fényt vet azonban a dolgokra az a kis cédula, melyet Dame Laurentia halála után leltek meg – ő maga tűzte rá Bernard Shaw leveleinek gyűjteményére:

„S. C. C. elmesélte, hogy Shaw első látogatása után lelkes beszámolót kapott az eseményről, mire megkérdezte, mikor látogat ide Shaw újra. »Soha többé«, ez volt a válasz. De hamarosan elhangzott a kérdés: »Mióta is él Ő ott?« – »Közel ötven éve.« – »Ó, így az más. Megyek majd, amikor csak tudok.« – Shaw úgy gondolta, én készen pattantam ide a világból így, ahogy vagyok, amilyen most vagyok. Ám amikor megértette, hogy ami én vagyok – bármi legyen is ez! –, itt eltöltött életem eredménye, nagy hatást tett rá. S így önbizalmat önt belém a remény, hogy Isten engem ennek a léleknek üdve érdekében használ. Ha csupán annyiról lenne szó, hogy rokonszenvel érez személyem iránt, nem lenne olyan fontos nekem az egész, mivel azonban a jelek szerint az itteni élet – s így az Egyház – vonzó neki, hát Isten adja, hogy tényleg segíthessek ezen a sze-

gény vándoron, kinek személyében oly becses ajándékot kaptam, persze, Öntől.”

G. B. S. „soha!” felkiáltása valóban rövidéletűnek bizonyult, lévén hogy ugyanannak az évnek július 9-én már újabb látogatást javasol: „Épp csomagolunk, irány Skócia (jaj, bár csomag lehetnék én is, ne térne vissza örökké ez a nyomorúságos művelet, s ne kéne tudnom a hotelokról sem, ahol megszállunk), s déli tájra vissza majd Worcesteren át térünk, minek következtében is be fogunk zúdulni Önhöz megint – ha szabad így látogatni a zárdába, és egyáltalán.” E látogatások valamelyikének alkalmából vásárolta meg az *Aviliai Szent Teréz levelei* című, frissen fordított s csakígy Stanbrookban kiadott könyvecskét. Sajnálhatjuk csak, hogy ezt az olvasmányt nem követte drámai mű – a *Szent Johanna „párja”* – a nagy spanyol karmelita apáca életéről.

Pár hónapra rá, október 1-jén Shaw megajándékozta *Dame* Laurentiát a *Szent Johanna* bevezetett példányával – igen, ezt a bevezetőt ő eddig nem látta, önálló esszé volt az, s csak 1924 májusában íródott, kis idővel már a darab után. „Van hát saját *Szent Johannám*”, újságolta az apáca Sydney Cockerellnek, „még hozzá ajánlás is ékesíti, tessék: »Laurentia Nővérnek Bernard Baráttól«! Mr. Shaw kezd igen szerzetesi lenni – csuda szerzet! Megköszöntem a gyönyörű ajándékot, illőn, s megkértem, engedné, hogy ha az előszó után még külön valami megjegyzésem volna, azt is megtehessem, és ebben maradtunk.”

Az előszóból nagyon sok minden nyerte meg aztán *Dame* Laurentia egyértelmű, lelkes tetszését. Talán pontos képet ad erről S. C. C.-nek 1924. november 5-én írott levele is: „A mi jó öreg káptalanunk nagy élvezettel olvassa Szent Johannát, s nem győz ámulni-bámulni. Bernard Barátunk írói s nyelvi erejét magasztalja – s megdöbbenget a bevezetés némely kitételén. Am ezzel én is így voltam, számos lelkesült pillanat után újra s újra. Csak oly nehéz megfogalmazni aztán, mi is az, ami nem tetszik, ráadásul

hogy miért. Mert Bernard Barátunk érti a szócsűrös-csavarást, s elbűvölő közben az a hamiskás mosolya, mellyel mintha – s joggal! – mondaná: »Engem aztán nem kaptok rajta!«»

Dame Laurentia miért is vitatkozott volna Shaw-nak azzal az állításával, hogy nincs még egy olyan racionalizmus, mint a katolikus. Ő aztán igazán katolikus volt, az apáca, s ráadásul ugyanoly szabad lélek, mint az író, ami azt illeti, higgyen-e vagy sem a „magánjelleg” ráismerésekben, melyeket csak merő egyéni – kétes – „tekintély” támogat meg; s aligha akad olyan katolikus, aki ne azt hinné, hogy a szentek s angyalok, kiket látomásai során Szent Johanna „észlelt”, méghozzá mindig nagyon is meghatározott ruházattal s alakkal, bizony, csupán az illető vízionáló személy eszméit fejezik ki, netán a festő elképzeléseit, esetleg egy adott korét. A leghatalmasabb látomások egyikét – az Apokalipszisban a trón körüli négy alakot – Szent János nyilvánvalóan Ezekiel prófétától kölcsönözte, ő meg asszír paloták hatalmas reliefjeiről, s ezeket a zsidók, amúgy valóságosan, fogságuk idején láthatták. Isten, íme, ismerős környezetek s képmásbeli egyediségek révén villantja fényét, ezeknek kódén át, s a látomásokat, felismeréseket feltétlenül spirituális értelemben kell tekintenünk. Mert Szent Johanna túlságosan is szó szerint vette látomásait, ez volt az oka, hogy valóságos jelentésüket félreértelmezte. Ennyivel *Dame* Laurentia még bőszégesen egyetértett. De amikor Shaw fejtegetni kezdi, hogy a katolicizmus nem elegendőképp „katolikus”, lévén hogy az Egyház balfogásai elriasztják a szabadgondolkodókat, s olyan Egyháznak, mely a szellemet ekképp kizárná magából, nem nagyon lehet jövője a modern korban, az apáca máris támadásba lendülhetett: követelvén, határozza meg Shaw, mit ért szabadgondolkodón, egyáltalán, „szabad szellemen”. Gyanakodott ugyanis, hogy az író szabad szellemisége érdemben magát a tévelygést jelenti, a hibás gondolkodást – s ez a leghibásabb elképzelés így, hiszen csak az igazság lehet az, ami az embert s lelkét valóban szabadlá tesz!

Hozzáfűznivalója is volt. A *Szent Johanna* epilógusában Bernard Shaw tündökletes vízió formájában „látja” az 1920-as Egyházat, örök-ódonként s örök-újként, ahogyan egy hosszúkabátos, kürtőkalapos úriember képében közli a hírt, Johannát a vatikáni Bazilikában kanonizálták: „Minden május 13-án, mely nap is nevezettnek, Isten áldott leányának halála napja, idők végezetéig mondjanak minden katolikus templomban szentmisét az ő emlékezetére eztán...”

Dame Laurentia rosszállotta, hogy míg G. B. S. híven tanulmányozta Szent Johanna peranyagát s rehabilitációjának históriáját, miért nem gondolt arra is, hogy ahhoz a „speciális hivatalhoz” forduljon netán, ahol a huszadik századi öltözetben megjelenő úriember közlendői fogalmazódtak. Hogy az egyház miként ítéli meg Szent Johanna „ügyét”, végső formában ott található az ünnepségre rendelt mise szövegében. *Dame* Laurentia ezért kimásolta a Bölcsesség Könyvének megfelelő paszszusát, s elküldte Shaw-nak, mint az előszóval s a darabbal kapcsolatos véleményének objektív summázatát:

„Eltökéltem hát, hogy élettársamul veszem, mert tudtam, hogy jó soromban tanácsadóm, gond és bánat közepette meg vigaszom lesz. Tekintélyem lesz miatta a sokaság előtt, és az öregek előtt becsületem, holott ifjú vagyok. A bíráskodásban éles elméjűnek találnak majd, és megcsodálnak a hatalmasok. Ha hallgatok, várnak rám; ha felszólalok, figyelmesen meghallgatnak, és ha hosszabban beszélek, szájukra teszik a kezüket. Miatta halhatatlanságban lesz részem, és örök emlékezetet hagyok az utókorra. Népeket kormányzok majd, és nemzetek lesznek alattvalóim. A félelmetes zsarnokok rettegnek, ha felőlem hallanak, hanem a nép körében kegyesnek mutatkozom, a hadban meg vitéznek.”

(Bölcsesség könyve, 8, 9-15.)

Sajnos, a jelek szerint örökre elveszett maga a levél, *Dame* Laurentia válasza tehát, melyben magát az ajándékot, a *Szent Johanna* példányát megköszönte, ám a dolog lényegéből sokat tartalmaz az 1925. január 2-án Sydney Cockerellhez intézett levele, melyet, igaz, már G.B.S. „karácsonyi” – 1924. december 23-i – levele után küldött el, s melyet épp emez utóbbival kapcsolatos reflexiói okán át is fogalmazott némely helyütt:

„Mellékelt levél Bernard Testvértől jött – karácsony napján. Figyelemreméltó iromány, megannyi eretnoksége ellenére is tetszik nekem. Követheti belőle az én levelem tételeit s kitételeit szinte pontról pontra. A második oldal első bekezdése – »Semmi kétségem felőle...« etc. – arra vonatkozik, amit én az Egyház állítólagos szabadgondolkodó-ellenességével kapcsolatban írtam. Azt tudniillik, hogy véleményem szerint a szellem nem gondolkodhat szabadabban, mint épp a katolikus – a határokat csak a józan értelem jelenti, valamint az igazán szabad szellemet mindenkor meghatározó és megalapozó igazság. Mert az objektív igazság ellenében gondolkodni: misféle szabad szellemiség volna az? Hogy például a teológusoknak is mekkora a szabadsága nálunk, bizonyosága ennek – érveltem – a jelenleg folyó vita a szentmisebeli szent áldozat természetét illetően. Azután meg nem állhattam, hogy ne idézzem Dom Bouré, az itt élő francia szerzetes pár napja tett megjegyzését. Ahogy ezekről a dolgokról s a protestantizmusról beszélgettünk, azt mondta: »Ma Mère, la protestantisme démolit la cervelle!« Gondoltam, hadd éljen s érvényesüljön ez a szép mondás – Bernard Testvér kisvilágában, a nagyvilágban is. A Bölcsesség könyvének idézése kifejezetten a Szent Johanna emlékére mondandó szentmise adott szövegrészére utal, magyarázatul szolgálván. (VIII, 9–15.) Gondolom, egyetért, hogy e választás alighanem a legjobb volt s marad. Nem akarom

túl sokat zavarni ilyesmikkel Bernard Barátunkat, ám ha eljön legközelebb netán megint, hogy rácsaimat megrázza, teszek további észrevételeket is, nagyon úgy látom.”

Shaw-nak írott leveléhez mellékelte egy kis könyvkiadványt is: *Boldog Thomas More Isteni Instrukciói és Imái, íródtak a londoni Towerben, az 1535-ös esztendőben (The Godly Instructions and Prayers of Blessed Thomas More in the Tower of London, 1535)*. Nemrégiben jelent meg akkor a stanbrooki műhely kiadványaként ez a mű, előkészületül az apátság alapításának háromszázadik évfordulójára. Teljes terjedelmében közöljük G. B. S. választát; a levél hosszú sort nyit meg, a korrespondencia huszonhat éven át tartott ezután, egészen az írónak 1950-ben bekövetkezett haláláig:

10 ADELPHI TERRACE, LONDON, W. C. 2.
1924. DECEMBER 23.

„Kedves, kedves Laurentia Nővér,

oly pogány irodalmakat olvasva, mint az enyém, meg kell engednie az Egyház által is bevezetett természetfölötti fogalom emilyen-olyan használatát. Ráadásul ne feledje, hogy én egyáltalán nem kizárólagosan katolikus közönségnek dolgozom, hanem a nézőtéren protestánsokon s modernistákon kívül indiaiak, más keletiek is akadnak, akiknek vallási ikonográfiája alkalmasint merőben eltér a kereszténység képképzeteitől. Akár úgy áll a dolog, hogy Isten maga készít számunkra külön-külön jellegű ikonográfiákat, vagy csak megengedi, hogy mi magunk járjunk el ilyképp, tény az, hogy egy hindunak vagy egy muzulmánna Szent Mihály vagy Szent Katalin alakzata mit sem mond. Ahogy egy worcesteri leányzó sem rezzen az ő szívében érdem szerint Allah-

nak vagy Buddhának láttán-hallatán. Krisztus a jó termés hasonlatával intést adott nekünk, hagyjuk békén szépen Allahot, Brahmát és Vishnut a megfelelő szívekben, ellenben a mi derék misszionáriusaink, ezeknek képét irtani igyekeztén, az arab vagy a hindu lélekből bármiféle vallásos érzületet kigyomlálnának velük végül. Magyarázata ez annak, miért nem kívánatosak a misszionáriusi megtérítések.

Ezért láttam szükségesnek, hogy Johanna látomásait épp az adott módon ábrázoljam: teljességgel függetlenül az ő hitbéli ikonográfiájától. Amikor így tettem, egyáltalán nem fosztottam meg a víziókat csoda-jellegüktől! Ha a mi Johannánk az Ural-hegység túlfelén látta volna meg a napvilágot történetesen, hát nem Szent Mihály jelenik meg neki, hanem Mohamed vagy Buddha vagy Vishnu vagy Lao-ce. És az áldott Mihályra ugyanúgy köpött volna nyitván, csak neve hallatán is, ahogyan nyugati keresztény mivoltában természetszerűleg meglehetett ezt »az eb Mahomet«-ére. Isten figyelembe veszi teremtményeinek adottságait és képességeit, lehetőségeik szerint részesíti őket látományaiban, felismeréseiben. El sem képzelhetünk olyat, hogy Ő például Johannát írásos kinyilatkoztatással »froclizta« volna, mikor a kislány – egyértelmű! – írástudatlan volt. Legalább ennyire képtelen ötlet lett volna, ha olyan hírnököt küld neki, akinek létezésében Johanna nem hisz. Az isteni ihletés a legkisebb ellenállás útját keresi s járja; s akár azt gondolja az érintett, hogy az inspiráció hírnök-alakja valós, akár azt, hogy képzetes – és ezt a kérdést épp a modernisták kedvéért hagyom kínosan és természetesen nyitva, kerülni akarván magam is bármi eleve-ellenállást! –, nem veszt isteni eredetből s hatásából a készletés egy szemernyit sem.

Nem tetszik ez sok katolikusnak, persze, akik azonban épp azt bizonyítják, hogy nem jó katolikusok eléggé – mert tudatosan vagy tudatlanul bár, túlságosan is ra-

gaszkodnak a kizárólagos üdvözülés doktrínájához, ami aztán a kinyilatkoztatás kizárólagos módját is meghatározná, már eredendően; hanem ha én ennek a doktrínának a szellemében írnék, akkor kizárólag a helyes úton járókat szólítanám üdvözülésre, s üdvre bizony ez éppoly kevésbé lenne, ahogy rövid életre kárthatódnak a szentek életének írországi pennys kiadványai. Szeretném, ha az én hangom messzebb földre elhangozhatnék.

Semmi kétségem felőle, hogy a katolicizmus jóval több hitelt érdemlő, emlékezetes filozófiai fontolást s eredményt adott a világnak, mint a protestantizmus. Mi több, nincs racionalistább racionalizmus, mint a katolikus; így áll. Amit a szerzetes mondott, hogy tudniillik a protestantizmus tönkreteszi az agyat, gondolom, úgy értette: a protestantizmus oda vezeti az elmét, hogy haladja meg a józan ész határait, szakasztott, ahogy a matematikusok tették, mikor – úgy találván, nem léphetnek tovább az elképzelhető, lehetséges mennyiségeknél – feltételeztek imagináriusakat is, mint például a négyzetgyök mínusz x. Magam kimerítettem a puszta racionalizmus kereteit, mikor második regényemet huszonnégy éves fejjel megírtam, és holtpontra jutottam volna, ha nem tágitok tőle – azaz, ha nem tágitom a határokat tisztán s merőn misztikus képzetekkel. Ekképp én jót romboltam agyamon; de az üressé-pusztított részeket megtöltötte az inspiráció; s emez ihletett készletés jegyében messzebb jutottam, mint hittem volna valaha. Gyanakszom ennek a szerzetesnek az ortodoxiájára. Cucullus non facit monachum.

Örömmel hallom, hogy az én Szent Johannám most már az Ön Szent Johannája is. Megkönnyebbül az én lelkem és az én elmém: helyes, akkor hát nem vitás, hogy sikerült! Ámulattal olvastam a Bölcsesség könyvének idézett helyét. Ennek választása, igen, azt jelentheti, hogy az Egyháznak megbocsáttatnak mind az ő vétkei.

Köszönöm a Morus Szent Tamás könyvét. Csodás kiállítású mű. Részletei is akadnak igen jelesek; ám a zsoldáros materiája merő irodalmi ujjgyakorlat, kissé más, mint a szerző személyes érzülete az ő ellenségeivel szemben. Ne kerülgessem itt Önnek a forró kását: a zsoldárokat nem kedvelem: számomra olyanok, mintha a balgák vigaszául találták volna fel őket. Vigasztalni a lelkeket, hogy tudniillik, mit lenne jó hinniük, mert hogy ők is azt szeretnék: humánus dolog lehet, semmi kétség, jóllehet mindkét fél tudhatja, a dolognak nincsen igazsága. Két gyarló halandó társalkodása (sic) az ilyesmi; de én ily kánonba nem adnám le magam. Az Igazságot magát – azt akkor már oly nagyon, nagyon inkább szeretem!

De itt meg kell állnom, különben, úgy érzem, patámmal túl sok zajt csapok – ami az Ön lelkének méltóságát s békéjét illeti. Szándékom azonban mindvégig csak és csak jó szándék volt, ez vezérelt, s oly vigasztosabb Önnek írnom, mint a sok világi illetőnek, kiknek levelei mind válszárt kiáltanak – s ordibálnak.

26-án jó hat hétre Madeirára utazunk. S ha legközelebb megint az Ön honi tájain túrázunk, betoppanok, hogy szokásosan megrázzam a Kigyelmed rácsát, s közben vágyakozzam a rács túlfelén táruló szabadságokra.

*Hívságos híve
G. Bernard Shaw”*

Ha már előjött ez a „balgák vigasza”-kérdés, érdemes kitérni rá, hogy tizenöt évszázaddal Shaw előtt Szent Ágoston ráértett a kérdésre, s foglalkozott is vele – s nem lett volna ő Augustinus, ha le nem leplezi a dolog „valódi balgaságosságát”. „Elképzelhető”, írja a harminchatodik zsoldárt ünnepelvén, „hogy akad oly egyensúlyozatlan lélek, ki az írást spirituális szel-

lemben érteni nem tudja, s háborultan kérdi, kiáltván: Hát ez, amit éneklek én, való igaz lenne? Való igaz volna az, ahogy zengedeztem én jámborul, templomi kórusban, hogy *Sosem láttam az elhagyatottat, sem írmagját kenyeret könyörögvén?*

Az Írás megtéveszt minket. Az ilyen „szűkagyú primitívnek, ha ugyan rosszabbnak nem”, Szent Ágoston csak ezt felelheti: „Rántsd le a külső burkot, hatolj előre odáig, ahol Urunk leledzik, mert ha csak a kosárral törődsz, lyukaival-hibáival, bizony, sosem jutsz el magának a kenyérnek éltető-forró tapintásáig.”

Ám ha igaz is, hogy Bernard Shaw füle volt „halló” – mondjuk így – a zsoldárok szavára, annál inkább érezte, átélte, értette azt az igazi szabadságot, melyet a „rács” túlfele-világa nyújt. Chesterton mondta az íróról: „Mindig érez benne az ember valamit, ami arra utal, hogy egy kedvesebb, nemesebb, szebb civilizációban ő egy igazi nagy szent lehetett volna. Végsohig aszkétikus szent, az lett volna, sőt, talán szigorúan negatív szent. De az biztos, hogy ott van benne a szentnek ez a különös jegye: az, hogy a szó szoros értelmében nem cvilági ő.” Való igaz, csodálkoznunk kell, hogy az az ember, aki „George” keresztnévét mellőzendőnek tartotta, s aki *Dame* Laurentiához írt leveleiben Bernard Barát vagy Bernard Testvér lett, titkon bámulattal adózott neve-rokonának, Clairvaux apátjának, vegetariánusságában ciszterci-mód szélsőséges aszkéta volt, hőn szerette Miasszonyunkat, s gondolkodásmódját misztikus ihletésekkel – illetve törekvésekkel! – jellemezte. Hűvös és támadólagos modora, melynek mélyén félnkség rejtőzhetett, a szélsőségesen vad, „oroszlánvadászi” kijelentések bátorsága, valamint az a – legeslegírhonibb – nyeglesége, mellyel szívbéli érzelmeit leplezte, *Dame* Laurentia szemében nem számítottak volna értékeknek; ám G. B. S. nem is élt ily eszközökkel a vele folytatott levelezés során. Sőt! Tapintata, megértése, ilyképeni gyors reagálókészsége, alkalmazkodni tudása érvényesült e kapcsolat során mind jobban. 1929-ben a Malverni Fesztiválon a *The Apple Cart*-ot mutatták bc, s Sydney Cockerell természet-

szeretleg jelen volt: s így kísérté el augusztus 22-én Stranbrookba is Shaw-t. Meg kellett vallania, hogy ez az ember ott, akkor egy számára teljességgel ismeretlen G. B. S. volt! „Sose láttam még őt ilyen mértéktartónak, szelídnek”, írta, „legfölből William Morris társaságában. Igen, az ő s Kigyelmed drága apátnőjének színe előtt bizonyította Shaw, a mi Bernard Barátunk, hogy ez az arca is milyen eleven; s a dolog titka az lehet, hogy úgy érezte, nála felsőbb-rendű illetővel áll – azaz ül – szemközt.”

Ez alkalommal a két úr kora délelőtt látogatta meg *Dame* Laurentiát, s utána Shaw mindjárt vissza is tért Malvernbe, tudósi kettesben hagyván S. C. C.-t az apácával. „Tegnap igen emlékeztetes dolgok estek”, írta Sydney Cockerell augusztus 23-án. „S nem is tudom, a délelőtt volt-e számomra élvezetesebb, vagy a formája szerint meghittebb délután. Roppant élmény volt nekem, hogy Shaw-t a Kigyelmed társaságában ilyennek láthatam. Persze, mindketten remek formában voltak; gondolom, egymást ihlették ekképp.” Erre *Dame* Laurentia így felelt: „Igen, csütörtök különleges nap volt. Bernard Testvér megérdemelte, hogy jó félórát kapott a Kigyelmed életéből... Mármost a darab, ez az új, az *Apple Cart* szintén nagy élvezetemre volt. Micso-da párbeszédek! Amulva olvastam a remeklések sorozatát. Főleg a II. felvonás érdekelt nagyon. Edith Craig elmagyarázta nekem a dolog önéletrajzi vonatkozásait, és a hideg-tiszta, szellemes felszín alatt, már jól láttam, ott lapulnak az érzelmek, ott az öröklét kérdésének intenzív átélése, latolgatása.” A következő levél még mókásabb hangvételű. Novemberben írta *Dame* Laurentia: „Nagy hajlandóságom lenne megfogadni Bernard Barátunk tanácsát, s eladni a »The Apple Cart« értékes, dedikált példányát, tényleg eladni. No, félre a tréfát, nem teszi ki magát veszélyeknek ő ily ajánlásokkal; s ha újság-főcímben állna aztán ez: »G. B. S. és az ő apáca-barátnéja«? ” Mire a szokásos Sydney Cockerell-élcek egyike következett: „Azt hiszem, meg kell tartania inkább az értékes példányt. Várja meg Kigyelmed, míg

mindkettejüket szentté avatják, *aztán* ér majd különösen sokat ez a becses darab. S oly mindegy lesz, az újságok miként csúfondároskodnak – ha mernek.”

1930. szeptember 24-én Shaw váratlanul betoppant Stanbrookba – csalódására volt, hogy *Dame* Laurentia beteg s nem fogadhatja. Ezt egy *Dame* Anne Dowson nevű fiatal apáca közölte vele, aki egykor Lena Ashwell csoportjával működött együtt, s derekasan ismerte a színház életét. S. C. C.-nek, aki természet-szerűleg kétségbeesetten tördelte a kezét, hogyan tehet valaki ilyen „könnyelmű” lépést – a világot jelentő deszkákról a kolostorban reá váró hideg kőlapokra! – ezt írta ő: „Ezzel semmit sem vesztegetek el, életemet egyenesen megnyerem! Meggyőződése, hogy kizárólag Istennek van szüksége rám, senki másnak. Lehet, hogy ez nagyon képtelenül hangzik, hanem hát ilyen kérdésekben az ember csak maga ítélhet, világosan látva jót s rosszat. Lelkiismereti ismeretek... Volt a színházi pályámnak egy olyan pillanata, amikor jól láttam: egyetlen parányi lépést kellene csak megtennem, s minden menne, lenne munkám, tartós pozícióm... de hát képtelen lettem volna! Nem és nem; mert nem érte volna meg erre föltenni az életem.” Shaw látogatása után a következőket írta Sydney Cockerellnek: „Az volt az érzésem, jelentéktelen beugró vagyok a főszereplőhöz helyett, mikor lementem Bernard Shaw-hoz. Ám az ő tökéletes modora átsegített minden nehézségen. S nagyon élveztem a pár perces beszélgetést.” Másnap Shaw így írt – már Whitehall Courtból – *Dame* Laurentiának:

„Nagyon aggódok. Méghozzá azért, mert esetleg ludas vagyok valamiben. Egy »gondolatátvitelben« nélán. Tegnap némiképp félve gondoltam arra: mi lenne, ha Kigyelmedre történék. Csak hátha zavarom? Más dolga van, mit tudhatom én. Akkor hirtelen belémvágott: hátha beteg. Történhetett pedig ez jószerén akkor, amikor Ön rosszul érzett s ágyának

dőlt. Hanem hát, ha én ebben bármi mód »benne lettem volna«, Kigyelmed hirtelen jobban lett volna – legalább ugyanolyan drámai fordulattal. Tudniillik egy ilyen pogány, mint én, rettentő erővel tud jót kívánni a szeretteinek – nálam az efféle imával ér fel. Mikor az Ön kis tanítványa, ha jól mondom, tájékoztatott a dolgokról, azonnal így éreztem. Ennek ellenére, az a benyomásom, ha kettőnk közt telepátiaáról lehet szó, ott csakis Kigyelmed mindig az aktív fél. Kérem, legyen rá gondja, hogy tájékoztassanak engem állapota felől; mert olyan kevés ember van a világon, aki engem önzetlenül érdekel, lévén hogy öreg (75) vagyok és önző; ráadásul egyre így is kiáltok: »Távostassék tőlem néha a boldogság!« Nem hinném, hogy Christopher St. John rosszabb kötelességekben járna, mint szokásosan. Ne riadjon meg, ha azt hallja, hogy az irodalmi és színházi emberek ebek harmincadjára jutnak dolgaikkal: ebül vannak ők mindig, s a harmincad még szép arány. A minap hallottam valamit Ellen Terryvel folytatott levelezéséről. Hogy nem kellene-e kiadni ezt a paksamétát; mire én: jaj, ne! S Kigyelmed is azt mondja, nem, ugyebár. És Lawrence ezredes (Damaszkusz egykori hercege) szintén. S erre hallom ám én, hogy a leveleket eladták valami amerikai spekulánsnak, pár ezer fontért – ami arra utal, hogy ő megjelentetésre gondol, ez neki így jó befektetés. Hát nem az van hogy Kigyelmednek kell érettünk igenis folyvást imádkoznia?

Gondolom, egy pajkos és kaján szent intézkedhetett úgy, hogy Kigyelmed megbetegedjék, tessék, hadd érezzék a barátai, mennyire tud hiányozni aztán. Esetemben nagyon jól bevált a trükk. Kérem, kis tanítványát bízza meg, imádkozzék Szent Kajánhoz – Szent Pajkoshoz –, hagyjon fel végre mesterkedéseivel ő. Addig is, de nagyon hamarig: mindenkor Barátja Bernard.”

1931 márciusában Shaw zárandoknak állt: kis csapatnyi társal a Szentföldre ment, mellette Egyiptomba, Itáliába. Búcsúzóul *Dame* Laurentia levelet írt neki, melyben először is szerencsés utat – „isteni száguldozást”, hogy Shaw szellemével éljünk – kívánt neki, valamint azt kérte, hozna parányi emléktárgyat neki:

1931. MÁRCIUS 1.

„Kedves jó Bernard Barát,

*mielőtt nekivágna, hadd küldjem áldásom, s kérjem egyben, vinné magával az én szerény szellemem is ilyképp a Szentföldre, mint ama helyekre, melyeket sosem láttam, s melyeket pontosan ismerni vélek. Ha már úgys ott jár, átadná A Mi Urunknak az én hő szeretetemet s áhítatomat valaminő formában? S kérem, kérem, a Kálvária-hegyről hozna nekem valami parányi emléktárgyat! Hazaérkezetről *Dame* Anne unokahúga, Miss Martineau révén értesülök majd – ő is a kis társaság tagja.*

Szerencsés zárandokutat kíván Önnek és Mrs. Shawnak ezúttal is mindekori

Laurentia nővére”

Mildred Martineau ráadásul rendszeres beszámolót is küldött *Dame* Anne-nek, s mondanunk sem kell, hogy a Leghíresebb Zárandokról megannyiszor szót ejt. G. B. S. a megszokott sztár-szerepben! „Oda volt Mildred, milyen kedves ember Shaw, milyen nyájas mindenkivel”, írta S. C. C.-nek *Dame* Anne aztán, „fura így mondani, de: milyen *igyekvő*.” Ám mindezen – s más – „tevékenységei” közepette is maradt ideje az írónak, hogy *Dame* Laurentiát máris meglepje egy kis küldeménynel, *levelekkel*, de szó szerint, a Getsemáne-kertből.

HOTEL FAST, JERUZSÁLEM
1931. MÁRCUS 15.

„Kedves, kedves Laurentia Nővér,

csak sietve, mert csomagolunk – irány Jeruzsálemből Názáreth.

Később részletesen is beszámolok Önnek a zarándoklásról, meg hogy milyen nehéz is az, ha az emberfia itten igazi emlék-bármit keresne Kigyelmednek, lévén hogy minden utcasarkon ezernyi árulnak (zsidók), s minden utca ezernyi sarok!

A behajózkodás csak 19-én, csütörtökön következik. Azután, ha a tenger kegyelme is engedi, valóban részletesebben zengedezhetek Kigyelmednek – alig várom – mindenről és Mindenekről.

Addig is, a legelevenebb jelek a mellékelt levelek – lennének hosszú életűek!

Igaz szeretettel
G. B. S. (Frater Bernardo)

És április 1-től pár napig, Velencében leszek, a Grand Hotelben.”

Az utóirat célzását Dame Laurentia elérte, s március 27-én írt levele, melyben a küldemény megérkezését jelezte, ott várta már az író – Velencében, a Grand Hotelben:

„Nagyon, nagyon köszönöm kedves feljegyzését, valamint a drágalátos kis emlékjeleket a Getsemáne-kertből. A Szentföld egyik legérdekesebb zuga lehet az az olajfaliget. Már most igencsak várom beszámolóját a zarándoklásról. Gyakran gondolkoztam ezen: én aligha lennék képes modern

körülmények közt – vagy körülményeskedéssel – meglátogatni a Szentföldet. Hanem hát mekkora butaság ez a részemről, mikor épp arról lenne szó, hogy a nem kívánatos körülményeket is el kell viselni, meg az efféle emberlényeket, s igenis el kell menni, ha teheti valaki, ama Palesztinába, melyet Krisztus megszentelt. Kíváncsi lennék mindazonáltal, mi az Ön véleménye.

Christopher (St. John) mondja, hogy a Levelek megjelennek. Kigyelmednek szeptemberi leveléből tudom, nincs már beleszólása a dologba. Bárhogy legyen is, megjelenésük nagy elégtétel a Bedford Streetnek, s hogy Ön ily nagylelkű – azért, végül is! –, részemről legyen külön köszönet tárgya. Remélem, Christopher a hölgy tehetségét is méltó célra használhatja így.

Még egyszer köszönöm, hogy utazása során gondolt rám.”

Az 1931-es velencei „ruccanás” Shaw-nak alighanem jóval több költekezést jelentett, mint a negyven évvel előbbi, amikor is – 1891-ben – a Míves Céh huszonhét tagjával bókászott el oda, s mindössze tizenhárom fontjába és tíz shillingjébe került a kaland. Akkor a Szent Márk teret mint leendő vasútállomás eszményi színhelyét magasztalta, s miközben templomok, paloták és festmények szépségéről árva szót sem ejtett, olyanokat írt William Morrisnak, hogy a legfelszabadultabb érzések egyike, ha az ember korlátlanul veritékezhet, ráadásul öröm, mert reumát kapnak tőle a bolhák – ami igen gonoszok megjegyzés, hiszen e parányi lények legfőbb foglalatossága a szüntelen szökdelés. Sajnálhatjuk, de ki tudja, talán épp így lett jó, hogy a *Dame* Laurentiának írandó levél „penzumát” már Velencébe való megérkezése előtt, Damaszkuszban, két nappal az olajfalevélkék küldése után teljesítette. (Beszámoló – részletes! – a zárandoklásról.) A levélhez három pillanatfelvételt mellékel, nem túl ügyesen beállí-

tott képek Jeruzsálemről és Názáretről, valamint ott az író portréja is, a hajó fedélzetén készült, vele egy útítársa, *Dean Inge*, túloldalára firkantva: „A Megkísértés: az Ördög és a Szent Pál Székesegyház dékánja. Marseilles, 1931. március 4.” A levélpapír színe, Szent Patrick tiszteletére, zöldes; mérete tekintélyes, összesen tizenhárom ilyen papírlap; a levél tartalma pedig: Shaw hiteles beszámolója önmagáról a Szentföld, a Szentföldről önmaga ürügyén. Bámulatos személyi dokumentum, vallomás és írói remeklés, a megfigyelések egész tárháza, első betűjétől az utolsóig, mondhatni, megkülönböztetett figyelmet érdemlő alkotás. Bőségesen beszámol apró örömeikről, látszólag áradó beszédfolyam, ugyanakkor gondos cizellálás terméke, s hogy itt „művésztélvezetről” legyen szó, jelzik telitalálatos kis „történetkéi”, lekerekített véleménynyilvánításai. Csak ámul-bámul olvasója, milyen tömören intéz el komoly életfilozófiai és életgyakorlati kérdéseket, például az aktív és a meditatív-passzív élet híveinek örök időkre visszatekintő „harcát”, lásd Márta kontra Mária, íme, a korántsem „egy Michelangelo” művésztét idéző hajdani egyiptomi hölgyekről írja: „lányok, kiket úgy vehetne föl stanbrook-i kontingensébe, hogy se eltűzött tevékenységi, se létezési vágyat nem kellene várnia, de nem is várhatna tőlük”.

Egy ilyen levél, a maga egy-íz-ig-őszinteségével, nyilvánvalóan nem tör hatásokra, mégis feltűnik, mennyire a keresztény hagyomány iránti rendkívüli érzék hatja át stílszerűen, az alkalomhoz illően. Az író a legkényesebb ortodox ízlést is kielégítő vallásos érzületet tanúsít, s ennek rendeli alá roppant megfigyelőkészségének eredményeit – de már a dolgok szubjektív alakulását – is. S mennyire változatosan! Az egyik pillanatban mintha Urunknak utazásait-vándorlásait idéznék képzeletében egy fiúgyerek, egy keleties öltözetű fiatalember alakja; máskor „egy nő, karján kisgyermekkel, máris látomás erejű”. A Tibériás-tó, a temetői kövek lírai és objektív leírása is számos hűrt pendíthet a szívekben. Következtése ez: „Nincs még egy ilyen táj ezen a földön.”

Persze, belső konfliktusokról is tanúskodik a levél. Az olvasó olykor megindultan emlékezhet Szent Pálnak az athéniaiakhoz intézett szavaira: arról, hogy Isten célja az emberi faj megteremtésével mi is volt, hogy tudniillik keressék őt, s feléje növekedve, meg is leljék. Shaw az Olajfák hegyével kapcsolatban megjegyzi, milyen borzongató volt számára, hogy íme innét ment mennybe az Úr; de ezt a boldog megkönnyebbülést, a hitét nyomban fékezte a logikus elme, a „hitetlen”. A küzdelem eredménye: a „modern” felnőtt nem képes alávetni magát a „gyermeki” hit követelményeinek, úgynevezett hiedelmeinek. Emlékeztetnünk kell arra, hogy Shaw szinte végig Inge dékán társaságában járt a szent helyeken, s a kitűnő egyházi férfiú jószerevéle végéig tiltakozott – sajtóbéli cikkeivel is – bármi afféle siváran empirikus felfogás ellen, mely szerint a menny, mint a földnek „kupolája”, a mennyország lenne, netán annak „talaja”. Különösnek is felfogható, hogy az az igen tudós ember, aki Plotinoszhoz annyira értett, a miszticizmusról adott elő, esetleg sosem olvasta a tizennegyedik századi mesterművet, *A Megnemismert felhőjét* (*The Cloud of Unknowing*).

„Igen, Krisztus valóban fölment a mennybe, s fentről küldte el a Szentlelket, de ezt csak azért mondjuk így, mert az események igaz értelmét jobban kifejezi a fentről, mint a lentről, a hátulról, az előlről, a jobbról vagy a balról. A feltámadás iránya szimbolikus jelentésű, s ebben a mozgásban a tér minden iránya mellékes. Hiszen a lélek birodalmában a mennyek országa közel van, s itt nem számít a fent és lent, az elől és hátul, jobbra vagy balra. A mennyországba vágyaink vezetnek el bennünket, nem pedig a két lábunkon jutunk oda.”

(Lukács László fordítása)

A mennybemenetelt és az Apokalipszis szerzőségének kérdését taglalva, Shaw *Dean Inge* tanítványának mutatkozik. Mindegy. A Szent Johanna alakját a nagy európai és keresztény hagyomány jegyében megteremtő író, valamint a szentföldi zarándok, aki megindultan látja az *Anyát Gyermekével*– Betlehemben! –, íme, az igazibb, a nagyobb Bernard Shaw!

1931. SZENT PATRIK NAPJÁN, DAMASZKUSZ

„*Drága Laurentia Nővér,*

ez a Szentföld itten fura helyzetben leledzik a keresztesek szempontjából nézve – s annak rendje szerint ez az Ön nézőpontja is, világos. A jeruzsálemi brit ügyvivő egyben, ne kereltünk, Poncius Pilátus képviselője is; és ha feltűnik holmi kommunista Messiás, s bizony, orosz ihletésre, fel-feltűnik olykor, köteles eme hatalomképviseelő nagyon is pilátusi szellemen eljárni vele. Mit szólna mármost egy középkori keresztény szent – vagy, mondjuk, Oroszlánszívű Richárd –, ha csoda folytán Jeruzsálemben támadna fel épp most? Szaladin s az »eb Mahomet« követőit végezetre eltüntették innét a Brit Birodalom keresztényei. Krisztus körülméletl megfeszítői szétszóródtak Európa gettóiba. A Kereszt diadalmaszkodik az Ígéret Földjén, Krisztus szülőhelyén, szent sírja felett, a Hegyen és a véráztatta völgyön, azaz síkságon, melyet Krisztus látott ama Magasból, mindenütt, ahol Szaladin a keresztesek utolsó rohamát megfékezte, győzvén felettük, Galileán, Szamarián, Betlehemből, Názáretben, Capernaumban, a vizeken, melyeken Ő járt, a domboldalakon, hol prédikált, Nainán és Kánán és Bethanin, a Jordánon, melynek vizében megkeresztelték őt, s az ismeretlen Golgotán, ahol – annak rendje, ismét –, kivégezték a mai Mr. Keith Roach elődjének hivatali ügymenete szerint.

Akkor hát, mondaná Richárd, áldassék Isten mind-ezekért, s alkalmasint hozzárikkantana ő még egy-két hajrá, hajrá, hajrát is!

Am ha Richárd értesülne arról is, mire használták az angolok győzelmük gyümölcsét, vagyis, hogy a szent terepet által-adták Szaladin, illetve Annás és Kajafás leszámazottainak, hitsorsosainak, igérvén mindkét félnek jutalmat, hogy a hadakban segítségül valának, és hogy poncius mai utóda mely igen bajlódik, rogyásig, mivel békét kéne teremtenie s fenntartania épp emezek között, igen, igen, Richárd akkor újabb keresztes hadjáratot hirdetne, vagy visszatérne síri nyughelyére, utálkozván ez egy-ízig-hibbant világ láttán.

Kérdem mármost magamat, győzködjem-e: mármint Laurentia Nővéremet biztassam-e arra, vegyen ki száz nap szabadságot, kanyarítson hozzá méretre-turistaruházatot, illő strapacipőt, praktikus pulóvert, vízhatlan köpenyt, távcsövet és fényképezőgépet, piros csíkos barna napernyőt, mindezekhez vulkánfiber, netán még erősebb bőröndöt, és siessen ide, eme-szent-helyre, melyet Stanbrookban képzel most csak magának, meg egyáltalán. Válasz nélkül hagyom a kérdést; azt mondom csak el, mi történne akkor Laurentia Nővérrrel – ahogyan e dolgok rendre és sorra történtek csekélységemmel, velem.

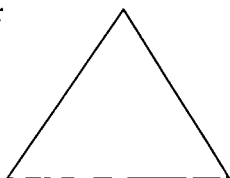
Megérkezne a Szentföldre késő est idején, hozná az erőteljes egyiptomi benyomásokat – s nem a Tutenkameni Turizmus küljegyeire gondolok itt, hanem valami egyébre, ami a piramisok belvilágában látható. Mellesleg a piramis csakúgy hatalmas, ahogy királyi építetője »régi«; és a piramis mindig bevégzett dolog. Ha meghal egy kicsike, ott várja a csöpp emléklakhely. Így ni:

Ha felnő, vele cseperedik

a piramisa is:

És a többi. Ha soká él, s oly »régi« lesz, mint Kheopsz, hát akkor ennek megfelelően:

Volt egy vörös hajú királynő, aki magának s leányainak nyughelyet készíttetett irdatlan tonnányi piramis és kőtömb alatt, s felfogadott két művészt, a festő Rahait és a szobrász Jenkafot, dolgoznának az emlékjelen, illőn. Hogy mármost a királynő s leánygyermekei finom hölgyek voltak-e vagy sem, fogalmam sincs, de a két művész keze műve nyomán mindenképp efféléknek látszanak; aztán, ha most elnézi ezeket a kifaragványokat és kifestményeket, a különös, ám hozzájuk illő nagy megvilágításban, bizony, ahogy az arcok fénylenek, a szempárokban ott az a mindegyfeletti-udvarias rejtelem-mosoly, ekképpen testük vonala is valami kifejezhetetlenül »túli«, vagy hát mindenképp a mi gyarló kifejezőerőnk feletti, és mintha e hölgyek tökélytel megszabadultak volna a bűn s a világi megaláztatások gyötrelmeitől s terheitől, melyeket mi, közönséges halandók, oly bőséggel kényszerülünk elszenvedni, ilyenek, mindazonáltal mégse gényusz lények, amilyennek egy Michelangelo mutatta volna őket, hanem – tessék! – lányok, kiket úgy vehetne föl stanbrook-i kontingensébe, hogy se eltúlzott tevékenységi, s létezési vágyat nem kellene várnia, de nem is várhatna tőlük. Elhivatottságuk mi lenne? Kérdezhetné ezt tőlük Laurentia Nővér annak figyelembevételével, hogy sem vallásuk nincsen, sem efféle nem igényelnek, tökéletességig érve mindilyesmik híján, s merő egy ízig elégedetten most már ebbéli meglétükkel; hanem a benyomás, amit tesznek, mondhatom, épp így elképesztő.

S hogy akik megmozgatták nekik emez ötven tonnányi követ, vagy mennyit, úgy handabandáztak csak a roppant súlyokkal, ahogy kanálka vizet emelint az emberfia, messze meghaladja a mi ámulat-lehetőségeinket is, de csodáink tudatát feltétlenül, tessék, hol »istení« már ez az ámulat világ, ugyan, ugyan, a »csoda« gigantomániásan hétköznapi, »normális« itt, s így a halhatatlanság is mintha csak egy könnyed kézmozdulattal elérhető lenne!

Efféle benyomásokat vinne a Szentföldre, érkezvén oda, mondom, este, s merőben más világ fogadná a magasokban is, teli-csillagos ég, a színe kedvesen mélykék, messzi és mégis nagyon-nagyon közel-érzékkelhető. Jön a hajnal, s elhagyja az utazó Egyiptom földjét, a véghetetlennek tetsző deltavidéket, fogadja dombos táj, művelt, de az elmaradhatatlan körakás-sorjázásokkal, ám ez az »örök visszatérés« is csekély semmiség amaz elevenebb-valóhoz képest, hogy élőbb egy fiatal fiúcskát lát lefelé jönni egy ösvényen, majd hogy ő eltűnik, felbukkan egy nagybácska, már kezdi gyanakodva méregetni öltözékét, és végül, hogy egy meglelt fiatalember is előkerül ekképp, látja, egy ízig úgy van öltözve, mint lehetett annakidején Krisztus. (Itt tartok szünetet, folytatom 20-án, a hajón, Ciprus és Rhodosz között). Akkor egy nő jelenik meg, karján kisdéddel, és ez végképp a látomás jegyeit viselő látvány. Vízio, ugye: mintha bizonyossága lenne önmagában, tessék, Krisztus itt nőtt fel, Mária itt hordozta őt ekképp, s tanúsítványa annak is, hogy nincs még egy ilyen táj a földön.

Később az idegenvezető már pontosít dolgokat. Íme, mondják, ez a fogadó istállója. Ez az ácsműhely. Ez a »fenti szoba«, ahol az Utolsó Vacsorára sor került. Tudja, kedves Utazóm, hogy halandzsáznak – romantikusan képzelődnek –, semmi bizonyossága nincs annak, hogy ily helyeken, mészköbe vájtán, a fentebb nevezett helyiségek valaha is le-

ledzhetek volna. Meg hogy Mária Názáretben az egyetlen vízforrásból merített az út mentén, s ma sincs több ily alkalmatosság – hanem ez már a britek szerelvénye, közkút, mesterségesen csorran. Örökkévaló? Az ennyi és ennyi időre szentesített Kormányzat létesítménye. Názáretben, a táj természetadta szépségét leszámítva, minden kitalálmány ma és csinálmány. A templom csöppet sem vonzó, jelentéktelen. De ez a názáreti svindli, e mai, hogy minden kő »valami«: szentté válik azzal, hogy »lehetne«. Ahogy a Jordán mocskos vizét tábla jelöli ott, ahol a galamb leszáll(hatott), és üvegcsékben árulják a sárlevet. Uszkáltam a Tiberiás-tóban, azzal a kellemes érzéssel, hogy ez volt akkor, tessék Krisztus tava, ahol legalább senki se tudja kijelölni utólag, hol is járt ő pontosan a vízen, vagy merre volt a csodálatos halászat. Jobb, ha Krisztus mindenütt ott van, mint ha csak emitt vagy amott, ráadásul ahol alkalmasint nem is volt.

Jeruzsálem felé, a kigyóvonatban kanyargó vasút mentén aztán a dombok lassan hegyekké növekszenek – mókás, ahogy a szerelvény vége, épp a kalandos vonalvezetésű pályája okán többnyire nem is látszik, ha kitekint az ember az ablakon. Megérkezés: meglepetés. Igen, mert a város, melyet így is neveznek, Új-Jeruzsálem, virágzó előkertek negyedek együttese, villasorok mindenütt, kellemes, modern világ. A szálloda is az újabb idők divatja szerinti épület – innen jószerén időutazás, ha az ember bemegy a régi Jeruzsálembe, a Szent Sír templomához, s így tovább. S az egyetlen elképzelhető megjegyzés Inge dékáné (velünk utazik ő végig): »Miért keresi az élő a holtak között? Nincs itt, hogyan is lenne!« (Ha Inge dékán úr telibe talál valamit, hát mindig annyira telibe találja, hogy száz félrefogása is megbocsátható ezért!) Ami a sírt illeti, valami hitelessége azért még képzelhető is: lehet, hogy a mozlemek által összerontott kőüreg valóban Arimateai József családjának kriptája volt vala; ám ha

ugyanezen a szinten pár méternyire a Kálváriát (nem domb) nézzük, a három kereszt tövével, ellenállhatatlanul az a benyomásunk támad, hogy Szent Heléna – humbug, aki, mikor az udvar felszólítottatott, lenne kereszténnyé, eltökélten túlragyogni akarta volna a Mennyeek Királynőjét víziók s csodák ál-tündöklésével, ami jócskán inkább a római istennőket idézte volna így, igen, ahogy ők lépnek be a szentélyeikbe – s nem ahogy szíriai parasztnők hurcolásszák kisdedeiket. Ismerem ezt a nőfélét; ilyeneket Ön is láthatott bőven; ezeket ábrázolják a ravennai mozaikok például – uralkodói udvarok hölgyei igyekeznek jámbornak látszani, de úgy, hogy az már önmagában kész színjáték, bukott darab.

A Szent Sír temploma, ha nyugati szemmel nézzük, s ismerünk valóban jeles alkotásokat ama korból, másodrangú épület; és ahogy a felekezetek civakodnak »jogaikat« illetően – egyáltalán nem épületes. Kötelességszerűen lementem a kriptába, a szűk lejáraton, s a cifra köntösű pap egyáltalán nem mérte szűken az olajat, mellyel csuklóm megkentem – s én is megadtam az öt piaszternyi kenőpénzt, s mindehhez igyekeztem oly hívő arcot vágni, amivel véletlenül sem sértem érzékenységet; ám közben arra gondoltam, hogy mindez itt önnek csalódás lenne. A nap további részében dohogva és szuszogva jártam Jeruzsálemet hegynek föl, völgynek le, s ami a hegyet illeti még, hát voltam az Olajfákén (olajfátlan, jószerén), s hogy megmutatták nekem a várost fentről, állítólag nevezetes látvány, állíthatom, nem jutott más az eszembe, mint hogy: »Szakasztott Buxton«. S ezt ki is mondtam. Ám az összenyomás összetettebb mint e részletek együttesénél, s például, mikor ott áll az ember, ahonnét a mennybenmenetel történt, egyszerre érzi az ember a legenda szent mivoltát, meg annak a komikus színezetét, hogy ugye akkor Jézus a jól kinézett legmagasabb ponton állva vesz egy nagy lendületet... és hajrá, föl az égbe. Már bocsánat, ezt csak

úgy értem, hogy lelkünk mély áhíata és a turistalátványossággá lefokozott magasztoskodás valahogy ily képtelenségek-ké kavarcolódik.

Másnap következett számomra Jeruzsálem fölfedezése. Elmentem a nagy kőikságra, ahol a Szentély állott, s ahol most Omár mecsetje leledzik (nem mintha Omár építette volna persze; akkor meg...?) – és itt lettem Jeruzsálem bájára, sőt, szentségére. Krisztust imádták a mecsetekben; Omár igazán Istennek szíve szerinti ember volt; és Mohamed lova arról a nagy szikláról szökkent vele az égbe, mely az Omár-mecsetben látható; legyünk igazságosak, ez a mecset azért nemes vonalú építmény, az anakronisztikus vörös-gránit, korinthuszi oszlopai ellenére – ám ez a köféleség mindenütt zavarja az embert szentföldi jelenlétével, s oly rómaiak és közhelyszerű. A császári aranyozás az oszlopokon – még kellemetlenebb feltűnés. Mohamed tisztelte Krisztust, s követőit is erre tanította; és talán mert a keresztények nem viszonzák ezt a tiszteletet, íme, ez lehet az oka, hogy Keleten az izlám és Izrael hite megnyerőbb, mint a kereszténység. Persze, a hely történetét annyi képrombolás, öldöklés, üldözés, megalázás, meggyalázás, pusztítás és (Cato értelmében vett) megfosztatás jellemzi – a »tettesek« pedig voltak törökök, rómaiak, mindenfajta erre járt hódítók –, hogy alkalmasint Brobdíngnag királyának ítélete képzelhető jogosnak itt, úgy összességében. Isten émedyedhet, szegény, ha Jeruzsálemre tekint, úgy hiszem. Nagyon azt hiszem, hogy Stanbrook látványával vigasztalódik ilyenkor.

Kérte, hoznék valami relikviát a Kálvária-hegyről. Mármost itt van Szent Heléna Kálváriája, parányi kikövezett terepecske, rémségesen őrzik, semmi elcsenhető nincsen is ott. S hogy az igazi Kálvária-hegy hol lenne, senki se tudja; mert a várost környező dombok számosak, vagy inkább számlálhatatlan sokaságban halmozódnak. Az állí-

tólagos Via Dolorosát autóból »élvezhettem«, iszonyú dudaszóval riogattuk félre utunkból a gyereknépet. A praetorium, elképzelhetően, ott volt Heródes palotájában, melyet Titusz helyőrségi erődnék tartott meg, mikor amúgy jószerén követ kövön nem hagyott a városban; de ahogy azt nem lehet megmondani, hol volt az igazi Kálvária, csakígy lehetetlen volna megvonni az alkalmasintí út vonalát a praetoriumtól oda.

Mentem hát Bellehembe – szép fekvésű városka egy domb oldalán. És a templom, Krisztus születése templomának küszöbéről felcsippentettem egy kövecskét, parányi darabját annak a mészkőféleségnek, melyet Jézus és Mária lába is érinthetett még egykoron; egészen pontosan két ilyen kövecskét hoztam el, a másodikat azért, hogy hajíthassa majd – vaktában – a stanbrook-i kert kavicsai közé, legyen ott egy bellehemi »részcseke«, ám senki ne eshessen kísértésbe, hogy eltulajdonítsa... az első kis kő pedig az öné, személyesen, hadd lehessen. A két kis emlékjelet átnyújtom, mielőtt megérkezem, hacsak el nem tűnök valahol útközben – ám ez esetben, ha meg kell jelennem majd a nagy égi Kapunál, mindkét kezemben ott lesz egy-egy kis Bellehem-darabka rögtön, jó ajánlás... és Szent Péter azonnal tisztelegni fog nekik (forma szerint, hát nem csuda? NEKEM!), s tágra tárja a kapuszárnyakat. Már ha zárva vannak azok egyáltalán; amit nem hiszek.

Hát ennyit tudtam összekotorni kaparni levélle; ám mindennek végére pont dukál, sajnos, még az önnek írt levélre is; ráadásul a Szentfölddel végeztem is, Patmosznál, három napja, azóta telt időm athéni s Athán környékén lelhető pogány bálványoké lett. Hogy pedig meg kellett másznom azt a tömérdek lépcsőfokot a görög monostorhoz, remélem, vezeklése volt máris ezernyi eddigi s még sok ezernyi jövőbeni bűnömnek – ez utóbbiak elkövetésében hõn bi-

zom, persze. Az az ember, aki a Jelenések könyvét írta, s aki nem a negyedik evangélium Jánosa (a dékán állítása szerint görögsege rút nyelvtani hibákkal éktelen!), feleségül vehette Szent Helénát. Jómagam tudom, hogy kábítószer rabja lehetett, tekintve a sok gonoszsgót, mellyel Istent vádolja, mind az elképzelt borzalmakat, meg ahogy évezredek száguldanak tova egyetlen másodpercben, s a Mindenség, látomása szerint, három darabra hull – tessék, higgyen nekem, ezek a drogosság egyértelmű tünetei, a delirium tremenséi. A könyv csúfsága a Bibliának, soha nem kanonizálhatták volna.

Na – kezdtem pedig ezt március 7-én, s ma már 26-a van! Kérem, olvassga ráérősen, aztán küldje el Cockerellnek a Fitzwilliambe, s abból, amit ez így a konyhára hoz, alapíttassék kápolna Szent Bernátnak. Hogy viszont mindezt írhattam, már eleve, nagy megkönnyebbülésére volt lelkemnek, igazi üdülése az ön odaadóan hű

fivérének, G. Bernard Shaw-nak. ”

A levél címzettje tökéletesen értette, mily érték ez az iromány – a tündökletes mű nem született hát hiába. Végképp meggyőzte Dame Laurentiát Shaw idealista lelke felől, melyet Chesterton, barátja, szűziesnek és erőszakosnak egyszerre nevezett – az apácának tetszett a szépítetlenül realista beszámoló. S jogosnak ítélte Shaw bírálatait – „magam is így érezhettem volna, ha ott járok” –, nyitottságát teljesnek, érzékenységét elhivatottnak, érzületét meghatónak. Mi több, magára a levélre is azonnal válaszolt.

1931. ÁPRILIS 18.

„Türelmetlenség hat át, hogy tüneményes levelére feleljek, nem várhatom meg hát a becses bellehemi kövek érkezését (az ön

visszatértének jelét), legkevesebb, hogy irományomba legalább belefognom máris és ezennel ma kell. Tisztában vagyok vele, persze, hogy bármi válasz messze elmarad a kívánhatótól, köszönetem a tárgytól (de hát ebben ön a ludas), s talán akkor nem is kellene többet mondanom, mint hogy: »Köszönöm szépen a szép levelét«, ebben legalább megfelelés volna, s hagyom is a dolgot ennyiben. Ám épp az ön reflexiói provokálnak annyi gondolatot, hogy képtelenség lenne itt megállnom.

Sorait olvasva az az érzésem támadt, mintha az ön szemével magam is látnám a Szentföldet, sőt, jóval többet látott velem, mint amennyit magam észlelhettem volna, ha ott vagyok. Elhatároztam hát, hogy nem is kontárkodom ilyesmikbe, s a világot továbbra is stanbrook-i cellablakomon át nézem – és azt mondom, amit ilyképp láthatok.

Engem az egyáltalán nem zavar, hogy a Szentföld legtöbb becses, valóban szentséges helye pontosan nem azonosítható; ellenkezőleg. Érzésem szerint »bizony méltó és igazságos«, ahogy a mise prefációja is mondja, hogy ily nagy történesek színhelyei színpont nem ismerhetők fel. Rosszabbul esne az nekem, ha Krisztust, hogy így mondjam, helyhez lehetne kötni, »lokalizálni« lehetne Palesztinában, tehát ha volna valamiféle keresztény Mekka. »A mi Urunké a világ« – s így Ő mindenütt föllelhető, szellemében bár, de annál megbízhatóbban. Vajon nem a kereszteseket kell-e hibáztatnunk bizonyos »lév-beazonosításokért«? Ám ha nem ők, megtennék ezt akár ma is mások, lévén hogy a feldíkmelés gyermeki ösztöne az emberiségben oly erős. Emlékszem, egy kedves ismerősöm mesélt, mikor először járt Monte Cassinóban: mindenütt ott érezte s »látta« Szent Benedek nyomait, magát a szentet... ám egy nemzedék, utána, kitáblácskázta a dolgokat, s lett »itt-meg-amott«, s maga a hely, mint barátom mondja, sokkal fakóbb, hatástalanabb. Persze, ha valaki valóságosan ott járhat a Szentföldön, ahol Üdvözítőnk egykoron, ha úszhat

a tóban, láthat köveket, olajfákat, nem is sorolom, igen, azért az hatalmas dolog, áldottan szépséges élmény, teljességes öröm. A modern Jeruzsálemet én is hadd feledjem, s elsősorban arra ne kelljen emlékezni soha, miféle szerepet játszottak, játszanak ott és ebben a britek. Mit gondolhat erről Lawrence? De tovább megyek, mit gondolhat erről Isten?

Hogy pedig a kereszténység Keleten kevésbé vonzó, mint az iszlám: nem gondolja-e, hogy ebben szerepe van a hosszú mozlím uralmaknak is? Az elnyomott vallásokat mindig fenyegeti oly veszély, hogy méltóságukból veszítenek – elegendő példa erre a katolicizmus írországi és angliai helyzete! –, ugyanakkor a latin katolicizmus Palesztinában kellőképpen jelen van a ferencesek révén, akik sokkal inkább áhítatosak, mint liturgikusak, és a külsőségeknek, finoman szólva, nem művészei.

Április 21. Megérkezett levele, meg a kis Szent Ferenc szuvenír. Sosem hallottam erről a szigetecskéről! Az ön ifjú ferencese igen fogékony őrangyalú! Miről is eszembe jut, hogy még meg se köszöntem a Szentföldről küldött fotóit. Bármilyen hiba volt is gépének beállításával, a Getsemánékert így sötétlen az igazi.

Ami a »Kísértés«-képet illeti, már megengedi nekem, ugye, hogy azt mondjam: számomra inkább az ördög akkor már, mint a dékán!

27-e. Ám ez több is, mint elég, most már, pontot kell tennem, várva becses köveim érkezését.

*Hálás szívvel
híve*

Laurentia nővér

Utóirat. Levelét nem kapja meg a Fitzwilliam, ellenben »voltam oly kedves«, és lehetővé tettem, hogy S. C. C. elolvashassa. Szerencséje, hogy nem a középkorban él.

Mert olajba főzték volna az Apokalipszissal kapcsolatos megjegyzéseiről!”

Június 12-én Shaw „előreküldte” a jelzett két kő egyikét, méghozzá az alábbi rejtélyes megjegyzés kíséretében: „Ez a ker-tő. Amelyik sajátlag az öné lesz majd, ezután érkezik; a késlekedés nem az én hibám; a magyarázat kielégítő lesz.”

Közben *Dame* Laurentia megbetegedett, az orvos teljes pihenést rendelt neki. Szeptemberben levél érkezett, kérvén őt, fogadhat-e látogatókat: ugyanis a Shaw házaspár Malvernba érkezik, a fesztiválra:

1931. SZEPTEMBER 18.

„Kedden vissza kell térnünk Londonba. Fogadhatna-e minket holnap (szombaton) valamikor úgy négy óra körül. Cheltenhamben kell ebédelnünk, s onnét három tájban távozva négy előtt könnyen Stanbrookba érhetünk, vagy későbből is lehet szó, természetes, ahogy önnek megfelel, hatig bezárólag.

Ám ha ez nem jönne össze, ott van még vasárnap és hétfő. Kora délután, kettő és három közt lenne számunkra vasárnap a legjobb, vagy hétfőn, bármi elképzelhető idején a halandónak.

Ha szabadon járó-keelő hölgyük, aki ajtót nyitni is szokott, nem telefonál nekem holnap délig lemondólagosan, Cheltenhamből hazafelé tartva benézünk. De ha ön akkor történetesen fáradt lenne, vagy más okból nem találhatja alkalmasnak látogatásunkat, semmi tragédia: reményeim parányi csalatkozása csupán.

Épp Oroszországban jártam – a legfurább hely, amit csak képzelhet. Kihajították Istent az ajtón, de Ő visszajött – az ablakon, a legrettentőbb katolicizmus alakjában.

Remélem, vigyázói ágyhoz kötözték önt s ajtaját is kulcsra zárták kívülről, s marad ez így, míg ki nem piheni magát – mert betegségének nyilván a túlhajszolt tevékenység az oka. Lazítani!

*Hívságos híve,
Bernard testvér”*

Nevezett szombaton aztán Mr. és Mrs. Shaw beállított tényleg, és vitték az ígért követ is – sajátágosan *Dame* Laurentiának szóló „tálatásban”. S ő bizony megörült az ötvösremeklésnek, a jó harminc centi magas, középkori erekletartót idéző tárgynak, mely a kövecskét tartalmazta. Paul Cooper munkája, talpát borágak díszítik, négy karcsú „oszlopa” fogja be a szabálytalan alakú, mintegy hüvelyknyi követ. Fenn, mintegy a csúcson, a Gyermekek áll, balja a földgömböt támasztja, jobbjá akár ha áldást osztana éppen.

Dame Laurentia elbűvölten fogadta az ajándékot, s két hét múlva szerét ejtette, hogy Sydney Cockerellnek is megmutassa; látogatója még ennél is jobban örült, hogy veszélyes betegségnek immár nem volt nyoma sem. A tudós észrevételezte, hogy a gyönyörű tárgy semennyiben sem tanúsítja, ki is az adományozó – s javasolta, kerülne oda táblácska, netán az anyagba valami véset. *Dame* Laurentia ennek megfelelően írt is Bernard Shaw-nak, kérvén, javasoljon esetleg ilyes „szöveget”.

1931. OKTÓBER 12.

„Kedves jó Bernard Barát,

szeretnék beszámolni róla, mily sokat csodáltam azóta is – az Apátnővel és apácatársaimmal egyetemben – a szépségesen tündöklő tárgyat! Tudnia kell, ha efféle helyet, mint a miénk, ily ajándékban részesíti, nevét igen bőségesen áldják. S nem hinném, hogy efféle »foglatat« ellen

– hogy imába foglalják tudniillik – tillakozna, mint az egyszerű ember, aki sokallta az ily »foglalatoságot«. De félre a tréfát, az ajándékozónak viselnie muszáj a következményeket. Következésképp ez történt: Mr. Cockerell, ki is itt járt múlt héten, roppantul lenyűgözve szemlélte Paul Cooper remeklését. Egy dolgot hiányolt csupán, írásos jelét annak, hogy ez öntől van s nekem szól, és hogy mi a »célja«. Magam is gondolkoztam már ezen, Mondtam is, majd töprengünk rajta. De, ha belegondolok kicsit jobban, ez az ön dolga – vagy inkább fontolandója. Mi legyen. Várjunk, míg újra hozzánk látogat?

Nagy öröm volt, hogy társaloghattam önnel megint, s hogy viszontláthattam Mrs. Shaw-t. Kérem, neki is adja át szíves üdvözlétemet.

Őszinte híve
Laurentia nővér”

Shaw természetesen felelt erre a levélre, még hozzá jószereń felháborodottan, kiáltva, alapjában mégis – megindítóan kérlelőn.

4. WHITEHALL COURT, LONDON, S. W. 1
AYOT ST LAWRENCE, WELWYN, HERTS
1931. OKTÓBER 25.

„Kedves-kedves Laurentia nővér,

Cockerell egy ateista pogány: számára egy ereklyetárgy-tartó olyasmi csak, mint egy futballbéli kupa!

Miért ne maradhatna e tárgy a mi titkunk: kettőnké, Miasszonyunké és Kicsi Fiáé?

Mi az ördögöt vésethetnének rá – már bárki megbocssássa?

Cockerell ügyes kezű betűvető, kérem, adja hát feladatul neki, hogy holmi kései kutatók számára az apátság kéziratárába, vagy én nem tudom, hová, firkantsa le a dolog »historikumát«, és kész.

A nevünket mégse vésethetjük e tárgyra – már legalább az én számomra ez valami borzadály volna!

»Hogy mi a célja«! E tárgynak...! Ha én azt meg tudnám mondani, vagy ha bárki, gondolom: akár a világ-mindenség »célját« is kideríthetnénk úgy s akkor. Nem, köszönöm. Én erre képtelen vagyok. Hát ön? Ha viszont Cockerell úgy véli, ő képes erre, s nem tartom kizártnak, hogy ily nagy az ő hite, próbálkozzék csak – és az eredményt közölje a pápával.

Drága Nővérem: az ön keze nyoma, ujjlenyomata ott e tárgyon, a kövön meg ki tudja, kinek a lába nyomából valami nyom-rész... nem elég ennyi?

Vagy tévednék?

*Testvéri igaz híve
Bernard Fráter”*

„Utóirat. Egyáltalán nem zavar, ha imádkoznak értem. Ha rádiómat nyaklatom, azt érzem például, a világ minden hangja velem lehet, szobámban; német, francia, olasz szavak röppennek, a hullámsávsváltó vonulása szerint. Az éter is tele imával; s gondolom, Isten valamennyit foghatja a maga készülékén. Senki nem lehet a mondhatója, mik emez imák hatásai aztán. S ha az éter tele lesz irántam való jó szándékkal és szóval, annál kedvezőbb rám nézve; riasztóan tudománytalan lenne ebben kételkednem. Tehát csak hadd mondják a nővérek azokat az imákat, melyeknek más tárgya nem lenne, értem; s Kigyelmed se feledjen ki a magáéból.”

Vajon Shaw a levélben csak úgy szokott kedvtelése szerint vívogatott – szavakkal? Az ő összetett jellemének viszonylag sötét „kontinense” volt s marad az ima. Hogy frivol s agresszív legyen ilyen téren, része volt a képnek: hiszen az élet mindenfajta kliséje ellen kész volt hadba szállni ő, osztani a fricskát – s a tételes vallás eleve több efféle alkalmat „szállíthatott”, mint jószerén bármi más. Mégis, 1910-ben, Readingben, a városháza termében, hatalmas közönség előtt, G. B. S. jószerén megindultan vallotta: „Legalábbis remélem, hogy úgy élhetek, mint aki majd Teremtője elé kerülve, ha van ily Isten, joggal kérheti: »Most hát add meg nekem Te, ami nekem jár«”... s óriási tapsvihar, tetszésnyilvánítás fogadta az átélt szavakat. A betlehemi kövel is ilyen úton járt, s az imákat illetően szintén következetes „fogadó” maradt. Az apáca levele ezt nyomatékosította azután:

1931. OKTÓBER 30.

„Kedves Bernard Testvér,

a kérdést ön ezzel már el is intézte akkor, nem lesz semmi profanizáló felirat, véset. Úgy legyen; s lesz egyéb módú megörökítés, érdemben, ahogy kérte. Szépséges ajándéka a mi titkunk marad, s Azoké, akiket érint és illet, s akikre hivatkozik. Tudja-e, hogy én már rég imádkoztam önért, mikor színre nem ismerhettem még, akkor is? Az idő tájt (ha Istennek említettem), Kigyelmed egyszerűen Bernard Shaw volt, azóta Bernard Testvér lett, s efféle meghitt egyéb.

Az ima, egyébként, kicsit rám is rámfér most, mivel a doktor úgy találta tegnap, nem vagyok olyan jól éppen-séggel, s csekélyke tevékenységemet is kurtította ezért.

De nem panaszkodom. Ezek mulandó-javulandó dolgok mind. Maradok igaz híve, szívből

Laurentia nővér

*Lakcíme, mondanom sem kell, vonzó igencsak egy
Szent Lőrinc védencének. Van ott egy ódon templom alkal-
masint róla-néki nevezve?”*

A parányi betlehemi kő, apró piros párnáján, pompázatos ezüst „alapozásán”, a mai napig sem visel semmi fölösen eligazító feliratot, jelet. Hogy honnét s hogy mire.

November 8-án, alig egy héttel a Shaw-nak írt levelét követően, Dame Laurentia levelezőlapot küldött S. C. C.-nek, e szöveggel: „Apátnő úrnők tegnap reggel meghalt. Kedden helyezzük őt örök nyugalomra, itt.” A tudós így válaszolt: „Tudatában vagyok, mily felindulás, ha valaki egy hosszú, tartalmas, másokat gazdagító élet után távozik körünkből. Azt hiszem, a Közösség is végletek közt él s érez ily okból most. Örökké emlékezni fogok nemes személyiségére, arra, ahogy az apátságot méltóképpen irányította, bennünket, látogató jövényeket kedvesen fogadott.”

S hozzáfűzte még, a posta-fordulta levélben: „Mire emez írásokat megkapják, tudom, túl lesznek a búcsúszertartáson. Nem tudom, követi-e ezt a rítust más egyéb is, az életé: választás, például... vagy ez későbbre halasztódik. Gondolom, sőt, meggyőződése, hogy csak egyféle lehetőség adódik most már, személyi vonatkozásban. De talán így sem lesz a Kigyelmed vállán nagyobb a teher, mint volt eddig.”

Jóslata bevált. 1931. november 25-én Dame Anne így tájékoztatta S. C. C.-t: „A Priorissza Anyát e reggelen apátnővé választottuk. Mindenki olyan boldog! Csodás nap ez a mai. Képzelterti, én hogy örülök... Tudom, osztozik érzéseinkben.” Pár hétre rá részletes beszámoló is következett; így zárult:

*„Igen mulatságos levél jött Mr. Shaw-tól. Írtam neki, közöl-
vén a nagy újságot, mire ő igen kedvesen írt nekem. Kedvvel
mutatom meg önnek. Örülnék, ha ő is tudná, mennyire ér-*

tékelem kedvességét: hogy ily remekül elmulattatott. Tehát, ha netán ír neki, kérem azt is említse meg, mely igen élveztem levelét. Nem akarnám ismét én zavarni őt."

Az „igen mulatságos levél” Shaw úgynevezett „elképzelését” tartalmazta, hogyan is fest egy apácakolostorbéli választási felhívás. Írta pedig Shaw piros tintával, nagy betűkkel a móka dolgot, mellette *Dame Anne*-nek szóló köszönőlevél ékeskedett:

AYOT ST LAWRENCE, WELWYN, HERTS
1931. NOVEMBER 29.

„Kedves jó Anne nővér,

hurrá!!!! Nem is mertem írni, míg az eredményről nem értesültem. Szívből köszönöm, hogy tudatta velem. Azonnal írok az Apátnő Úrnőnek is, mihelyt szabad komoly-pílanatom adódik.

Milyen egy zárdabeli választás? Próbálok nyitottan találgatni. Tessék:

ÓVAKODJUNK	SZAVAZZUNK
SHAW ÚR	MIND
BENCÉSNEK	A ZÁRDÁBA
ÁLCÁZOTT	ZÁRKÓZOTTAK
KÖVETŐITŐL	NYÍLT SZÍVŰ
SZAVAZZUNK	NAGY
VASKALAP	SZELLEMERE
NŐVÉRRE	DAME LAURENTIÁRA
ÉS KENYERÉRE	ÉS A
S VIZÉRE.	HETI HÁROMSZORI
ÖNSANYARGATÁST!	ÁGYBA
ÖNSANYARGATÁST!	HOZOTT
ÖNSANYARGATÁST!	REGGELIRE.

SZAVAZZUNK
SULPICIA
NŐVÉRRE
ÉS A
RÖVIDKE
IMÁDKOZÁSOKRA

ANNE NŐVÉR
A PÉNTEKI
KOTLETT
HÍVE!
ÉLJEN,
ÉLJEN!

EZRÉVEL VONULJUNK FEL
MAGDOLNA NŐVÉRÉRT,
HOLLYWOOD HAJDANI
CSILLAGA,
NAGY MEGTÉRTÜNK,
MINDENOLDALÚ ÜDVÖT TAPASZTALT!

Valami ilyet képzelhettek?

*Fivéri szeretettel
Bernard Fráter”*

Következésképp arra következtethetnénk, tréfán kívül, hogy a barátság felhőtlen volt, mélyült. Sajnos nem! Sőt, pár hónap múlva egy könyv publikálása a kapcsolat létezését is fenyegette már, megkérdőjelezte. Ám hogy az események menetét rekonstruálhassuk, föl kell idéznünk azokat a körülményeket is, melyek között a *Fekete leányzó keresi Istent* című könyv megíródott. Shaw-ék, 1931–32 telén Dél-Afrikában utazgatván, az író, már eleve gyorsan hajtva a Fok-tartomány egyik útján, a fék helyett a gázpedálra lépett, a kocsí jószerén az árokba fordult, Mrs. Shaw komolyabban megsérült – s lassú lábadozásának hónapja alatt írta „Bernard Barát” a könyv zömét.

A *Fekete leányzó* némelyek szemében „bohócprodukció”, érdemben egy író unaloműző-kedélymentő vállalkozása, minden kényes elemét mentené tehát megannyi efféle „kényszerelem”. De vajon így igaz-e ez? Olyan veszett nagy jókedve lehetett az írónak? A baleset következtében Mrs. Shaw, akit férje

rajongva imádott, valóban kevés híján meghalt. Akkor viszont? Ily helyzetben inkább imádkozik valaki, nem bohóckodik. A Swift modorában írt könyv „fekete leányzója”, meglehet, épp az istenkeresésben – az író lelki alakmása. Csak igen kérdéses módon az! Mert a „leányzó”, a szó szoros értelmében is vándorolva, pikareszk útja során eljut valóban a Bibliáig, de annak tételeit az ott lelhető „istenséget” voltaire-i könyörtelenséggel clemzi: ízekig és ízekre. A könyv alapízei, hogy e szónál maradjunk, az egyszerűség kedvéért, igen világosan ígérkeznek abból a levélből, melyet Shaw a témáról halló s a tervezett vonalvezetés és felfogás felől érdeklődő Dame Laurentiának küldött:

4. WHITEHALL COURT, LONDON, S.W. 1
1932. ÁPRILIS 14.

„Levele rettentően megijesztett. Az alaphistória abszolút istenkáromló, igen, vét minden egyház és minden istenség ellen. Jó ég, megfélemezhettem önről, vágy sosem merészeltem volna ilyesmire vetemedni. Egy néger leányról van szó a könyvben, akit megtérít egy misszionárius, és aki roppantul komolyan veszi újhítőségét, s egyre faggatózik, hogy akkor hát hol is találhatja ő ezt a bizonyos Istent. »Keressd, s rálelhetsz akárhol«, ez a válasz csupán. És ezt ő szó szerint érti. Nekivág a vadonnak, Istent keresvén, mindössze egy szál vándorbot – vagy kis bunkósbót – van vele. És megleli, eredményes kutatásai során, Ábrahám Istenét, csakígy Jó-bét; el is bánik mindkettővel, furkósbotocskáját jól forgatván. Rálel Ecclesiastesre (Kohelethre), a prédikátorra, aki sajátos nézeteket vall a halál és a termékenység összefüggéseiről, és inti a leányzót, ne hajhássza túlságosan az igazságtevést. Azután találkozik Mikeással, aki sárkányként okádja a tüzes szót elsősorban Ábrahám Istene ellen, kit is vérszomjas garázdának nevez, az elvárt áldozatok okán.

Összeakad Pavlovval, aki biztosítja őt: nincs is isten, s hogy az élet csupán reflexek sora. Következik Szent Péter, aki székesegyházat hurcol a vállán. A fekete leányzó kétségbeesetten óvná, vigyázzon, sérvet kap még – mire Szent Péter közli, ez papírmásé katedrális csupán, vígan tova is lejt vele; ellenben újabb alakok is feltűnnek, szintén karton székesegyházakkal, csak kisebbekkel rútabbakkal, s köveket kezdenek dobálni egymás felé, vallásháború dúl ekképp, és a fekete leányzó inkább elmenekül. . . ”

Amikor a szerző az Újszövetséget kezdi ki, jószerén darabokra zúzva a keresztet is – kitételei olyanok, hogy a tárgy tisztelete okán nem idézhetünk innen. Persze, ahogy Peter Quennell 1957-ben a *New York Times*-ban rámutat, G. B. S.-t vonzotta ugyan a hit, de úgy volt vele, mint „fürges és magabiztos légy a pókhálóval... közelíti a doktrínák szövedékét, meg is érinti szárnyával, ám aztán csúfondárosan tovazümmög”. Mármost egyfelől, kiábrándításul, ott az ízig racionalista „idős úriember”, másrészt benne „igazi” G. B. S., aki nagyon is érzi a természetfölötti erők finom cibálásait. Az Újszövetség magyarázata e furcsa felhangokkal végződik nálla itt:

„A leányzó elérkezik hirtelen egy kertes villához, ahol egy riasztóan intelligensnek látszó idős úriember kertészkedik meglehetősen amatőr módon. (Lapszéli jegyzet: Voltaire.) Meghallgatván a leányzó érdeklődő kérdését, mintegy bátorságának jutalmául azt közli vele, hogy ha őt Isten bármiféle látogatással »fenyegetné«, bizony elbújna ő az első utolsó egérlyukba. Aztán ismerteti a leányzóval Jupiter és Semele történetét. »Mellesleg« mondja, »nem kell Istent külön keresni, ott van ő mindig a könyökünkönél, finoman meg-megcibálgat minket.« Ezek a közlések oly nagy hatást tesznek a leányzónkra, hogy az idős úriemberrel marad, se-

gíl neki művelni a kertet, mely aztán, a tulajdonos halálát követően reá száll...

Az igazság mármost az, kedves Laurentia nővér, hogy a magam részéről (e következtetésre jut Shaw) végeztem ezekkel az istenségekkel, mert számomra többé-kevésbé groteszk meghirdetői csak annak, hogy a Szent Lélek ott lakozik épp, jöllehet Az mindenütt ott volna, ugye... (Itt az eredetileg kis betűvel kezdett „az” átjavítódik „Az”-zá.) ...Nem kiáltom: »Megmentett ő másokat, magát nem tudja megmenteni«, ez szép kis megcsúfolása bárki mágusnak; azt mondanám inkább a csúfondáros tömegnek: »Megpróbált megváltani titeket, ám ti őt lemészároltátok«, s folytatnám: »hát követhetitek Barabást, kedvenceket, az ördöghöz-útaján: épp csak hogy, mert bizony tudom is, nem lesz mentségek amaz órán, a pusztulásén, készséggel megmutatom nektek emez utat, s mégsem kaphattok el sem törvényes, sem ekkleziás hálóiokkal, míg eszem tudom, nem ám!«

És így tovább, s így tovább.

Talán nem is lenne szabad megzavarnom Stanbrook békéjét az én zavargó-kavargó szellememmel; mivel azonban, való igaz, szeretném, ha imádkoznának értem, becsülettel tudatnom kell azt is, kiért imádkoznának végső soron így. Mert elképzelem, egy novícia ártatlanul fohászkodik ama »jó öreg« Bernard Shaw-ért, mire a felháborodott istenség így kiált rá: »Micsoda! ezért a hétprobásért? Aki ott lakik a Whitehall Courton? Akinek még a tisztítótűz is túl enyhe gyötrelem! Nevét említeni ne merészed jelenlétemben, leányom.«

Tény, ami tény: képzelőerőm kicsit szabálytalanul csapong, hát jobb is, ha témát váltok. Nem érzek olyat, hogy megválasztatása több lenne névleges pozícióváltásnál; mert ha »kézilány« lett volna csak a közösségben, akkor is

irányítójuk lenne ennek kezdetétől fogva, igen, ottlétének első pillanatától; jó azért, persze, hogy Kigyelmed az apátnő, mert így nem kell mosogatnia, például; s kívánom, hogy igen tevékeny, rátermett priorisszája adódjék, s ön valóban csak a zárdabéliek s mások szellemi tisztogatásával foglalkozhassék, ekképp nem feledkezvén rólam sem, kire is ez igen-csak rám fér,

*így köszönti világi tévelygője:
Bernard Fráter”*

„Utóirat: Elküldjem önnek a sztorit vagy sem? Nagyön tiszteletlen és tekintélyromboló, ugyanakkor azért nem hinném, hogy ön egy ízig s alapjaiban vallásellenesnek ítélné.”

Dame Laurentia kérte a könyvet.

A különös faftáziával alkotott mű s a vele kapcsolatos levelezés a szerzője s Dame Laurentia között – két dolgot is elénk tár. Alkalmassint ugyanannak a dolognak két metszetét. A felszíni halandzsza és nyegléskedés mögött észre kell vennünk a történet alapvetően komoly igényét – annak elismerését, hogy Isten valóban létezik és megtalálható. „A pusztá agnoszticizmus”, szögezi le Shaw az Utóhangban, „sehová sem vezet”. Számos kritikus, a legmeggyőzőbben maga G. K. Chesterton, taglalta Shaw-t, mint „a” puritánt. Mondanunk sem kell, hogy a népszerű újságírói zsargon szerinti „ateistának” látni G. B. S-t: merő képtelenség. Persze, nem tudta – nem akarta? – Istent semmiféle fizikaiban vagy jelképesben meglelni. Maga Krisztus is Isten és Shaw „közé iktatódik”, s nem úgy, ahogy kellene, hídként ember és Isten között, hogy lenne az Út, az Igazság és az Élet, de mint valamiféle akadály, akár ha szögesdrótból lenne, s el kellene távolítani, bármi áron. S mert Bernard Shaw görcsös képzelettel hadakozott az emberiség „megszabadításáért”, s itt

a „természetfölöttség babonáit” akarta kiirtani a nagy cél érdekében, félresöpörni a Szentírás elmét és szívet megvilágító tanításait, melyek révén pedig az ember a maga benső életét épp az anyag és a szellem titokzatos analógiái révén értelmezhetné s érthetné. Az eredmény: szellemes képzelettel sziporkázó könyv, semmi kétség, de nyoma sincs benne a bölcsességnek és a valódi, rangos fantáziának. A hősnő, miután megszabadul a bibliai „isten-sorozatoktól”, s teszi ezt jószerén bunkócskájának segítségével, „a rémalak Mumustól egészen az Atyáig; a testetlen, szenvedélytelen, szellemtelen szellemig”, kiköt ott, hogy Isten – a Szeretet, s itt abba is hagyja a keresést, és hová jutott? Semmivel sem tart előbbre, mint amikor útján elindult. Az ír „istenkereső” arra a következtetésre jut, hogy Isten nem kézzelfoghatóbb, nem megnyugtatóbb „valóság”, mint holmi örök, de beteljesületlen ígéret, elérhetetlen cél – „Nem célszerű készítmény, s még készen sincs egyelőre” –, mi több, komolyan alig vehető feltevés. Következik ebből – mi *kevesebb* is következhetnék? –, hogy Shaw minden elutasításának, bomlasztó tevőlegességének eredménye csak élettelen absztrakció, egy reménytelenül negatív „Isten”, tőlünk távoli, minden felfogható tulajdonság merő híján.

A másik dolog, amit látnunk kell itt: hogy Bernard Shaw – akár Milton és Bunyan, ugyanebben a puritán tradícióban megmaradván – fennen hirdette, hogy a *Fekete leányzó* igenis ihletett írásmű, sőt, egyenesen a Mindenható inspirációja révén keletkezett. „Készítettet pedig ennek a mesének elmondására valami nagyobb Erő, ott az afrikai nyárban, mikor a knysnai út öt hétig nem engedett... aztán 1932 angliai télideje adta a további inspirációt... És hogy a történet megíródott, próbálók töprengeni rajta, mit is jelenthet?” Ekképp az epilógus, a szerző bizonykodásával az előzéklapon meglehetősen célzatos összhangban; a *Dame* Laurentiának elküldött negyvenkét oldalnyi levonat emez ajánlást viseli pediglen:

Inspiráció
Mely is adódott amaz imák eredményeképp,
melyeket
Stanbrook Abbey apácái mondtak
Bernard Shaw-ért,
különösképpen
az ő drága Dame Laurentiájának ily fohászsai nyomán.

Félhetett; az elképzelhető felháborodottabb „választól”. Mert a nyomdai levonattal együtt küldött egy kis bagatellt, afféle színi mókát, remélvén nyilván, hogy elterelheti vele a figyelmet a lényegről – enyhíti, bagatellizálja az ügyet. Íme:

Szín: Isten irodája a mennyekben.
 Reggel. A Jegyző Angyal épp könyvébe ír, Gábriel kicsit rosszkedvűen jár-kél. A kandallópárkányon Miaszszonyunk képe. Jön Isten.

Isten: *Jó reggelt, Gábriel. Jó reggelt, Írnok. Nos, akad valami sürgősebb dolog e szép nap kezdetén? Imádság, figyelembe veendő?*

Gábriel: *A stanbrookki apá...*

Isten: *Jaj, újra!! Örökké ez a nő zavar! Mit akar már megint?*

Gábriel: *Erről a Shaw nevű fickóról van szó.*

Isten: *De hát már feleltem vele kapcsolatos imáira. Hónapokon át nyaggatott engem, apácaival együtt, az ügyben. Fel sem foghatom, mit talál benne olyan nevezetesnek! Csak hogy az apátnő kedvére tegyek, megihlettem kicsit a Bernard*

- Fráterét, s a nejét kicsit összezöcskölés-
tem, hogy a betegápolóként ráérjen nyug-
ton lenni, dolgozni a témán.*
- Az Írnok Angyal, Isten: *felpillantva: Mi volt a téma?
Hogy levelegye Jézust a keresztről. Ezer-
kilencszáz éve immár, hogy szegény fia-
mat odaszegezték, és mégsem hallgat-
nak egy szavára sem: csak a kivégzését
emlegetik fel örökké, abban kéjelegnek.
Ám Shaw nem szereti a kivégzéseket, el-
lenben sok mindent igenis hisz abból,
amit Jézus mond. Így, ha Laurentia...*
- Az Írnok Angyal: *Most már nem nevezheti csak úgy Lau-
rentiának. Apátnő lett.*
- Isten: *Én őt úgy hívom, ahogy akarom. Apá-
cáival addig nyaggatott, hogy mente-
ném meg Shaw lelkét, míg a végén en-
nek a fickónak a neve hallatára is a
hátam borsózott. Mindegy, a kedvükért
megtettem, hogy ő is egyike most a Ta-
núsítóknak. Mit akar tőlem még az a nő
egyebet?*
- Gábiel: *Valahogy nem tetszik neki a módja,
ahogy ön megváltotta Shaw-t.*
- Isten: *Nem tetszik neki a módja?! Még ő dik-
tálna nekem? nocsak! Szépen állunk.
Majd én megtanítom. Gyorsan be vele
őt percre a purgatóriumba.*
- Az Írnok Angyal: *Nem tehet ilyet. Stanbury... akarom
mondani, Stanbrook... fontos hely. Cél-
szerűtlen intézkedés volna.*
- Gábiel: *Tényleg jobb, ha most már hagyja őt,
Uram. Semmi kétség, riadalmasan nyag-*

gat minket ennek a Shaw-nak az ügyében, de máskülönben olyan hüen szolgált...
 Isten: *Gábrriel, hányszor mondtam már neked, hogy a hű szolgálók a legnagyobb zsarnokok aztán? Mellesleg, Shaw elvégezte azt a munkát?*
 Gábrriel: *Az apátnő nem hagyja.*
 Isten: *Hogy az a magas...*

Zárul gyorsan a szín, az isteni mondas további része „inkább” nem hallható.

Sikeres csselfogás volt, ám – mint kiderült – megtévesztő. A kis dialógusból *Dame* Laurentia arra következtetett, hogy Shaw kész hallgatni rá, s visszavonni a könyvet, így, nyomdakész állapotban is. Megírta hát ily értelmű köszönőlevelét:

1932. MÁJUS 3.

„Kedves jó Bernard Testvér,

...szívüöl köszönöm, hogy hallgatott rám. A könyv jó részét olvastam, sok mindennel egyet is értek, ám soha meg nem bocsátottam volna, ha publikálja.

...jutalmul további imáimban lesz része. Talán lesz oly csapodár, hogy saját értékei mellett ezeknek becsét is többre taksálja majd.

Most már ötödik hónapja vagyok apátnő, és valóban kellemesebb, mintha »kézilány« lennék. Apácáimmal semmi gondom, sőt, úgy vélem, ők a legjobb apácák a világon, hozzám még túl jók is. Csak hát etetni és ruházni kell őket, és

meg kell maradnia a fedélnek a fejünk felett, és mindehhez sose voltak túlság anyagi erőink, ezek ráadásul csappannak mostan. Nem akarom, hogy ez a gondolat boldogtalanítson, csak hát annyit látnia kell, hogy felelősségem eléggé súlyos teher.

Nem találok szavakat, hogy kedves válaszát méltóképp köszönjem, de hát úgyis tudja, mily hálás vagyok.”

A további levelezés során G. B. S. hajszálnyit sem hajolt el azonban eredeti szándékától, makacsul kitartott elképzelése mellett. Jellemző sokakra ez, akik az Írás isteni ihletettségét tagadják, saját „látomásukat” s feltevéseiket tekintik kikezdhettelennek és csalhatalannak, és így, a dolgok fura iróniája folytán, Shaw egyre attól „féltette” *Dame* Laurentia hitét, hogy „általa” meginoghat, miközben a magáéról nem győzte hangoztatni, mily végleges, megbonthatatlan és szilárd. Mindezek ellenére felmerül a levélváltás alaposabb elemzőjében a kérdés: végső soron *felfogta* Shaw valódi alapállását *Dame* Laurentia, vagy csak olyasmint érzett, hogy a kérdéses mű – minimum! – alapos cenzúrázásra szorulna?

Mivel ő maga sem igazából elméleti síkon, sem metafizikusan nem gondolkodott (el) e tárgyban, Shaw „inspirációs termékében” csak azoknak a keresztény igazságoknak a megcsúfolását látta, melyekben ő szentül hitt, s melyeket mindenek fölé helyezett. Ami a félreértés alapja lehetett: az „inspiráció” szó kettős értelmezhetése. Első levelében, a legeslegelsőben tehát, melyet Szent Johannának tárgyában írt *Dame* Laurentiának Bernard Shaw, tájékoztatta az apácát, hogy ő huszonnégyszáz éves kora óta foglalkozik „merő misztikus” feltételezgetésekkel. Ha igazuk van, ha tévednek, a misztikusok rendre ragaszkodnak ahhoz, hogy az ő spirituális tapasztalatai „reálisak”; Shaw ekképp hagyományt követett, amikor makacsul kitartott mellette: ő igenis közvetlen ihletésre, ily inspiráció alapján írta meg a *Fekete leányzó* könyvét.

S tekintsük akkor, mily komoly ember volt ő, honfitársának, Shane Leslie-nek megállapítása szerint fundamentálisan *anima naturaliter Christiana*, és máris úgy érezhetjük: bajos lenne tagadni annak lehetőségét, hogy amaz igen intenzív szorongás és bizonytalanság sok-sok ima idején ne érezhette, mi több, ne érezte volna az „isteni érintést” – *tactus Dei* –, ne lett volna épp a misztikusok által oly jól ismert módon kapcsolatban Istennel. Igaz ugyan, hogy efféle közelség sokkal inkább a „gyakorlott kontemplálókat”, a szokásosan és jószerén állandóan imádkozókat jellemzi, ám nem kell hozzá magasabb foka a „szentségnek”, miképpen azt a korintosiak ilyes – karizmatikus – megajándékoztatása is jelzi. Kockáztatván, hogy Saulust a próféták közé helyezzük, s csakígy azzal leszünk vádolhatóak, hogy Shaw-ból misztikust faragunk, hadd jegyezzük meg mindazonáltal, hogy az ő kétségkívül erős személyes aszkézisben leélt élete okvetlenül jó „alap”, felkészülés és lelki gyakorlat lehetett az intenzív élmény befogadására, mikor is a test, a fizikai való „határai” kiterjednek, megnyílnak, és a lélek a mennyek lélegzetétől frissülhet, fényével tisztulhat, s új „utak” tárulhatnak.

Akkor hát hol s miért hibázott mégis G. B. S., és mit vétett el? Hibázott okvetlenül, mert elemezni, rögzíteni, következtetésekkig juttatni kívánt egy olyan tapasztalást, mely is, ha valós, szükségképpen meghaladja az emberi értelem korlátait. Teológusok megállapítása szerint, a természetfölöttivel alakuló ilyes kapcsolatok általában messze a tudatosság szintje alatt maradó benyomásokat hagynak a lélekben. A szavak ily esetekben, még ha minden a legegyszerűsebben alakul is, csupán afféle algebrai jelek lehetnek, és baj ott támad, ahogy ez a *Fekete leányzó*... dolgában is történt, ha az emlékezet s eleve az emberi elme invenciózus „adománya” közvetlen módon próbálja értelmezni az isteni történetet. Akik olvastak efféleket, tudják, mily riasztóan túlkonkrétak, zavarbaejtőek és önellentmondásosak többnyire a szentek jelenésbeszámolói. Minden spirituális teológusok leg-

józanabbikának és legalaposabbikának, Keresztes Szent Jánosnak tanácsa szerint: *no admitir* – hárítsuk el maguktól az ilyesmit, ne is ügyeljünk oly dolgokra, melyek merőben másodlagos jegyűek már, s kizárólag félreértéshez, tévképzetek keltéséhez vezethetnek.

Senki sem láthatta világosabban ezeket a veszélyeket – mint maga Bernard Shaw. „Nem hangsúlyozhatom eléggé”, állítja a *Fekete leányzó* utóhangjában, „hogyan is mely igen tévedhetek interpretációmban, mint akárki más, és hogy az úttörő feladatra vállalkozó írók csak úgy félreértelmezhetik dolgukat, ahogy az utazók, Kolumbusz például. S így adódhat aztán, hogy a legkegyesebb, legjobb szándékkal éppen – szent riadalomban mintegy – megfutamodnak ama következtetések elől, melyekhez pedig a jelenés vagy kinyilatkoztatás vezetett volna. Mint Aquinói Szent Tamás, magam is azt mondhatom csak, hogy minden igazságnak, legyen az bár jelenbéli vagy ókori, ősi – isteni inspiráció a forrása. Am megfigyelésből s belső tapasztalásból tudom, hogy amaz instrumentumunk, melyre az isteni ihletés hat, igencsak hibás lehet, s végződhet e dolog is úgy, ahogy Bunyan járt a Szent Háborúval, hogy tudniillik a légnevetségesebb badarságot hozta ki »üzenetéből«”.

Ha megelemezük, a „sztori” lényege nagyjából ugyanott gyökerezik, mint valamennyi misztikus írásé. Az Isten-keresés egyszerűen ugyanaz tehát, mint az areopagita Dionüszosztól a *Via Negativa*, netán a névtelen szerző műve, a *Megnemismert felhője*. A lélek szó szerint negatív folyamatban „keres” – Istent, történetesen –, elvonatkoztatódván az érzékek s a fogható dolgok állagától-világától. Sorra elvettetik Isten jelenlétének bármi konkrétum-lehetősége, és a végkövetkeztetés az, hogy Ő pusztán „létként” lehet csak jelen, és ezt érzük el, ahogy az Aeropagita mondja: „Az, aki túljut a gondolon, meghaladja ekképp a gondolat minden vélejáróit, és a Jó, amely a kimondhatónak túlján leledzik, szavakkal természetleg elérhetetlen.” Ám miközben egy oly

valóban felsőbbrendű misztikus, mint Keresztes Szent János, mindegyre kitart a dogma szükségessége mellett, sőt, erre támaszkodik, az Írás isteni kinyilatkoztatásaira tehát – Bernard Shaw, csak a saját fellebbezhetetlen tekintélyelvét tűrvén s ápolván, elkerülhetetlenül összekeveri, ami Istennel „alakult” valódi sugallatkapcsolata volt, össze azzal, ami már saját vágyainak kontextusa önnön előítéleteié, késszé gyúrt, netán mesterségesen konstruált eszméié, s így lett ebből is bunyáni kudarcc: „hogya tudniillik a legneveltségesebb badarságot hozta ki »üzenetéből«”.

Nehéz leírni, milyen hatással volt *Dame* Laurentiára a könyv. Élete végéig alig volt képes egyszerűen csak említeni is. Hogy az Urat, isteni mivoltában így elutasítja, a keresztet ekképp kigúnyolja valaki, akit ő bizalmas, benső barátjává fogadott, bánattal töltötte el, mélységesen sértette; úgy érezte, az ő szívét törte össze, alázza meg a „méltatlan”. Nyilvánvaló volt számára, hogy bár számos ellenséget szerez magának Shaw a kereszténység alapértékei ellen intézett támadással, a könyv hatni fog az ifjúságra, épp a könnyed léhaságával, s oly elmék körében fog hódítani, melyek a felszín alatti mélyebb mondanivalóból végképp semmit sem akarnak s nem is tudnak befogadni. 1932 decemberében Shaw elküldte *Dame* Laurentiának a mű végső alakváltozatát, oly ajánlással méghez, amely hűen tükrözte: levélváltásuk nyomán az író számára egyértelművé vált, hogy ő Stanbrookban többé nem lesz *persona grata*. A következőket tartotta szükségesnek közölni ugyanis:

„Kedves Laurentia nővér

ez a fekete leányzó mindenek ellenére itt van. Féltem volna szeptemberben átadni Stanbrookban.

*És bocsásson meg.
G. Bernard Shaw*

1932. december 14.”

Dame Laurentia habozás nélkül, szavait jószerén meg sem válogatva válaszolt a küldeményre – mivel azonban Shaw világ körüli úton volt éppen, hát Thaiföldön érte a levél. Még útja során, gyorsírással, „jegyzetelni” kezdett részletes, alapos válaszanyagot a noteszába; s ebből a materiából állt össze az alábbi levél, kommentár nélkül közöljük, íme:

4. WHITEHALL COURT, LONDON S. W. 1
1933. JÚNIUS 29.

„Talán rút kis mese, melynek elmondására kényszerülök, s mégis abban bízhatom csak: nevetni fog rajta.

Igazán meglepett, ahogy a Fekete leányzót fogadta – ő, én teljességgel ártatlanul azt hittem, értékes hozzájárulás vallásunk megtisztításához a sok rémes, régi zsidó babona lehántása révén; s még kő szívemet is jócskán meghasogatta, hogy ön ennyire megrémült s felháborodott olvastán. A világ körüli hajóúton hosszabb levelet írtam válaszul, ám féltem, azzal megint csak bánatot okoznék, hát összetéptem.

Aztán papírra vettem a következő ily kísérletemet – hasonló lett a sorsa. Ám a harmadik vállalkozás már eredményesnek látszott, csak nem volt velem, sajnos, írógép, gyorsírással készült hát, így adtam volna oda a hajó »írásfejtőjének«, kódolja vissza, írja le gyöngyen. Hanem hát, bizony, ugye, ezt sem kapta meg ön, nem is kaphatta, mert neveléses katasztrófa következett.

A hajón utazott pár száz ostoba kanadai és amerikai, mind az én publicisztikám rajongója. Az ilyenek nagy ereklgygyjtők, hogy finoman mondjam – s így történt, hogy noteszom, melybe az önnek szánt levelet gyorsírtam, még emez írásnál is villámsebesebben eltűnt fedélzeti nyugággyamról, hol a jelek szerint nyugodni magányosan nem hagyhattam volna. Nem kell aggódnia, az illető a gyorsírást aligha fejt-

heti meg, vagy ha valaki segítségével mégis, semmiképp sem veheti hasznát, mert ha publikálja, velem gyűlik meg a baja, nyertem meg már ily pöreimet Amerikában, veszett hírem véd.

Nem próbálom meg reprodukálni ama levelet: nagyon elszaladt azóta az idő. Mellesleg, meg sem akarnám háborítani az ön hitét, mármint ahogy ezeket az ősidőkből ránk maradt, szerencsétlen históriákat tekinti. Igen, igen, tapintatos leszek önnel, ám ennek viszonzását nem várom el, lévén hogy ön a világ valamennyi, hazugsággal teli könyvét rám borogathatja, hitemet szemernyit ki nem zökkenti, nem csorbítja avval.

Vizont az húsba vágó vétek volt, hogy nekem ön oly kegyetlen levelet írt, s mit is mondjak erre már: talán hogy róna ki magára penitenciát, egy éven át havonta egy nap olvasnia kelljen ekképp a Fekete leányzó oldalait, s én így azt remélhetem, előbb-utóbb végre jó oldaláról fogja látni, mondjuk, tizedik-tizenegyedik olvasásra. A felszín léhaságait pedig, kérem, bocsássa meg. Mert hogyan illene az ördöghöz – az illedelem?”

Jellemző a szellem arisztokratájára, Shaw-ra ez a fölfogás: ahogy az átlagember intelligenciáját túlbecsüli. Hiszen oly megszokott emberi gyarlóság, hogy valaminek csak a fölét kanalazzuk le, az alját hagyjuk. G. B. S. ugyan miképp is várhatta, hogy fiatal, éretlen, sebezhető olvasói a felszín alá kémlelnek, miután az úgynevezett „illetlenségeken” jót szórakoztak, a frivolitásokon kielégültek? Tény, hogy *Dame* Laurentia válaszlevelének vételekor már tisztában lehetett vele: itt nem pusztán intellektuális kérdésekről van szó, az ő szorongattatása, kifogásolása mélyebb eredetű, alapvetőbb.

1933. JÚLIUS 13.

„Kedves Bernard Barát,

köszönöm levelét. A tengeren készült hosszabb iromány sorsa igen sajnálatos, ám ha ugyanabban a szellemben fogalmazódott, mint az, amelyiket megkaptam végül, nem hinném, hogy túl nagy lenne a veszteségem. A tényállás ugyanis ez: felfogásunk annyira eltér, hogy a tárgyról vitázni – szóban vagy írásban – jócskán feltehetőleg céltalan és értelmetlen. Hogy pedig engem valamelyest is megvigasztaljon, ennek egyetlen módja az volna, ha kivonná a Fekete leányzót a könyváru forgalomból, s eddigi »szereplését« ellensúlyozni próbálná valami olyas megnyilvánulással, mely Mindenhatónk javára szól valóban. Magam továbbra is hiszek az ön szívének s elméjének nagyságában, hogy tudniillik ily lépésre kész, s módját is tudja efféle dolognak. Csekélyebb lélektől természetesen nem kérnek semmi hasonlót. Tehát vonja vissza a könyvet, hozza helyre a kárt, amit okozott vele. Kérem pedig ezt elsődleg az ön lelkének érdekében. Már csak azért is, mert olyannyira ügyemmé tettem említett lelke üdvét, hogy rémesnek érezném, ha ön mindent elrontana, jóvátehetetlenül.

Gondolom, elképzelni sem tudja, mennyire beletaposott olyanoknak érzületébe, akik – mint magam is – hisznek Istenben s a mi Urunk isteni mivoltában. Ezek a dolgok nem létfontosságúak önnek, jó, de másoknak azok, millióknak, s vannak eleve bizonyos szent dolgok, melyekkel játszadozni nem szoktunk. Ha apán vagy anyám ellen írt volna, akkor sem várhatna megbocsátást vagy enyhületet, míg illő és kellő módon meg nem követett. Hát ez esetben is esdve kérem, tegyen így, ismétlem, visszavonva könyvét, még ha szívében nem érez is úgy, mint Szent Ágoston s más nagy szellemek, kik forma szerinti visszavonásukat (sic) is közölték a világgal.

Tudja jól, mennyire értékelem barátságát, s mily mélységesen megbízta önben. Most akkor ezt a becses dolgot is odadobná, pusztán egy önhöz méltatlan könyv kedvéért?

Ne haragudjék rám, hogy így írok önnek, s engedje meg, hogy továbbra is ekképp zárjam leveletem:

*híve
Laurentia nővér”*

Következő levelében Shaw egyértelműen békülésre törekszik, anélkül azonban, hogy igazából mentegetőzne, esetleg áthangolódásáról adna hírt. A levelek megszokott személyes-közvetlen felhangja elvész, ám valami megkapó esdeklés-féle hallatszik ki a szavak mögül, s mint mindig, most is kéri a levélíró az imát: hűségesen alázatos lelke tanúságául mindazonáltal.

HOTEL MALVERN,
GREAT MALVERN
1933. JÚLIUS 24.

„Laurentia nővér,

ön a leglogikátlanabb hölgy, akit csak ismerhettem. Azt akarná, hogy vágjak neki a világnak, szedjem össze könyvem 100 000 példányát? Az állítólag oly sok bajt okozó Fekete leányzót – ily tömérdek, már jócskán használt állapotban? S akkor ráadásul álljak neki dicsőíteni a Mindenhatót olyképpen, hogy igenis vegetarianizmus-ellenes istenség, ki az emberi fajt előbb vízbe akarta volna fojtani, utóbb beérte alkalmakkénti sütögetésével is, hitbéli pecsenyének? Laurentia: sosem gondolt még arra, hogy nekem esetleg végletesebb elképzelésem van az istenségről és az isteniségről, s hogy nem hiszem el a Noé-féle istenség létét, még hogy ilyes Mindenható eleve létezhetett egyáltalán?

Hogyan értsem, hogy önnek vigasz lenne, ha én most neki-állnék bizonygatni, hogy igenis hiszek abban, akiben-ami-ben nem hiszek? Az önnek csakhamar borzasztóságos lenne, jól ismerem, Laurentia, higgyen nekem. Ön azt hiszi, hisz a Genézis nyolcadik fejezetében; holott én tudom, hogy nem: amennyiben ugyanis hinne, hát én nem hiszem, hogy önnel még egyszer szóba állnék. Azt hiszi, hogy azt hiszi, hogy Mikeás mikor hatodik fejezetének nyolcadik versét írta, hazug volt és istenkáromló; ám én tudom jól, hogy a szíve mélyén Mikeással ért egyet, és ha azon kapná bárki apácáját, hogy kosokat és borjakat áldoz, netán elsőszülöttjét veti (vetné ha volna neki) Jehovának, hát úgy kipenderitené a zárdából, hogy a legközelebbi elmeegógyintézetben fogadnák a szerencsétlent. Ön azt hiszi, jobb katolikus, mint én vagyok; holott ahogy én látom a Bibliát, avval csak maguknak az egyházatyáknak nézetvilágát követem; viszont az ön rálátása itt a belfasti protestánsé, akinek s szemében a Biblia fétis, a vallás meg tökéletesen irracionalitás. Azt hiszi, hogy azt hiszi, hogy Isten nem tudta, mit cselekszik, mikor megteremt engem, aztán arra ihlet, hogy a Fekete leányzó könyvecskéjét megírjam. Mert ami történt, az volt, hogy mikor feleségem betegen feküdt Afrikában, Isten így szólt hozzám: »Azok a nők ott Worcesterben engem éjt-nap gyötörnek, önért imádkozva. Mihez ért maga, mit csinálják ezt magáért?« Erre én közöltem, hogy szoktam írni így-úgy, értek hozzá jól-rosszul, s Isten akkor így szólott: »Tessék tollat fogni akkor, és írni... amit abba a számár fejébe töltök tölcseremmel.« Hogy ezt megcselekedtem, elmeséltem önnek, remélvén, hogy ön örülni fog, mert íme, mintha imája talált volna meghallgatásra. De ön cseppet sem örült, ellenkezőleg, már tiltotta volna le – s ha teheti, be – a könyvet. Mentem hát Istenhez, mondván Néki: »Az apátnő nem örül.« Erre Isten: »Én vagyok

Isten; s nem fog akaromba gázolni senki apátnő; ahogy ilyesmi eleddig sem történt soha. Tessék csinálni, amit mondtam magának... « »Helyes«, feleltem erre én, »gondolom, ki kell adatnom a könyvet, ha Istenem így tartja jónak; ám bajba fogok keveredni az apátnőnél, nagy bajba, lévén hogy ő egy megátalkodottan logikátlan nő, aki azt sem engedné, például, hogy autókázni vigyem; s Uramnak se nagyon tanácsolom, hogy beszélni próbáljon a fejével, mert majd csak mintha a falnak beszélne; ilyen ő, neki csak az tetszik, ha minden az ő akarata szerint történik, nyilván erre nevelték gyerekkorában«. Hagyom hát az egészet önre, intézze ezt az Úrral és az Ő Fiával; intézze, ahogy bírja és akarja, kérem; ám kérem egyben arra is, imádkozzék értem, bármi lesz is a továbbiakban emez iménti intézendők kimenetele.

*Javíthatatlanja:
G. Bernard Shaw”*

„Utóirat. Cockerell barátja, Sir Emery Walker szépen végezte szombaton – a jelek szerint szép kényelmesen emésztett épp, amikor párat böffent nagy hirtelen, s meghalt... Walker igen kedves, szeretni való ember volt; szívélyes, hanem azért csak a maga életét élte; eljött az ideje – talán a szívének –, hogy meghaljon.

Az én időm se lehet messze így; hát kérem, ne legyen bántó én-irányomban.

Itt vagyunk Malvernben, szokásosan a Fesztiválra, bár ezidén nem szerepel darabom a műsorrenden. Van egy csoda-színmű, mármint ily tárgyú: Szent Pál megtérése. Hm; el kellene jönnie, valamennyi apácájával egyetemben, hogy megtekintsék az előadást, gondolom.”

Fentebbi levél, akár a könyv maga, a böjtös kedvű manichaeust mutatja, aki úgy irtózott az állati hús fogyasztásától – méghozzá az Ószövetségben olvasható áldozatosdi okán –, hogy e fától nem látta az erdőt: az isteni neveltetés vezérelvét, mely Isten választott népének történetén végigvonul. Aligha kell külön hangsúlyoznunk: Shaw-nak volt némi igaza, mikor szembefordult Noé, Jób és Mikeás istenségével. Ugyanígy tévedett viszont, mikor úgy tekintett rájuk, mint három különféle istenségre. Nem látta a végtelen kegyelem Istenét, aki egy hihetetlenül ostoba, engedetlen és vad népet úgy vett, olyannak, amilyen – persze, választhatta volna az intelligens, magas fokon civilizált görögöket vagy kínaiakat is, de a mi örök vigaszunkra s üdvünkre nem így járt el –, „frigyre lépett” velük, szeretettel vezérelte őket s türelmesen, különféle állomásaikon végig, képességeiknek megfelelő „terheléssel”, előkészítvén őket az Újszövetség maradéktalanul teljes szellemi befogadására. Érvelni itt, ahogyan azt *Dame* Laurentia is jól látta, hiábavaló lett volna. Ezért nem is vett tudomást az iménti levélről, s a korábbi évek szellemében fogalmazott kérésről. A *Fekete leánnyal* kapcsolatos levelkezés a két fél között üzenhat hónapig tartott; s bár G. B. S., mint tudjuk, eljárt Malvernbe, a szokásos módon, nem mert volna Stanbrookban mutatkozni. S ki tudja, nem maradt volna-e örökké ez a helyzet – ha közbe nem szól a Komédia Múzsája.

1934. szeptember 6-án *Dame* Laurentia aranyjubileumot ünnepelt. E nagy napra XI. Piusz pápa elküldte neki áldását, ugyanakkor magas kitüntetésben részesítette, az Egyházért végzett szolgálatainak elismeréseképpen a stanbrook-i apátnő megkapta a *Bene Merenti* emlékérmét. Williams érsek adta át az ünnepi nagymisét követően a plakettet – a főpap egyébként is *Dame* Laurentia egyik legbecsültebb barátja volt. Magánbeszélgetésük során, még ugyanez nap, *Dame* Laurentia elmondta Williams érseknek a G. B. S.-szel támadott „nézeteltérését”, s tanácsát kérte, mit tegyen. Mert jó pár ismerőse, barátja biztatta, vessen véget

az adatalan feszültségnek, legyen engedékeny – s nyomós okok mutattak arra, hogy valóban így is kellene tennie; csak az volt a nagy kérdés, hogyan. A főpap tanácsára elküldte az írónak az ünnepi alkalomra a stanbrooki nyomdában készített emlékkártyát. *I hilarem datorem diligit Deus* (Isten szereti a derűs adományozót), ez állt rajta kívül, a Korintusiakhoz intézett 2. levélből, Szent Lőrincnek, Laurentia nővér védszentjének állítólag gyakori idézete. A belső oldalon pedig, egyszerű betűkkel:

SZEPTEMBER 6-A EMLÉKÉRE
1884–1934
DAME LAURENTIA MCLACHLAN
STANBROOK APÁTNŐJE

Hogy a kártya pár nap múlva Shaw címére megérkezett, az író nyomban úgy értette a dolgot, hogy ez – halotti értesítő. S írt máris egy részvétlevelet a közösségnek. Nem tudjuk, hogyan s mekkorát derült e fordulaton a „megboldogult” apátnő, nyilvánvalóan meghatotta azonban a levél forró őszintesége, megrendültsége. Semmi nem lehetett volna alkalmasabb gyógyír a *Fekete leányzó* szerzője által okozott sebre!

4. WHITEHALL COURT, LONDON, S. W. 1
1934. OKTÓBER 3.

„*Stanbrook Abbey Hölgyeinek Worcester*

Kedves Nővérek,

*postám valami késlekedése folytán csak most vettem Dame
Laurentia McLachlan halála hírét. Malvernben voltam
július végétől szeptember 16-áig; és soha úgy át nem halad-
tam Stanbrookon, hogy szívem fájón nagyot ne dobbant*

volna: ó, bár láthatnám Őt megint egyszer, csak egyszer, mint rég...! De hát fogalmam sem volt egészségi állapotáról, s legrémesebb álmomban sem jött volna elő ez így – hogy már soha többé nem találkozhatom vele ezen az árnyékvilágon.

Volt idő, mikor Nála oly kegyekben voltam én, ugye, hogy Kigyelmöket is mind arra biztatta: imádkoznának értem. S mily nagyon értékeltem én az Önök imáit, kedves Nővérek! Csak hát nem tudhatjuk, bizony, mely meghallgatást is lelnek imáink, s így eshetett, hogy mikor Afrikában jártam, és feleségem súlyos betegen feküdt, írtam véletlenül egy könyvet, mely aztán – e csekély munkám – Dame Laurentiát mélységesen sokkolta, s a dolgok úgy alakultak, hogy Stanbrookban többé nem mutatkozhattam. Nem bocsátott meg nekem Ő... Vagy hát ellenkezőleg, bizonyosan hiszem, hogy mostanra már mégis... mostanra már rég. Sajnos, ama külső világban, melyet Önök elhagytak üdvösen, sokkhatásokkal kell dolgozni, ha fel akarjuk hívni az emberek figyelmét bármire – a vallásra akár – felhívassuk. Nem vitás, el is túlozhattam a dolgot. Hanem hát ha egyszer ilyen volt az ihletésem!

Nincs jogom hozzá, hogy imádságukat kérjem; de olykor talán, ha eszükbe jutok még majd, emlékezzenek meg rólam valamiképp, ne feledjenek el teljesen, amiképpen én is, míg csak élek, gondolni fogok Önökre, és nagyon hálás leszek minden fohászukért, kedves Nővérek.

*Hűséggel
G. Bernard Shaw”*

Másnap már ment is a válasz, „megboldogult” barátnéja maga írt neki:

1934. OKTÓBER 4.

„Kedves jó Bernard Fivérem,

mint látja, nem haltam meg. Csak beöltözésem aranyjubiléumát ünnepeltem, s a kis kártya emez esemény emléklapja volt. Ily alkalmakkor ki ne gondolna vissza régi barátokra, s így jutott eszembe nekem ön... Ha legközelebb valahol itt a közelben jár, nézzen be hozzám, úgy, mint rég, s mesélek Kigyelmednek pár dolgot, hogyan tiszteltek s örvendeztettek meg engem apácatársnőim a becses nap alkalmából, s így tovább. Csodálom, hogy Malvernben nem hallotta az ujjongás visszhangját, például az enyémét.

Számíthat minden nap imámra. Remélem, a jövőben kizárólag jót eredményeznek már.

Jó szívvel

Laurentia McLachlan nővér”

Miután – Sydney Cockerellnek így számolt be róla – „oroslánbömböléssel fogadta” a nagy hírt, hátra volt még, hogy valami mód kimásszon a csávából; ezúttal ennek meg is volt minden lehetősége.

1934. OKTÓBER 7.

„Laurentia! Él!

Nahát!!! Ez a beszéd!!!

(Csak hát szabad így ráijeszteni a szegény emberfiára?)

Volt, ahogy volt... nem találok szavakat. Most aztán mit higgyek? Azt gondoltam, Kigyelmed fönn van már a mennyekben, üdvözülten néz le rám – illetve jókat nevet rajtam. Hát tessék, megvolt nemes bosszúja az én Fekete leányzómért.

*Ó, Laurentia, Laurentia, hát szabad volt ezt?
Jaj, egyebet se...
...vérkönnyeket sírva, de örömben már:*

Bernard Frátere, a Szegény”

Két esztendőn át, s épp az apátnővé történt megválasztásának első két évében *Dame* Laurentia levelei szigorúak voltak, nem titkolták mélységes nemtetszését – ahogy ezt a viselkedése is egyértelműen tükrözte. Barátságot kínálhat, de nem behódolást: ezt fejezte ki szóval és tettel egyképp. S a Bernard Shaw nagysága iránt érzett tisztelete csakúgy belejátszott, mint ön maga lelkének alázatos rendkívülisége, hogy a viharok zömének „csitulán” ismét a régi meghittséggel ajánlhatta baráti érzéseit, fogadhatta vissza a „tévelygőt”.

A kibékülést követően, pár hét múlva, G. B. S. is tanújelét adta feltétlen jószándékának: amikor megvédte az apácát a sajtó nyilvánosságától. 1934 vége felé egy főiskolai tanár olyas hírt röppentett fel, mintha a drámaíró a stanbrook-i apátnő nyomatékos tiltakozására határozott volna úgy, hogy a *Szent Johanna* epilógusából, az újabb kiadásban, bizonyos részeket töröl. Holott *Dame* Laurentia nagyon is úgy vélte, az utószó a darab „lelkét” tartalmazza, összefoglalólag, s az íróval tartott, aki makacsul ellenállt azoknak, akik szerint e „függelék” csak tönkreteszi a drámát – helyeselte, hogy Shaw egy szót sem akar változtatni az epilóguson. Mármint az ostoba álhír megjelent mindazonáltal egy angol hetilapban, utána egy worcesteri lapban megint, továbbá az *Osservatore Romano* 1935. január 7–8-ai számában, méghozzá már enyhe „többlethangsúllyal”, s végül a dél-afrikai *Southern Cross* is közölte. *Dame* Laurentia félni kezdett, hogy az író cáfolatot tesz közzé, s ekképp az ő nevét kínosan „meghurcolják” a nyilvánosság előtt; sietve kérte hát Shaw-t, tekintene el bármi ilyesmitől, tisztelvén az ő óhaját. „Nem tudom, a pápa

őszentsége mit gondolna, mit is érdemelnék akkor: még egy arany medált, avagy netán az Inkvizíciót?!", írta szorongva. Mármost G. B. S.-nek az volt a híre, fel is rótták neki gyakran, hogy imád rivaldafényben állni, s nem csupán a színpadon. Ha igaz valami, ha nem, fő az, hogy a sajtó foglalkozzék vele! Itt azonban más volt a helyzet; s erről postafordultával biztosította is az apácát: hogy tudniillik nem vesz tudomást a sajtóközleményekről, hagyja „elaludni” az ügyet, épp az igaz barátság szellemében, a jóbarát határozott kérésének eleget téve.

1935. JANUÁR 25.

„Kedves Laurentia nővér,

Szentségtörők! Borzadok. Persze, hogy tudom: sajtóbéli visszautasítás csak felfújná az ügyet, akkor lenne csak haddel-hadd, csihi-puhi... mindenki ránk figyelne... s nyilvánvaló, világtól távoli magányában ez önnek borzasztó volna, viszolyogtató. De... Jó, mindegy, leállítom, ahogy tudom. Mert nem találtam az illető címét, sem a Catholic Poetry Societyét, írok hát a domonkos rendi konvent »Mother Superior«-jának, kérni fogom, tudassa velem, hol érhelem el levelemmel Mr.....-t. Magánemberként fogom arra kérni, feledje ezt a tárgyat, előadásai során többé ne említse. Folyamatosan tájékoztatni fogom önt a fejleményekről.

Itt zajlik az élet. Vagy annak majdnem az ellenkezője? November 24-én a halálomon voltam. Túlságosan is buzgó szívem be akarta mondani az unalmast. Meggyőzték, háromnapi derekas altatással, az ellenkezőjéről; utána is egy hétig nyomtam még az ágyat. Mit mondjak, túlfáradás. De ahogy feleségemre került a sor – állapota már nem »veszélyes« – összekaptam magam. Így megy ez, s így adódik, hogy az ember háza egyszeriben orvosokkal és ápolónőkkel van telistele.”

Ami a kérdéses tárgyat illeti: az újságok egyszerre leálltak, s az apáca nevét soha többé nem hozták összefüggésbe az íróéval.

Levelében, melyet az álhírek-rémhírek tárgyában írt G.B.S.-nek, *Dame* Laurentia az író készülő új műve felől is érdeklődött. Erre Shaw mindjárt elküldte a *The Simpleton of the Unexpected Isles* még publikálatlan levonatát, a következő ajánlással: „Laurentia nővérnek, az ő tévelygő Bernard Barátjától, 1935. január 25-én.” S odafirkantotta még: „Mivel pedig legutolsó darabomra kérdezett, kockáztatom becsületelem maradékát önnél, remélve, nem rontok el így aztán végképp mindent, s az isteninek – nem íróilag értve – legalább csekélyke szikráját lelheti azért a műben. S ez túlsegíti a dolog alkalmasint profánságain! Kérdezi nyilván: mit irkálók ily műveket. Nem tudom: kell ilyeneket irkálnom. Egyik kezem az ördög fogja, csak a másikat a Szent Szűz.”

Három hónap alig telt el „kibékülésük” óta, ám *Dame* Laurentia ismét támadásba lendült, lankadatlan energiával jelezvén, hogy tapodtat sem enged, föl nem ad egy lábhelynyit sem abból a földből, ahol szilárdan s rendíthetetlen megvetette lábát. Közmegegyezés tárgya jószerén, hogy Bernard Shaw 1930-ig megalkotta életművének maradandó javát – ám hogy erre barátai közül valaki ily kíméletlen pontossággal és őszinteséggel rámutasson, nem csekély fordulat:

1935. FEBRUÁR 7.

*„Bevártam valami nyugodtabb pillanatot, hogy így írhas-
sak most levelére és a Simpletonra. Igaza van, mikor úgy
érzi, a profán felszín alatt kellene fölfedeznem az isteni szik-
rákat. Sok minden nagyon rokonszenves nekem a műből,
mulattat is. Csak megkérdem: muszáj ennyire támadólag
profanizálni dolgokat, mikor a Brit Birodalmat ostromozza?
Elengedhetetlen volt az Írás szavaival élnie? Valahogy úgy
látom én, ön akkor is kitűnőt alkot, ha nem kezdi ki azokat,*

akik Istenben teljes szívből hisznek; miként, gyanítom azért, hisz Kigyelmed is. Mint látom, a darab még kiadatlan, s nagyon remélem, így is marad, nem hinném tudniillik, hogy publikálása helyes lépés lenne az ön részéről. De bár-hogy is, feltétlenül ki kell hagynia a 12. oldalon azt a célzást a Szeplőtelen Anyára. Mert ön ugyanoly jól tudja, mint mindenki, hogy Őt Istenként nem imádjuk.

Bosszantó, hogy mikor ön annyi jeles dolgot művelhet-ne, annyi tündökletes dolgot, mégis ilyen kétes kis kötekedő ügyekbe bonyolódik »huncutkodva«. Rákérdezek, miért te-szi, muszáj-e, és erre ön azt feleli, hogy nem is tehetne más-képp! Nem gondolja, hogy az ördög keze-vezetéséből végre azért elég lehetne, s mindkét kezét a Szent Szűzre bízhatná? Jószerén rémesnek tartom, hogy mind a sok jeles mű után ezek a micsodák jelengessenek meg most már csak. Bárhogy szórakozzék is az Utolsó Ítéleten, tudhatná jól, hogy a mi napunk, személy szerint az öné s az enyém, bizony, nem le-het oly nagyon messze már, s akkor, Bernard Barátom, ho-gyan menti majd magát mind a sok galádságért, melyet újabb műveivel művelt? Biztosra veszem, hogy nem az ördög dolgát akarja könnyíteni. Holott neki szállít érveket, muni-ciót, lévén hogy újabb irományai alkalmasint leperegnek az erős lelkekről és elmékről, de az ingatagokat igenis tovább rontják, roppant ártalmasan. Eszembe juttatja ez azt a ve-szélyt, ami Aquinói Szent Tamás olvasásával járhat, ha os-tobák falják őt válogatatlan. Megjegyzik mind az eretnek ki-tételeket, melyek az ő cáfolataiban lelhetők, de elfelejtik a dogmával kapcsolatos igenlő megállapításait. Nos, mi len-ne, ha elimádkozna szépen egy Üdvözlégyet (megy?), s tény-leg a Szent Szűznek ajánlaná mindkét kacsóját? Biztosít-hatom, sosem bánná meg, s ő összehozná Fiával, aki tudja mind a rejtvényekre a válaszokat, s nem kér oly talányos vi-selkedést tőlünk sem, annyit csupán, hogy lennénk, mint

rendes kisgyermek, Isten iránti tisztelettel. Tudhatja, napra nap imádkozom önért, és tudhatja, mind e fohászok olyasmivel végződnek, hogy bár Kigyelmed is lenne végre ott »minden eleven lelkek egységében, Isten s az Ő egyháza katólikus királyságában.«.”

Shaw válasza nem is annyira védekezésnek minősül, inkább figyelemreméltó önfeltárásnak mondható. Érződik élet-hossza vívó-gyakorlottsága, s most is roppantul céltudatosan „támadja” az ellenfél állásait, vezérli pedig eközben az a jellegzetes vakmerőség, amit Stanbrook apátnője szellemietlenségnek és antikatólicizmusnak is bélyegzett. Folytatta a „Miasszonyunk Mindenütt” elv védelmével, cáfolván vele a „Miasszonyunk Valahol” tételét. Persze, ez a tézise érdemben korántsem olyan különc és szélsőséges, mint valaki azt úgy első pillantásra vélhetné. Mert az emberiség nagy vallásai mögött mélységes rokon-áramlatok vonulnak, s miközben más rendszerek elegyesen mutatnak fel tévedéseket s helyes eredményeket, előre-jelzik már a kereszténység revelációját is. Bernard Shaw következőképp helyesen látta meg a szent keleti köveken is azt a Nőt, aki a világ szíve-közepén áll. Ám ott az az óhatatlan gyanúnk is, hogy az ősi eretnecség szellemében nem csupán Isten Anyjának tekintette őt (erről ő maga nem vall), de azonnal isteninek – egy Személlyel több lenne így, szerinte, Istenben. Netán magát Istent akarná ő anyának látni, nem Atyának? Az anya ősi szimbóluma különféle formákat s alakokat ölt különböző helyeken és időkben, említhetnénk a szír anya-istennőt, Asztartét, az egyiptomiak Isisét, a görög Démétért, az epheszoszi Artemiszt, a latin Cerest. A dolog úgy fest, a felszínen, mintha a mi kereszténységünk Miasszonyunkkal az anyaság újabb megtestesítőjét alkotná meg csupán. Itt, mindazonáltal, szükséges választóvonalat húzni igazság és tévedés közé; leveléből az tűnik ki, hogy mindha maga Bernard Shaw sosem dolgozta volna ki saját elméletének vonatkozásait, nem gondolt volna „elágazásaira”. Mint

Dame Laurentia kimutatta a *Simpleton* bírálatában, Mária semmilyen értelemben nem isteni; még ha Istennek anyja, akkor is merőben emberi lény, teremtmény. Isten anyaságának érdeméből a leghatalmasabb és a legegyetemesebb erő égen és földön, kivéve a Szentháromság három isteni személyét – ennek ellenére „kívülálló”. Ha az anyasággal mennyei kiváltság jár, úgy itt a Fiú oldalán, az ő számára adatik ez. Bernard Shaw megfigyelései a nyugati képek meg nem felelő mivoltával és Miasszonyunk képmásaival kapcsolatosan: találóak. Saját művészetén inneni-túli önarc képe, ahogy ott áll ő tiszteletteljesen egy jain képmás előtt, „az ima extázisában és a béke transzában”, ajkán a „Helló, Mary” üdvözlésével formálódóban, nem lelte helyét még – holott ott lenne ez, méltán – a „Shaw-hívők” ikonográfiájában. A levél még egy nyitott kérdést hagy az olvasó elméjében. Hogy Miasszonyunkat így tisztelte ő, netán mindazon emberi érzések természetes bosszúja volt, melyeket oly kíméletlenül kiiktatott volna a maga Isten-felfogásából? Bármilyen legyen is a rejtvény kulcsa, végül az áhítatos felesküvés-féle tiszta és átszellemlült felfogást közvetít, Róla, ki is hol lenne hát? „Íme, itt! Íme, ott! – ó, igaz lenne ez? Mindenütt!”

AZ UNION-CASTLE HAJÓTÁRSASÁG JÁRATÁN,
M. V. „LLANGIBBY CASTLE”
1935. ÁPRILIS 12.

„Az Egyenlítő magasságában. Árnyékban 82°. Afrika keleti partjai mellett hajózva.

*Cara Sorella Laurentia,
rejtély a számomra ön, ezzel a nem várt haragvásával!
Kérdezem magam, tudván, hogy az Egyház létráin előbbre
jut az, akiben erősebb az üzleti érzék, mint vallási, „Vajon
Laurentia egy teljességgel vallástalan (vagy vallásellenes)*

üzletasszony lenne, aki pontosan úgy lett főnöknője egy zárdának, amiképpen egy mosodáé is lehetne mostan?

McLachlan? Sugallná ez a skót presbiteriánusok szövetségéből származását, hol is Szűz Mária tisztelete átkos tévelygés, irtandó és üdvözítő! Laurentiának ez már a vérében ott volna, miért száll ki ellenem ily hévvel azonnal, ha én a legalázatosabb hódolattal csak annyit kockáztatok, hogy az Istenségnek az Anyát éppúgy magában kell foglalnia, mint az Atyát?

Vagy merőben személyes indíttatású dologról lenne szó? Oly sok nő gyűlöli az anyját (a sajátját, az édest, ki is az esetek jelentős részében rászolgált, persze, erre!), és vöröset-de-vért lát, ha az anyaság kultusza csupán megpendül?

S mit akarna? Hogy mint vezeklő, vagy a gyóntató-széktől távozó alak, ennyi meg ennyi Üdvözlégyet mondjak el? Kérem, kérem, utazásaim során minden ég alatt mondom én az Üdvözlégyet, enélkül is! Persze, nem abban a denaturált formájában, a semmitmondóvá csupasztott alakjában az imának. Hanem a magam őszinte és keresetlen stílusában... ha például előbukkan Mária Egyiptomban, templom mögül, temetőkerthben, mit tudom én, Hindosztánban – »Helló, Mary!« így... Ki tudna Tőle szabadulni bárhol is? Van ő, jön ő. Sok neve van, még úti könyvekben is ott szerepel, de főként az életbéli alakját kedvelem, akkor a legközvetlenebb. Mintha azt mondaná: »Hé, Fráter Bernardo!« Serre én, ugye: »Helló...!« Ha egy olyan darabot írok, mint a Simpleton, hát az istenséggel foglalkoztomban érzem ám, ott matat, ugrabugrál, izeg-mozog a könykömönnél, s azt suttozja: »Bernard Bátyó, rólam se feledkezz meg aztán!« S nem feledkezem meg róla, hogy is tehetném azt.

Ám erre jön Kigyelmed, fúriás haraggal, kiáltván: »Hogyan merészeli?! Azonnal törölni mind ezt a matériát, helyetle elmondani ötven Üdvözlégy Máriát! Így rímelteti össze.

Kinek engedelmeskedjem hát? A Mi Stanbrookki Nagyaszonnyunknak, vagy Mindenholi Miasszonnyunknak?

Ha oly öreg lesz ön, mint én vagyok már, ezek a dolgok ki fognak tisztulni, meg fognak világosulni az ön számára is. Csak eltűnődöm, ha Raffaello élt volna oly hosszan mint Michelangelo, nem ajándékozott volna meg minket vajon valami kevésbé képtelen dologgal, mint amilyenek azok a képek az igen tiszteletreméltó olasz gazdálkodók leányaival, kik is volnának Szent Szűzek? Soha életemben nem kiáltottam el magam még, az ő Madonnái előtt állván, hogy »Helló, Mary!« Raffaello lehetetlenné tette az Anya tiszteletét; ám szemléletmódja oly őszinte volt mindazonáltal, oly kedvesen emberi, testileg annyira való, megnyerő, hogy a Drezdai Madonnával például megalkotta minden idők eszményi szoptatós-dadáját ki is egészséges, készséges, mi több, egy tyúkhöz való esze sincsen.

Másfelől ott van Cimabue óriásnő-istennője, azzal a magnetizáló tekintetével, nem mondom, sokkal mélyebb koncepció, csak túlságosan kép, kevésbé valóság, olyannyira megközelíthető, mint a nagy korszak egyiptomi istennői.

Röviden, a keresztényi Máriák – mind elhibáztak. Azt sugallják, hogy ott jártak el helyesen (a jainok), ahol Istent, mint eleve emberin-túlt, nem is engedték szertartásaik számára képmásként megörökíteni. Mert ez volt az ő logikájuk, hogyan lenne az képzelhető, miként mehetne az? Mást mutat, persze, az ő gyakorlatuk is: urnáikon oly rendkívüli szépségű és tisztaságú ábrázolások találhatók, hogy a vonalvezetés maga kész bűvölet, nézi az ember az ima eksztázisában és a béke transzában, s ily hatást keresztény ikonográfia sosem tesz.

Mondtam a panditnak, aki körbevezetett: »Ezek nyilván istenek képmásai, nem?« – »Korántsem«, felelte ő,

»ezek bölcs jain emberek képmásai.« Nyilvánvaló badarság; hát odamutattam egy férfinak, aki éppen térdelt nagyban a síroltár előtt, mellesleg, miután tetőtől talpig lemosdott szépen; mondtam, csak Istent imádkozhat valaki így! »Ugyan«, felelte a pandit, végtelen megvetéssel, »ez csak egy vakbuzgó bálványimádó«.

Ezekbe a szentélyekbe menekül a magamfajta emberfia a magunk kis protestáns és katolikus felekezeteinek riasztó »sekretye-szellem« elől, itt fedezi fel Isten eszméjét mindenben, itt érti meg, hogyan van az, hogy akinek a legkeményebben kellett küzdeniük Isten egységéért, épp a népek alkották meg egymástó legfantasztikusabban eltérő képmásait, akár ha politeizmussal akarnának – nyersen, elemien! – hatni ránk.

Azután következik a képmások humanizálásának törekvése. Az archaikus Minerva átalakul, lesz belőle a nagyon csinos és természeties Milói Vénusz. A Cimabue-kolosszusból alakul a szoptatós-dada. Bellini kedvenc modellje ugyanúgy ismerősünk a maga kék főkötőjével, mint a maga göncében ma bármi népszerű színésznő. Leonardo, Michelangelo, Correggio (egyszer, a páрмаi székesegyházban) kiemelik ezeket a vezető hölgyeket, ezeket a stúdióbéli sztárokat, ki, egy pillanatra, a reménytelenül közhelyszerűből és közkeletűből; ám a bölcsesség, alapvetően, mégis a jainoké.

Bajba keveredtem egyszer, javasolván-támogatván: adnák Dublinban a Krisztus-katedrálist a katolikusoknak, Szent Patrickét hagyván a protestánsokra. Mindkettő szegényes környezetben emelkedik, egymástól kőhajításnyira. Szent Patrick templomát Guinness, a sörfőző renováltatta, Krisztusét Roe, a desztilláló. A szegény katolikusok iszákossága »adta meg mindkettőnek az árát«: miért ne egyesül-hetnének ily jegyben, egy templomban?

Ám az én egyéni véleményem, székesegyház-ügyben, ez: legyenek a katedrálisok mindenkiéi, ne képezzék egy-egy felekezet kiváltságos tulajdonát.

Most azonban már árthaladtunk az Egyenlítőn – s mintha ettől én azt érezném, elég a szentségkáromlásaimból.

Ég áldja tehát, kedves Laurentia.

G. Bernard Shaw”

Második párbajuk nyomán egyik oldalon sem maradt szemnyi visszás érzés, neheztelés sem. Pár hónapba sem telt, és *Dame* Laurentia, aki abban az évben nagyon beteg volt, Stanbrookban fogadta G. B. S.-t, s újabb bizonyosságát adta, mily sokra értékeli „c nagy és drága ember barátságát”, ahogy ő fogalmazott. Ami pedig Shaw-t illeti, közvetlenül látogatása után, 1935 augusztusában írt levele azt sugallja – játékos könnyedségével, gondtalanságával –, hogy kettejük között a rokonszenvismét kölcsönös, a megértés teljes:

MALVERN,

1935. AUGUSZTUS 30.

„Drága Laurentia nővér,

nem képzelheti, micsoda öröm volt számomra hogy így találtam megint, régi tündöklésében, igen, mint amilyen a betegség felhőjének felvonulta előtt volt. Ha operát írnék valaha is, librettót, afféle Varázsfuvola lenne; csak más címet adnék: A varázslatos (vagy víg) apátnő!

Bűvölően kedves volt az este, ahogy hazafelé kocsiztam ide – vagy legalább számomra így tűnt fel. Áldása nyomán oly sokkal jobban éreztem magam máris! Vannak, akiket – mint iskarióti Júdást – átoknak kell sújtania mennyei ügyekben; de ha majd én belopózom netán

a Paradicsomba, ön mögött, azok ott mindent elintézettnek tekintenek, Kigyelmed figyelme okán...

Megígérttem, küldök annak a takaros Don Basilnak egy könyvet, s meg is vásároltam már, tessék, de erre meg a címét nem találom. Előkerül hamar, reméljük.

*Mindörökké a Kigyelmed
Bernard Fivére”*

S a levél „mellékleteként” küldte a *The Millionaire*ss még kiadatlan nyomdai példányát, a következő ajánlással:

„Drága Lurentia nővér,

ez merőben profán műveim egyike; hát pillanatra sem professzionális szellemben kell olvasnia.

Bernard Barát

Malvern, 1935. aug. 30.”

S ahogy *Dame* Laurentia a könyvet fogadta, utal rá, milyen mély, háboríthatatlan kölcsönös megértés honolt kettejük közt a mélyben – a felszíni villongások, odacsapkodások-kapkodások alatt s mögött:

1935. SZEPTEMBER 9.

„Drága Bernard Barátom,

köszönöm a kedves levelet (hadd használjam, mert valódi tartalmát érzem, a kicsit elkoztatott »kedves« szót itt), s az új darabot, melynek olvastán roppant jól szórakoztam. A »piszkos pénzkérdés«, hogy Dom Basil kifejezésével éljek, szépségesen-példásan megkapta büntetését, s még sose voltam ily

boldog, hogy nincs, íme, milliomosnő az én monasztikus famíliámban, jöllehet a pénzével tudnánk mit kezdeni.

A »Víg Apátnő« biztos közönséget vonzana! Tudom, küld egy példányt, ha összeliberálja.

Nagy öröm volt beszélgetni önnel, igazi élmény. Hogy Kigyelmed végül hová tér be, szabad választása van, senki bele nem szól, de biztos lesz annyi esze, hogy a mennyeket válassza. A pokolra senkit se küldenek, ki-kí maga dönt úgy, hogy arra irányul! Maga választja sorsát. Aki arról beszél, hogy oda kerül, inkább ürügyet keres, hogy tehessen bármit kedvére. Mint az is, ha egy katolikus olyat mond, hogy ő pedig elvesztette hitét, jelenti inkább: erkölcsi romlottak meg. Akárhogy is, Kigyelmed nem megy majd a »rossz« helyre, ha én bármit is tehetek annak megakadályozására! Ily jelben, ismét, Isten áldja.

*Odaadó híve
Laurentia nővér”*

Shaw folytatta az ajándékozósdit: küldte a még kiadatlan levonatokat, mindet melegen ajánlotta, s innentől a mindig élénk leveleket valami bohó hangnem éppúgy áthatja, mint a nemes, gyengéd komolyság. 1944-ben küldte utolsó publikációját: „*Ki-kí Politikai Micsoda Micsodá?-ja*” a címe, ami pedig a címlapját illeti, G. B. S. az alábbi levelet róttá oda, ajánlásul:

AYOT SAINT LAWRENCE
1944. SZEPTEMBER 4.

„Remélem, e kis küldemény nem érkezik túl későn, ama holnapi Gyémánt Jubileumra értem. Az én évfordulómat húsz évvel késtem le ilyképp: két hónapja voltam nyolcvannyolc. A szent, aki a vallásos életre szólított tizennyolc éves koromban, a Shelley nevet viseli.

De ön élte is a vallásos életet: én csupán beszéltem s írtam róla.

Kérdi, hogy vagyok? Azt felelhetem, Kigyelmed imái nyomán egyre jobban; bizony, mert ha azt vesszük, hogy koromnak megfelelő süketségem, sütyükeségem és sületlenkedéseim ellenére sem vagyok túl szerencsétlen keduben, annyit tesz ez, hogy – a tavalyinál jobb évem ez.

Nézze fotómat: az idén készült. Ha találkozik velem, még megismerhet. Bár ez történhetne. Számolom a napokat, mikor leszek megint Stanbrookban – várom. A legboldogabb napjaim közt van mindig az olyan.

*Mint ilyen:
G. Bernard Shaw”*

A levél nem hagy kétséget írójának őszintesége felől: Shaw tollát, ajkát nem egykönnyen hagyták el könnyed bókók. Hogy Dame Laurentia nem érzett balga örömet – mint hízelgés nyomán szokás, olcsóra olcsón! –, jelzi válaszában alig leplezetten „harcos” hangvétele:

1944. SZEPTEMBER 19.

„Kedves jó Bernard Testvérem,

6-ai postazsákom számos örömtelije közt is a legbecsesebbek első sorában – a Kigyelmed könyve s levele. Nagyon köszönöm azt is, ezt is. Jó tudni, hogy alig érinti meg a kor – az évek számára értem. A könyv (még épp csak belepillantottam, de igen várom olvasását) máris mutatja, épséges a régi szellem.

Hatvan év zárdai élet után boldogabban mondom, mint valaha: jó, hogy ezt az ösvényt választottam – bár, mint versében Tagore mondja: »Sose választhatjuk a leg-

jobbat. A Legjobb választ minket. « Ha tudnák az emberek, mekkora is egy »bezárt« apáca szabadsága! Azt hiszem, ön jobban érti ezt mindazonáltal, mint a legtöbben, s csak az a kívánságom marad így: bár osztoznánk ama hitben is, mely az én ilyes életem alapozása. Sose felejtsem ki imámból, sem az el nem marad, hogy Miasszonyunknak ajánljam. Szépséges betlehemi ereklyetartója már a kincstár darabja itt.

*Ismét sok-sok köszönettel
Laurentia McLachlan nővér
Stanbrook apátnője*

G. B. S. 1946. július 26-án ülte kilencvenedik születésnapját, s négy napra rá a régi merész, bár kicsit reszketősebb kéz a következő köszönőlevelet írta az apáca felköszöntő soraira:

„Kedves jó Laurentia nővér,

a múlt héten naponta 100-nál is több gratuláció érkezett ide. Ám ha nincs két erős ember, levélbontó, helyettem, bizony, meg nem értem volna a 90-et. Leszámítva a Kígyó-med jókívánságait, fűgyülök tulajdonképp a megemlékezésekre. De az imák megérintenek – és segítenek is. Jó érzés nekem az érintés. Mondjak meghatottságot? A stanbrooki imák, nem vitás, mindig is elbűvöltek; azért, nyilván, hogy felejthetetlenek.

Születésnapomon szót váltottam Cockerellel. Kezd kicsit vénescskének látszani: de bot nélkül jár legalább, amit én már nem merészelek, mert a rendőrséggel gyűlhetne meg a bajom, ittasság és gondatlanságból-elkövetett-semmi miatt. No, azért a kertemben meglehetősen boldog vagyok, a hetek perceként rohannak: hihetetlen e gyorsaság. Még az írás is megy, kicsinykét – dolog meg annyi, de annyi...”

Az imák témája egyre jelentősebb helyet foglalt el Shaw és Dame Laurentia levelezésében. De G. B. S. soha olyan nyíltan és egyértelműen nem vallott a hathatóságukba vetett hitéről, mint egy 1948-as, saját maga által gépelt levelében – sok tinta-javítástól tarkállik az íromány; itt Mr. Tunney kedves engedel-mével adjuk közre teljes terjedelmében:

1948. AUGUSZTUS 17.

„Szeretett Laurentia nővér,

pontosan, hogy levele érkezett, történt itten, hogy látogatóm is jött, egy igen kedves barátom, akinek hivatása aztán oly igen nagyon eltért a Kigyelmedétől, ahogy csak két hivatás eltérhet, s aki mégis összefügg az én elmémben az ön témájával, nevezetesen az imával. Gene Tunneyről beszélek, amerikai ír földimről, aki nem kevesebbről nevezetes, mint hogy nehézsúlyú ökölvívó világbajnok, méghozzá veretlenül.

Egy ízig derék jó ember, bármi társaságban jelesül foroghat!

Hívó katolikus család fia, oszlopai ők az Egyháznak; ám mit mond ő: »Mikor a ringbe léptem, profiként, feledtem mind ezeket a szempontokat«. Am ha ő feledte is a hit kérdéseit, a hit nem feledte őt. Dúsgazdag lett az öklözésből Tunney, s hogy visszavonult, dúsgazdag nőt is vett feleségül. A fiatal pár Európába jött nászútra, és az Adria partján, egy szigeten nyaralva ismerkedtem meg velük. S Tunney elmesélte nekem, mi történt velük éppen. Fiatal nejét igen ritka betegség támadta meg, a legtöbb sebész számára is ismeretlen, úgynevezett »kettős vakbélgyulladás«. Ha valami, hát csak nagy műtét menthette meg az asszonykát. S ott voltak a szigeten – egy szál öreg, jószerén hasz-

navehetetlen orvossal. Tíz órán belül beáll a halál, ez bizonyosnak látszott. Gene, vagyis Tunney barátunk, nem tehetett semmit, néznie kellett az agóniát. Bocsánat, egy dolgot tehetett, s meg is tette. Visszakanyarodott a hit dögához – és imádkozott.

Igen, imádkozott, s mi történt erre? Másnap kora reggel partra szállt a szigeten Németország legvirtuózabb sebésze, a kettős vakbélgyulladás felfedezője. S késő délelőttre Mrs. Tunney már túl volt az életveszélyen; ma is él és virul, még hozzá négy elragadó gyermek mamájaként.

Protestánsok és szkeptikusok általában »puszta véletlennek« veszik az ilyesmit. Hanem hát egy szál véletlen is oly nagy kérdés már, »véletlen-e« valóban, s akkor még hozzá a továbbiak sora...! Nem inkább: megannyi csoda? Tessék, sorolom: az ima, a sebész érkezésének időpontja, a sebész specialitása – e ritka betegség épp! –, mindez együtt oly különös jelenség már, hogy ha nekem valaki »csak úgy meséli«, mondjuk, kínaiakról Kínában, hát el sem hiszem. Hanem így – semmi kétségem felőle, ez igaz történet, ez így történt. Igazolván azt a hitemet, mellyel a Kigyelmed imáit is tekintem. Kérem, kérem, továbbra se hagyjon ki belőlük hát. Meg nem magyarázhatom, miképpen »jobb« nekem általuk; de az biztos, hogy szeretem önnek ezeket az imáit, és rosszabb nem leszek általuk, semmi mód nem.

Talán meséltem is már Kigyelmednek ezt a Tunney-históriát; öregemberek gyakran ismétlik önmagukat. Mind-egy: kétszer is elviselhető. Egy ilyen történet – el.

Olyan öreg vagyok már (92), hogy tényleg meg se ismerne, ha elvergődhetnék valahogy még Stanbrookig; ám arról szó sem lehet, roskatagságomból nem futja arra, lábaim inkább csak helyben-bottladozásra jók. Am túlestem legalább a második gyerekkoron, mely úgy 80 után jön, s »jó széllel tartok« én nem tudom, miféle partra, de a lényeg az,

hogy rozszant testemet meghazudtolva szellememmel továbbra is »kítartok«, lelkem halad, halad tovább.

Küldök egy magánpéldányt ama triviális vígjátékból (Buoyant Billions), mely pillanatnyi java szintemet képviseli; ennyi megy most. Érdekelni fogja önt olyannyiban, ahogy önt minden érdekli; lévén hogy Kigyelmed a zárdában sosem zárkózott el semmi elől, szelleme örökkön nyitott volt – oly sokakéval ellentétben.

Egy pillanattig se érezze azonban, hogy e küldemény válaszköteles; ha nincs ideje levelezni, kérem, kérem, ne tegye. Elég nekem annyi is, ha minden jót kíván következő születésnapomra, már ugyan, ha lesz még nekem ilyen.

G. Bernard Shaw”

Két további levél „jelzi” az író életének két maradék évét még, s mindkettő a hitvallást ismétli meg – az iméntit. 1949-ben gépelte – s javíttatta át – Shaw a következő levelet, melynek újra visszatérő témája az imádság:

1949. SZEPTEMBER 2.

„Drága Laurentia nővér,

megkaptam 93. születésnapomra küldött levelét: ez volt az egyetlen, amelyik nem repült a zsúfoltig-szemétkosárba, igen illetlen feddő-szavak kíséretében.

Írországból oly sokan küldenek nekem... s küldtek most is... mindenféle ajándékot, sejtem, hogy némelyek ke-servesen is engedhetnek meg maguknak ily költekezést... igen, hogy végül már egyértelműen közöltem, semmiféle pénzen vehető dologra nincs szükségem, s csak – megvásárolhatatlan – imákat kértem. Azóta meg imákkal vagyok

elhalmozva, olyan nyira, hogy az én Örök Bírám, félek, így kiált majd: »A mindenségit neki, ez az a fickó, aki miatt annyit zaklattak? Pokolba vele!« Kaptam halomnyi Szent Szűz-érmet, mindenféle utalással és utasítással, hogy mely imámra – az én imámra még! – miképpen válaszol s jutalmaz ő; képzelje, azt feleltem e küldeményekre, hogy a mai gonosz világban nem annyira nekünk jár ki a Szent Szűz oltalma, mint inkább néki a miénk!

Valami megmagyarázhatatlan, spirituális okból a stanbrook-i imákat kezdettől külön kategóriába soroltam, s nem félek attól sem, hogy a »mennyei idegekre mennek« ... Borzalmasan öreg (93 éves) vagyok, járni alig bírok már. Szerencsére az agyam fürgébb még, mint a lábam; de ahogy ez már a dolgok rendje, sok nem lehet hátra nekem így sem. Cockerell bukkan fel hébe-hóba; elég gyakran váltunk levelet.

Álmában se jusson eszébe, hogy erre itten Kigyelmednek válaszolnia kell; közlendőm is csak annyi, hogy tessék, jó hitben megvagyok, de Stanbrook már igen-igen messze van nekem.

G. Bernard Shaw”

Ezek az évenkénti levelek mélységesen meghatották Dame Laurentiát. „Oly hívőn hűséges”, jegyezte meg, „és oly kedves; csodálatos, hogy így jut rám ideje. Semmi kétség, bizonyítja ez is azt az ő komolyságát, amit sokan elvitatnának tőle.” Aztán G. B. S. kilencvennegyedik, utolsó születésnapjára Dame Laurentia ismét írt neki, s szokás szerint közölte, hogy a közösség ezúttal is külön imádkozni fog érte a nagy napon. Válaszul Shaw beszámolt a tömérdek („zaklatólagos”!) telefonhívásról, a fotósok és újságírók ostromhadáról, a levelekről és táviratokról, melyek álló nap nem hagytak nyugtot néki. A levél vége felé pedig ott olvasható az író utolsó kecses *ave atque valé*-ja: „Isten bizonyára fáradt már, hogy ez a sok imádság száll hozzá

a Shaw nevű illetőért, akit Ő oly nagyon azért nem is kedvelhet. Megígérte viszont az Ő szolgálóleányának, Laurentiának, hogy megteszi majd, amit tehet érte, mármint nevezett Shaw-ért, s hagyjuk is ezt ennyiben. Öröm nekem, ha csak Stanbrookra gondolhatok, már az is. Szent helyeim egyike.”

Utolsó csöndes búcsúzóul-búcsúzóul az apáca elküldött az írónak is, mint Wilson kanonoknak húsz évvel azelőtt, egy kis levendulás zacskót, hadd idézze a nagy nyarak illatát, legyen emlékeztető jel az ő védelmező Szent Lőrincére:

1950. AUGUSZTUS 8.

„Drága jó Bernard Testvér,

mindketten Szent Lőrinc patronáltjai vagyunk, küldök hát egy kis »hazait« az ő házi s egyetemleges ünnepére. A levendulát most szüretelik itt, s az én egyik kötelességem ily tárgyban, hogy kis zsákocskákba csomagoljam, eladáshoz előkészítsem e jóillatút. Fogadja válasz-köszönetül a nagyon kedves és igen váratlan levéléért, melyet nekem írt, s remélem, hogy az illat felidézi majd Kigyelmednek Stanbrookot, ahol oly szeretettel él az emlékezetekben. A levendulában lel egy kis érmet, Miasszonyunké bár, gondolom, nem fog tiltakozni ellene.

*Küldeményem sem válaszköteles.
Laurentia nővér”*

Shaw pár hónap múlva, Halottak Napjának reggelén – 1950. november 2-án – hagyta itt az árnyékvilágot; jószerén „hivatalosan” is az imáké volt e nap, az ünnepélyes elmélyedése:

„Legyen e nap a hívő és hűséges eltávozottak emlékünnepe; mikor is az Anyaszentegyház... mindazokat, kik még

a purgatórium tüzén szenvednek, imáival segítené, s e fohászok hadd érnének el Krisztushoz, az Anyaszentegyház Urához és vőlegényéhez, hogy a lelkek onnét a mélyből mielőbb feljuthassanak a fényességben lakozók körébe.”

Bernard Shaw egyet kért csak Stanbrook közösségétől és honfitársaitól-földijeitől: a semmi mód meg nem vásárolható imák ajándékát. Ezt az ajándékot ő most minden mennyiségben kapta, egyre. „Sosem feledhetem”, írta egyébként *Dame* Laurentia ugyaneznapi Sydney Cockerellnek, „hogy Kigyelmed révén vált lehetővé – s lettem jogosult – barátomnak szólíthatni őt. Az ő hűsége és barátsága mindig csoda volt s maradt nekem. Hogy pedig Halottak Napján érte épp a halál, tömérdék imát jelent számára máris.”

Reggeltől késő estig egymást követték az imádságok, valóban, katolikus szokás és a rózsafüzér gyermekkorából ismert formulája szerint: „Üdvözlégy Mária... Istennek szent Anyja... könnyöröggel értünk, bűnösökért, most és halálunk óráján...”

„De megfeledkezhet-e csecsemőjéről az asszony? És megtagadhatja-e szeretetét méhe szülöttétől?”
(*Izajás, 49.15.*)

„Ha bármi dolgom épp az istenséggel, Miasszonyunk már ott is van mellettem, megcibálja kabátujjam a kellő pillanatban, s így sutlog: »No, B. testvér, ne feledkezz meg rólam.« Hogy is feledkeznék még.
(*G. B. S.*)

*„Miasszonyunk, fura honban, az Úr
koronáját viseli,
De menteni régi társait,
híven, sosem feledí.*

*Szólít valakit? Földet ég hasít,
nyílnak sír árcai.”*
(G. K. C.)

Három év se telt, s halálán volt maga *Dame* Laurentia is imár. Csaknem hetven éven át énekelt, imádkozott, meditált, dolgozott s élt – örömben – a zárdafalak mögött, kolostori „magányban”. A halálát közvetlenül megelőző pár nap során valamennyi apácája találkozott vele, négy szemközt, formaságok és rangok teljes mellőzésével, s nem volt ez afféle túldramatizált-szívtépő búcsúzás-búcsúztatás se. *Dame* Laurentia egyetlen kivételt tett, egy fiatal apácától ekképp búcsúzott: „Gyermekem, elmegyek – Istenhez. Ezért jöttem – ezért jövünk ide mind – hogy Hozzá megtérjünk. Sajnálom, hogy nem maradhatok tovább, mostantól már csak a *ti* hivatástokban. Mégis, gyermekem, tudd: *itt leszek*. Légy teljességgel Istené, maradéktalanul neki szentelt, megszentelődött, s végezetül juss, el az örök dicsőségbe.”

És 1953. augusztus 23-án, vasárnap hajnali negyed hatkor, ahogy az apácák csöndesen vonultak le a kápolnába, hogy Isten dicsőségét énekeljék az alig derengő, szürke fényben, a kereszts jelével megjelölve, *Dame* Laurentia még egy utolsó, mély lélegzetet vett – s aludt, elaludt békében.

Nyomta és kötötte: Széchenyi Nyomda Kft. Győr 97. K-1005
Felelős vezető: Nagy Iván ügyv. ig.

**Az Angliában 1956-ban megrendezett Shaw-centenárium
érdekes és jelentős eseménye volt, amikor a Cornhill
Irodalmi Magazin bejelentette: teljes terjedelmében
megjelenik az a levelezés, melyet a nagy angol drámaíró
negyed századon át haláláig, titokban folytatott Laurentia
McLachlan bencés apácával, a stanbrook-i zárda
apátnőjével. A hamarosan megjelent könyvben
a szakemberek és irodalombarátok G. B. Shaw
jellemének és érzelmvilágának egy merőben új oldalát
fedezhették fel. Az átlagolvasó pedig elcsodálkozott
azon, hogyan lehet hitről, irodalomról
és barátságról ilyen angyalit tisztasággal szólni.
Laurentia nővér levelezését a British Library őrzi.
A magyar olvasó most először pillanthat bele
George Bernard Shaw és Sydney C. Cockerell olyan
leveleibe, amelyeket egy törékeny apáca keresztény
szellemisége ihletett. Ezért, hogy annyira eltérnek
a megszokottaktól.**